

**T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ANAYASA MAHKEMESİ'NİN BİREYSEL BAŞVURU
DOSYALARINDA VERDİĞİ HAK İHLALİ KARARLARININ
DERECE MAHKEMELERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ**

NAİM ABU NEİM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMANI

Dr. Öğr. Üyesi Adnan KÜÇÜK

KIRIKKALE-2024

**T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ANAYASA MAHKEMESİ'NİN BİREYSEL BAŞVURU
DOSYALARINDA VERDİĞİ HAK İHLALİ KARARLARININ
DERECE MAHKEMELERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ**

**NAİM ABU NEİM
KAMU HUKUKU ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi Adnan KÜÇÜK**

KIRIKKALE-2024

ETİK BEYAN

Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

NAİM ABU NEİM

ÖNSÖZ

Bu araştırma sürecinde, her adımda desteklerini esirgemeyen, değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Adnan KÜÇÜK'e içten teşekkürlerimi sunmak isterim. Hocamın araştırmaya katkılarıyla birlikte gösterdiği nezaket, anlayış ve yardımseverlik, benim için sadece bu çalışmada değil, hayatım boyunca unutulmaz olacaktır.

Değerli katkılarıyla bu çalışmanın gerçekleşmesine destek olan tüm hocalarıma ve arkadaşlarıma, en derin teşekkürlerimi iletiyorum.

Son olarak bu çalışmamı tüm hukuk çalışanlarına ithaf ediyorum.

NAİM ABU NEİM

ÖZET

ANAYASA MAHKEMESİ'NİN BİREYSEL BAŞVURU DOSYALARINDA VERDİĞİ HAK İHLALİ KARARLARININ DERECE MAHKEMELERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Kırıkkale Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Adnan KÜÇÜK

Temmuz 2024, 91 sayfa

Türkiye, insan haklarının uluslararası düzeyde korunması yolculuğuna 1954 yılında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne (AİHS) taraf olmasıyla başlamıştır. Bu alandaki taahhütleri, 1987 yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) bireysel başvuru hakkını ve 1990 yılında Mahkeme'nin zorunlu yargı yetkisini kabul ederek derinleşmiştir. 2004 yılında Türk Anayasası, AİHS de dâhil olmak üzere uluslararası insan hakları sözleşmelerinin ulusal yasaların üzerindeki statüsünü güçlendirecek şekilde önemli ölçüde değiştirilmiştir. Türkiye, 2010 yılında bireylerin doğrudan Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilmelerinin önünü açan anayasa değişikliği ile önemli bir adım daha atmıştır. Bu sistem 23 Eylül 2012 tarihinde yürürlüğe girmiş ve bireylere Anayasa ve AİHS tarafından korunan temel haklarının kamu makamları tarafından ihlal edilmesi halinde Anayasa Mahkemesi'ne başvurma hakkı tanımıştır. Bu sistem, devletin eylem ve kararlarının hukuk çerçevesinde olduğunun varsayıldığı “hukukun üstünlüğü” kavramına önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır. Anayasa yargısı, demokratik bir toplumda, gücün kötüye kullanılmasını önleyen ve hukukun üstünlüğünü sağlayan, bireylerin haklarını koruyan ve adaleti gerçekleştiren dengeleyici bir unsurdur. Bireysel başvurular iki temel amaca ulaşmayı hedeflemektedir: Birincisi, ülkedeki temel hakların korunma düzeyini yükseltmek, ikincisi ise insan hakları ihlalleri iddialarını uluslararası yargı organlarına ulaşmadan önce ulusal sınırlar içinde ele almaktır. Ancak tüm normal yasal yollar tüketildikten sonra ikincil bir başvuru yolu olarak kabul edilirler. Bu çalışmada, bireysel

başvuruların Türkiye'de hak ve özgürlüklerin korunmasının güçlendirilmesine nasıl katkıda bulunduğu ve Anayasa Mahkemesi kararlarının derece mahkemeleri üzerindeki etkisi araştırılacaktır. Bu etkiyi ve bireysel başvuruların nasıl uygulandığını anlamak için analitik bir yaklaşım kullanılacak ve bu sistemin Türk adalet sisteminin iyileştirilmesindeki ve insan haklarının geliştirilmesindeki rolünün anlaşılmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bireysel başvuru, anayasa mahkemesi, derece mahkemesi, ihlal kararı, kararın etkisi, anayasa yargısı.

ABSTRACT

THE EFFECT OF RIGHTS VIOLATION DECISIONS MADE BY THE COURT IN INDIVIDUAL APPLICATION FILES ON THE COURTS OF INSTANCE

Kırıkkale University

Institute of Social Sciences

Department of Public Law, Master's Thesis

Supervisor: Assoc. Dr. Öğr. Üyesi Adnan KÜÇÜK

July 2024, 91 page

Turkey began its journey towards protecting human rights internationally when it became a party to the European Convention on Human Rights in 1954. Its commitments in this area were deepened by recognizing the right of individual application to the European Court of Human Rights in 1987 and the Court's compulsory jurisdiction in 1990. In 2004, the Turkish Constitution was significantly amended to strengthen the status of international human rights treaties, including the ECHR, over national law. Turkey took a further important step in 2010 with a constitutional amendment allowing individuals to appeal directly to the Constitutional Court. This system entered into force on 23 September 2012, giving individuals the right to appeal to the Constitutional Court in cases of violations by public authorities of their fundamental rights protected by the Constitution and the European Court of Human Rights. This system contributes significantly to the concept of the “rule of law”, whereby the actions and decisions of the state are presumed to be within the framework of the law. Constitutional jurisdiction is a balancing element in a democratic society, preventing abuse of power and ensuring the rule of law, protecting the rights of individuals, and realizing justice. Individual applications aim to achieve two main objectives: First, to raise the level of protection of fundamental rights in the country, and second, to address allegations of human rights violations within national borders before they reach international judicial bodies. They are recognized as a secondary remedy only after all normal legal remedies have been exhausted. This study will explore how individual applications contribute to strengthening the protection of rights and freedoms in Turkey and the impact of the Constitutional Court's decisions on the courts of first

instance .An analytical approach will be used to understand this impact and how individual applications are implemented, which will contribute significantly to understanding the role of this system in improving the Turkish justice system and promoting human rights.

Keywords: Individual application, constitutional court, court of first instance, violation decision, impact of the decision, constitutional jurisdiction.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET	I
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER.....	V
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
ANAYASA MAHKEMELERİ VE DERECE MAHKEMELERİNİN	5
TEŞKİLATI VE TEMEL ÖZELLİKLERİ.....	5
1. ANAYASA MAHKEMELERİ.....	5
I. Anayasa Yargısı Kavramı.....	5
II. Anayasa Mahkemesinin Statüsü ve Kuruluşu	7
III. Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu	9
a) Üyelerin Seçilmesi	9
(b) Üyelerin Statüsü	11
IV. Anayasa Mahkemesi'nin Görev ve Yetkileri	12
A. Anayasa Değişikliklerini İncelemek ve Denetlemek	12
B. Yüce Divan Sıfatı ile Yargılama Yapmak	12
C. Siyasi Partilerin Kapatılma Davalarına Bakmak.....	12
D. Siyasi Partilerin Mali Denetimini Yapmak	13
E. Yasama Dokunulmazlığını Kaldırmak veya Milletvekilliğini Düşürmek	13
F. Uyuşmazlık Mahkemesinin Başkanını Seçmek	14
G. Şekli ve Esas Denetim Yapmak	14

a) Anayasa Mahkemesi Tarafından Anayasaya Uygunluğu Denetlemek	14
1) Kanun.....	15
2) Kanun Hükmünde Kararnameler	16
3) Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri (Olağan Dönem).....	16
4) Türkiye Büyük Millet Meclisi İç Tüzüğü	18
b) Anayasa Mahkemesi'nin Denetimine Tabi Olmayan Normlar	18
1) Milletlerarası Antlaşmalar	18
2) Olağanüstü Hâllerde ve Savaş Hâllerinde Çıkarılan Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri.....	19
3) İnkılap Kanunları	20
4) Parlamento Kararları.....	21
c) Anayasa Mahkemesi'nin Denetiminin Kapsamı	21
a. Anayasal denetimde şekli denetim	21
b. Esas Bakımından Denetim.....	24
d) Anayasaya Uygunluk Denetimi Şekilleri (Denetim Yolları)	25
a. İptal Davası/Soyut Norm Denetimi	25
b. İtiraz Davası/Somut Norm Denetimi	27
H. Bireysel Talepler Hakkında Karar Vermek.....	28
2. TÜRK DERECE MAHKEMESİ	29
I. İdari Yargı.....	29
A. İlk Derece Mahkemesi	30
B. İkinci Derece Mahkemeleri.....	33
C. Üçüncü Derece Mahkemeler.....	35
II. Adli Yargı	36
A. İlk Derece Mahkemeleri.....	36

1. HUKUK MAHKEMELERİ	36
a. Genel Mahkeme	36
b. Özel Mahkemeler	38
2. Ceza Mahkemeleri	42
a. Genel Mahkemeler	42
b. Özel Görevli Ceza Mahkemeleri	44
B. İkinci Derece Mahkemesi	45
C. Üçüncü Derece Mahkemesi	46
İKİNCİ BÖLÜM	48
ANAYASA MAHKEMESİNİN BİREYSEL BAŞVURULARI ELE ALMADAKİ ROLÜ VE KARARLARININ ETKİSİ	48
1. ANAYASA MAHKEMESİNE BİREYSEL BAŞVURULARIN TANIMI VE ÖZELLİKLERİ	48
I. Bireysel Başvuru Kavramı ve Tanımı	48
.II Bireysel Başvurunun Özellikleri	50
2. ANAYASA MAHKEMESİNE BİREYSEL BAŞVURUNUN KONUSU İLE KOŞULLARI	56
.I Bireysel Başvurunun Kapsamı	56
II. Bireysel Başvuru Koşulları ve Gereksinimleri	58
3. BİREYSEL BAŞVURU USULÜ VE KARARIN DERECE MAHKEMELERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	62
.I Bireysel Başvuru Hakkının Kullanılmasına Yönelik Usuller	62
.II Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Dosyalarındaki Hak İhlali Kararlarının Derece Mahkemelerine Yönelik Yansımaları Gösterilmesi	65
SONUÇ	78
KAYNAKLAR	82

KISATMALAR LİSTESİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AYM	Anayasa Mahkemesi
B. No.	Başvuru Numarası
Bkz.	Bakınız
CEDAW	Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme
CMK	Ceza Muhakemesi Kanunu
GK	Genel Kurul

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti, 1954 yılında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne (AİHS) taraf olmuştur. 1987 yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkını, 1990 yılında ise zorunlu yargı yetkisini kabul etmiştir. 2004 Anayasa değişikliği ile başta Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) olmak üzere Türkiye'nin taraf olduğu temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası sözleşmeler, ulusal yasaların üzerinde bir statü kazanmıştır. Değişikliklerin temel haklar alanında “evrensel standartlara” atıf yapan son bölümü, 2010 Anayasa değişikliği ile Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolunu açmıştır. Bireysel başvuru sisteminin hayata geçirilmesiyle birlikte kamu gücü kullanan kişi ve kurumlar tarafından gerçekleştirilen hak ihlallerine karşı anayasal yargı denetimi 23 Eylül 2012 tarihinde başlamıştır. Buna göre 23 Eylül 2012 tarihi itibarıyla herkes, Anayasa’da güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'ne başvurma hakkına sahiptir. Bunu gerçekleştirirken Anayasa Mahkemesi Türkiye'de temel hak ve özgürlüklerin korunmasında çok önemli bir rol oynamaya başlamaktadır. Bu doğrultuda bireysel başvuru sistemi “Türk hukuk sisteminin büyük bir başarısı” olarak nitelendirilebilir. Vatandaşların hukuki güvenlik içinde yaşadığı, devlet işlem ve eylemlerinin hukuk kuralları çerçevesinde yürütüldüğü bir sistem olarak tanımlanan “hukuk devleti”nin ön koşulu, bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin korunması ve bu çerçevede hak

ihlallerine karşı harekete geçilmesidir. Anayasa yargısının varlığı, demokratik bir toplumun işleyişinde önemli bir dengeleyici unsur olarak görülmektedir. Anayasanın katı bir şekilde uygulanması ve normatif üstünlüğü, devlet yetkilerinin kötüye kullanılmasını önler ve hukukun üstünlüğünü sağlar. Böylece bireylerin hak ve özgürlükleri korunur ve adalet güvence altına alınır. Bu bağlamda, Anayasa yargısının işlevi, bireyler için yasal güvenceler sağlamak ve devletin yetkilerini dengelemektir. Anayasa Mahkemesi gibi kurumlar, Anayasa'ya aykırı tüm eylem ve kararları denetleyerek hukukun üstünlüğünü korur. Bu, demokratik bir toplumun yaratılması ve sürdürülmesinde çok önemli bir rol oynamaktadır. Bireysel başvuru, biri ilkesel diğeri pratik olmak üzere iki temel amacı yerine getirmeyi hedeflemektedir. İlkesel amaç, ülkedeki temel haklar düzeyini yükseltmek; pratik amaç ise insan hakları ihlalleri iddialarının ulusal sınırlar içinde incelenmesini ve varsa ihlallerin uluslararası yargı organlarına intikal ettirilmeden ele alınmasını sağlamaktır. Başka bir deyişle, Anayasa değişikliğinin gerekçesinde de ifade edilen bireysel başvuruların pratik amacı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önünde Türkiye aleyhine yapılan başvuru ve ihlallerin sayısını en aza indirmektir. Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru, iddia edilen hak ihlallerinin olağan kanun yollarıyla giderilememesi halinde başvurulabilecek ikincil bir kanun yoludur. Bireysel başvuru, diğer yargı mercilerinin kararlarını tüm yönleriyle yeniden değerlendirme aracı olmadığı gibi her türlü bireysel mağduriyetin giderilmesi amacını da taşımamaktadır. Çünkü bireysel başvuru sistemi, olağan kanun yollarının tüketilmesinden sonra yeni veya “üstün” bir itiraz imkânı sağlamamaktadır. Bireysel başvurunun ikincillik ilkesi, hak

ihlallerinin ilk ve öncelikli olarak alt mahkemelerde ele alınmasını gerektirmektedir. Bireysel başvurularda Anayasa Mahkemesi hak ihlali olup olmadığını tespit eder. İhlal tespit edildiğinde ise ihlalin nasıl giderilmesi gerektiğini kararında belirtir. Ancak Anayasa Mahkemesi bireysel başvurularda temyiz mercii olarak görev yapmamaktadır. Temyiz ya da onama kararı vermediği gibi ilk derece mahkemelerinin yerine de geçmez. Örneğin, Anayasa Mahkemesi'nin tutuklama kararının başvurucunun bazı anayasal haklarının ihlaline yol açtığını tespit etmesi, başvurucunun isnat edilen suç işleyip işlemediğine karar verdiği anlamına gelmez. Başvurucunun eylemlerinin suç teşkil edip etmediğinin belirlenmesi, bireysel başvuru hakkında karar veren Anayasa Mahkemesi'nin değil yargılamayı yapan ilk derece mahkemelerinin yetkisindedir. Elbette, Türk hukuku, diğer birçok ülkede olduğu gibi bireysel başvurunun kabul edilebilirliği için belirli kriterler ve koşullar belirlemiştir. Başka bir bağlamda, Anayasa Mahkemesi'nin anayasal suçlara ilişkin kararları ile alt derece mahkemeleri arasında yakın bir ilişki vardır. Anayasa Mahkemesi'nin suçlara ilişkin verdiği kararların derece mahkemelerini doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemesi doğaldır. Bu etkilerin dikkatli bir şekilde tespit edilmesi, bireysel başvuru yönteminin doğru kullanılmasını ve işlevsel bir mekanizma olmasını sağlayacaktır. Tezde şu sorulara cevap aranacaktır: Bireysel başvurular Türkiye'de hak ve özgürlüklerin korunmasının güçlendirilmesine nasıl katkı sağlamaktadır? Anayasa Mahkemesi kararlarının ilk derece mahkemeleri üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkileri nelerdir? Kuşkusuz bireysel başvuru kararlarının ilk derece mahkemeleri üzerindeki etkilerini değerlendirebilmek ve ölçebilmek öncelikle

Türk yargı yapısının ve dava derecelerinin doğru bir şekilde anlaşılmasını, ardından da bireysel başvuruların yapılma şekli, usulü ve koşullarının anlaşılmasını gerektirmektedir. Analitik bir metodoloji kullanılarak kanun ve mevzuatın yanı sıra bireysel başvuruların nasıl uygulandığı ve ilk derece mahkemeleri üzerindeki etkileri incelenecektir. Bu tezin önemi, bireysel başvuruların ilk derece mahkemeleri üzerindeki etkisinin ve bu etkinin Türk adalet sisteminin iyileştirilmesinde ve insan hakları ve temel özgürlüklerin geliştirilmesindeki rolünün derinlemesine analiz edilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu mekanizmanın yargı sisteminin bütünlüğünü ve hukukun üstünlüğünün desteklenmesini nasıl etkilediğinin kapsamlı bir şekilde anlaşılması, hukuk çalışmaları alanına önemli bir katkı sağlamaktadır.

Birinci Bölüm

Anayasa Mahkemeleri ve Derece Mahkemelerinin Teşkilatı ve Temel Özellikleri

1. Anayasa Mahkemeleri

I. Anayasa Yargısı Kavramı

Anayasa yargısı, kanunların ve diğer bazı yasama işlemlerinin anayasaya uygunluğunun yargı organları tarafından denetlenmesi sürecini ifade eder. Bu yargı yetkisi, anayasa hükümlerine ve yasal denetimlere uygunluğun incelenmesindeki rolünü vurgulamak amacıyla bazen “kanunların anayasallık denetimi” veya “kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi” olarak adlandırılır.¹ Anayasa yargısı, güçler arasında bir denge kurmayı ve kanunların anayasa hükümlerine uygun olmasını sağlamayı amaçlamaktadır.² Bu görev; kanun ve yönetmelikleri anayasal hükümler uyarınca incelemek ve anayasa ile ilgili herhangi bir aykırılık veya ihlal tespit edilmesi hâlinde yargı organlarının müdahalede bulunmasına olanak sağlamaktır.³

“Kanunların anayasaya uygunluğunun denetimi” ve “kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi” terimleri, kanunların anayasa ilke ve hükümlerine uygunluğunu sağlamak amacıyla yargı organları tarafından yürütülen hukuki inceleme sürecinin kesin ifadeleridir.⁴ Anayasa yargısı ya da yasaların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi, demokratik bir sistemin gelişiminde nispeten geç ortaya çıkmıştır.⁵ ABD Federal Yüksek Mahkemesi tarafından karara bağlanan 1803 tarihli Marbury ve Madison davasında anayasa yargısının ortaya çıkışı bu olgunun başlangıç noktasıdır. Her ne kadar Madison olayından doğmuş olsa

¹ Ömer Anayurt, *Anayasa Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2020, s. 34.

² Hasan Tahsin Fendoğlu, *Anayasa Yargısı*, Yetkin Yayınları, Ankara 2020, s. 39.

³ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Türkiye 2023, s. 363.

⁴ İbrahim Ermenek, Murat Atalı, *Yargı Örgütü (THD)*, 6. Baskı Seçkin Yayıncılık 2023, s. 103.

⁵ Zafer Gören, *Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara 2020, s. 54.

da Amerikan sisteminin bir kurumu olarak uzun süre devam etmiştir.⁶ Bu dönemde Avrupa’da yazılı anayasalar neredeyse aynı derecede katı olmasına rağmen yasaların anayasaya uygunluğunun yargısal yollardan ziyade siyasi yollarla doğrulanabileceğine dair yaygın bir anlayış söz konusudur.

Avrupa, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, anayasa yargısının önemli ölçüde kabul görmesine ve gelişmesine sahne olmuştur. Kanunların anayasaya uygunluğunun siyasi denetimi bağlamında kanunları yasama organına sunan veya çıkardıktan sonra bu denetimi harekete geçirmekten sorumlu olanın cumhurbaşkanı olduğu açıkça görülmektedir. Bu gözetim, başta anayasa komisyonlarının gözetimi olmak üzere yasama süreci boyunca yasama organının çeşitli komisyonlarını ilgilendirmektedir. Gözetim, bir organın gözetimden sorumlu olduğu ikili yapıli bir yasama organı tarafından sağlanabilmektedir. Son olarak cumhurbaşkanı, anayasaya aykırı olduğunu düşündüğü bir yasayı yürürlüğe koymaktan vazgeçebilir ve yasayı görüşölmek üzere yasama meclisine geri göndererek daha fazla denetime kapı açabilir.⁷ Yargı organları, kanunların anayasa hükümlerine uygunluğunu sağlamak için daha etkin bir gözetim işlevi ile görevlendirilmiştir.

Asıl zorluk bir yasal kuralın anayasaya uygunluğunun belirlenmesindedir ve bu konuyla ilgilenen ana makam yargıdır. Yargı organlarının bu bağlamda oynadığı kilit rol göz önüne alındığında anayasaya uygunluğun yargısal olarak tespit edilmesi doğaldır.⁸ Yargısal denetim, özellikle bu hakların parlamento çoğunluğunun anayasal hükümlerle çelişebilecek kararlarına karşı korunması gerektiğinde demokrasinin ve azınlık haklarının desteklenmesi için etkili bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu bağlamda yargı kendisini siyasi etkilerden arınmış tarafsız bir makam olarak sunmakta ve güçlerin dengelenmesinde ve anayasal adaletin sağlanmasında hayati bir rol oynamaktadır. Anayasa, kanunların kendi hükümlerine aykırı olamayacağını öngörerek

⁶ Ferhat Uslu, *Anayasa Yargısı*, Yetkin Yayınları, Ankara 2018, s. 40.

⁷ Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 393.

⁸ Murat Atalı, İbrahim Ermenek, *Medenî Usûl Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2023, s. 35.

hukukun üstünlüğünün temel ilkesini benimsemiştir. Yargı sistemi, anayasanın üstünlüğü ilkesini gözeterek kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetim usulleriyle incelenmesini kabul etmelidir. Bu adım, anayasanın egemenliğini sağlamak ve hukuk sisteminin istikrarını temin etmek amacıyla atılmıştır.⁹ Bu adım atılmazsa anayasanın üstünlüğü ilkesi tam olarak sağlanamaz. Anayasanın katılığı ilkesinin yargı tarafından uygulanması özel bir önem kazanmaktadır.

Anayasa yargısı, anayasanın ve onun içerdiği ilkelerin koruyucusu olarak öne çıkmaktadır. Anayasa yargısının görevinin önemi, kanunların anayasaya uygunluğunun sağlanması ve anayasal düzenin korunmasında yatmaktadır. Anayasa yargısı kavramı, hukuk sisteminin kanunların anayasaya uygunluğunu denetleme ve anayasal sistemin istikrarını sağlama ihtiyacını yansıtmaktadır. Bununla birlikte anayasacılığın korunması ile temel hak ve özgürlüklerin korunması arasındaki denge, yargının bu hakların korunmasındaki anayasal rolünü kabul etmesini gerektirmektedir. Geçmişte anayasa yargısının temel hakları koruma işlevi ikincil olarak görülse de günümüz gerçekleri temel hak ve özgürlükleri korumanın anayasa mahkemelerinin ve yüksek mahkemelerin temel ve belirgin bir işlevi hâline geldiğini göstermektedir.

II. Anayasa Mahkemesinin Statüsü ve Kuruluşu

Türk hukuku söz konusu olduğunda 1876 yılında kabul edilen Anayasa'nın katı bir anayasal sistem kurduğu ancak kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi fikrini öngörmediği görülmektedir.¹⁰ Bu durum, bu bağlamda kanunların anayasaya uygunluğunu mahkeme düzeyinde değerlendirecek özel bir yasal mekanizmanın bulunmadığını göstermektedir. Bu anayasanın 64. maddesi, Heyet-i Mebusan tarafından kabul edilen kanun taslağının anayasaya uygunluğunun sağlanması ve diğer bazı hususların değerlendirilmesi için Heyet-i Ayan tarafından inceleneceğini öngörmektedir. Bu durum, yasaların parlamento

⁹ Gören, *Anayasa Hukuku*, s. 63.

¹⁰ Fendoğlu, *Anayasa Yargısı*, s. 45.

düzeyinde anayasaya uygunluğunu sağlamak için siyasi bir mekanizmanın varlığını ve yargısal bir mekanizmanın yokluğunu göstermektedir.

Her ne kadar 1876 Anayasası kanunların anayasaya uygunluğuna ilişkin bir siyasi denetim yöntemi benimsemiş olsa da 1921 Anayasası kanunların anayasaya uygunluğuna ilişkin herhangi bir hüküm içermemektedir; bu da o dönemde kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimine ilişkin açık bir yasal çerçevenin bulunmadığı ihtimalini güçlendirmektedir. O dönemde yasaların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi gibi bir kavram, “yumuşak anayasa” olarak kabul edilen anayasanın niteliği ve o dönemdeki Millet Meclisi’nin devrimci bir meclisi temsil etmesi nedeniyle gündemde değildi. Dolayısıyla o dönemde ne temel hak ve özgürlükler ne de anayasa yargısı bu anayasada yer alıyordu.

Anayasanın üstünlüğü ilkesini 103. maddede düzenleyen ve katı bir anayasal sistem kuran 1924 Anayasası’nın kabul edilmesiyle birlikte “Anayasanın hiçbir maddesi hiçbir sebep ve bahane ile savsanamaz ve işlerlikten alıkonamaz.” hükmü açıkça ortaya çıkmıştır.¹¹ Madde ayrıca “Hiçbir kanun Anayasaya aykırı olamaz.” hükmünü de öngörmektedir. Bu, anayasanın üstünlüğünün ve ona uyulmasının önemine yapılan vurguyu yansıtmaktadır.¹² Ancak katı anayasal yapıya rağmen 1924 Anayasası’nda kanunların anayasaya uygunluğunun mahkemeler tarafından denetlenebileceğine dair bir hüküm bulunmamaktadır. Dolayısıyla 1924 Anayasası’nın yazılı ve katı bir anayasa olması nedeniyle anayasa yargısı için gerekli koşullara sahip olduğu ancak kanunların anayasaya uygunluğunu belirleme ve karar verme yetkisine sahip bir denetim organı kurulmasına ilişkin bir hüküm içermediği görülmektedir.

1924 Anayasası’nın yürürlükte olduğu dönemde kanunların anayasaya uygunluğunu denetlemek üzere özel bir mahkeme kurulmadığı gibi genel mahkemelere de bu görevi yerine getirme yetkisi verilmemiştir. Üstelik bu dönemde ABD’deki durumun aksine genel mahkemeler kendilerini kanunların anayasaya uygunluğunu denetleme yetkisine sahip

¹¹ Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 29.

¹² Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 368.

görmemiştir. Dolayısıyla 1924 Anayasası'nda yazılı ve katı anayasal gereklilikler bulunmasına rağmen o dönemde kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi mümkün değildi. Kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimine ilişkin ilk düzenleme 1961 Türkiye Anayasası'nda yer almıştır. Başka bir deyişle Anayasa Mahkemesi, 1961 Anayasası ile Türk hukuk sistemi içinde kurulmuştur ve bu mahkemenin önemi kurallar silsilesinin kabul edilmesi ilkesinden kaynaklanmıştır. Anayasa Mahkemesi'nin temel görevi, kanunların anayasa hükümlerine uygunluğunu denetlemektir. Bu bağlamda alt düzeydeki kuralın geçerliliğinin üst düzeydeki kuraldan alınması gereken yasal bir piramide dayalı bir normlar hiyerarşisini kabul etmeyi gerektirir. Aynı zamanda hukuk sisteminde denge ve uyumun sağlanması için bu kanunlara uyulmalıdır.

III. Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu

Anayasa Mahkemesi'nin yapısında 2010 yılında değişiklikler yapılmıştır. Anayasa Mahkemesi ilk olarak 11 asıl ve 4 yedek üyeden oluşmaktaydı. Bu sayı 1982 Anayasası'na göre belirlenmiştir. 2010 yılında anayasada yapılan değişiklikle Anayasa Mahkemesi'nin üye sayısı 17'ye çıkarılmıştır. 14 üye Cumhurbaşkanı tarafından, 3 üye ise Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından seçilmektedir. Anayasada 2017 yılında yapılan değişiklikle seçilecek başkan için üye kontenjanı Anayasa Mahkemesi üyelerinin lehine olacak şekilde azaltılmıştır. Anayasa Mahkemesi'nin üye sayısı, Askerî Yargıtay ve Askerî Yüksek İdare Mahkemesi'nin kapatılması sonucunda düşürülmüştür. Hâlihazırda Anayasa Mahkemesi'nin üye sayısı 15'tir ve yedek üye bulunmamaktadır.¹³

a) Üyelerin Seçilmesi

Anayasa Mahkemesi üyeleri, anayasanın 146. Maddesi uyarınca Türkiye Büyük Millet Meclisi ve cumhurbaşkanı tarafından seçilir.¹⁴ Bu seçim sürecinin içeriği aşağıdaki gibidir:

¹³ Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 370.

¹⁴ Ayhan Döner, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara 2023, s. 550.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından yapılan bu seçimlerde her boş yer için üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu aranır ve üye tam sayısının salt çoğunluğu aranır. İkinci oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa en çok oy alanlar arasında üçüncü oylama yapılır. Bu üçüncü oylamada en çok oyu alan aday üye olarak seçilir.

Cumhurbaşkanı, en az ikisi Danıştay üyesi ve ikisi hukukçu olmak üzere üçü Yükseköğretim Kurulundan olmak üzere üç üyeyi Yargıtay tarafından seçer. Diğer dört üye ise Anayasa Mahkemesi'nde en az beş yıl görev yapmış üst kademe yöneticileri, serbest avukatlar, birinci ve ikinci sınıf hâkim ve savcılar arasından seçilmektedir.¹⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri doğrudan seçme yetkisine sahip olmasa da belirli adayları gösterme yetkisine sahiptir ve bu da üyelik üzerindeki etkisinin dolaylı olduğunu göstermektedir. Sadece üç üye seçen TBMM'nin rolü sembolik olarak değerlendirilirken TBMM'nin 1982 Anayasası'ndaki rolü dikkat çekicidir.

Cumhurbaşkanı, Anayasa Mahkemesi'nin toplam 12 üyesini seçer ancak bu üyelerden sadece dördünü aday gösterebilmektedir. Kalan sekiz üye, anayasada belirtilen makamlar tarafından onaylanan üç aday arasından seçim yapma hakkına sahiptir. Anayasanın 146. maddesine göre Yargıtay, Danıştay, Sayıştay, Yükseköğretim Kurulu ve Anayasa Mahkemesi'nde en çok oy alan kişinin adaylığı boş üyelik olarak kabul edilir. Baro başkanları, üç aday arasından yaptıkları seçimde en çok oy alan üç kişiyi aday gösterir. Seçimler tek turda yapılır ve her üye boş üyelik için oy kullanabilir. Oyların eşit olması hâlinde 6216 sayılı Kanun'un 7/3. maddesi uyarınca eşitlik bozuluncaya kadar oylama tekrarlanır.

Son olarak Anayasa Mahkemesi üyelerinin atanması için adayın aşağıdaki koşulları karşılaması gerekmektedir:

1. Yargıtay, Danıştay veya Sayıştay başkanı veya üyesi olmak

¹⁵ Gören, *Anayasa Hukuku*, s. 81.

2. Anayasa Mahkemesi'nde en az beş yıl çalışmış olmak

3. En az 45 yaşında olmak, yükseköğrenim görmüş olmak ve hâkimlik mesleğini yapmaya engel bir hâli bulunmamak ve aşağıdaki şartlardan birini taşımak:

-Yükseköğretim kurumlarının hukuk, iktisat veya siyasal bilimler dallarında profesör veya doçent ünvanını almış olmak

-Serbest avukat olarak en az yirmi yıllık deneyime sahip olmak

-Kamu hizmetinde en az yirmi yıl çalışmış, Yükseköğretim Kurulu başkanı, üniversite rektörü, yükseköğretim kurumu dekanı, bakan yardımcısı, bakan, büyükelçi veya vali gibi üst kademe yöneticisi olmak

-Birinci sınıf hâkim veya savcı olarak en az yirmi yıl çalışmış olmak

b) Üyelerin Statüsü

Anayasa Mahkemesi üyelerinin statüsü, asli görevleri dışında resmî veya özel hiçbir görev kabul edememeleri şeklinde belirlenmiş olup özlük işleri Anayasa Mahkemesi Başkanlığı tarafından düzenlenmektedir. Mahkeme başkanı ve üyelerinin maaş, ikramiye, mali ve sosyal hakları 30 Mart 2011 tarihli ve 6216 sayılı Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun ile düzenlenmiştir.

Anayasa Mahkemesi üyeleri altmış beş yaşını doldurunca emekliye ayrılırlar ve görevleri seçildikleri tarihten itibaren on iki yıllık sürenin dolmasıyla sona erer. Her durumda 65 yaşında emekli olurlar. Üyeler, süreye veya onaya bağlı olmaksızın yazılı olarak emekliliklerini isteme veya görevlerinden çekilme hakkına sahiptir. Anayasa Mahkemesi üyeliği, üyenin hâkimlik mesleğinden çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymesi hâlinde düşer ve sağlık sebepleriyle görevini yerine getiremeyeceğinin açıkça anlaşılması hâlinde Anayasa Mahkemesi üye tam sayısının salt çoğunluğunun vereceği kararla üyeliği sona erer.

IV. Anayasa Mahkemesi'nin Görev ve Yetkileri

Anayasanın 148. maddesi, diğer bazı maddelerin yanı sıra Anayasa Mahkemesi'nin görev ve yetkilerini de düzenlemektedir.¹⁶ Bu görev ve yetkiler aşağıdaki şekilde özetlenmiştir.

A. Anayasa Değişikliklerini İncelemek ve Denetlemek

Mahkeme, anayasa değişikliklerini inceler ve şekil yönünden denetler ancak anayasa değişikliğine göre içeriğe müdahale etmez.¹⁷

B. Yüce Divan Sıfatı ile Yargılama Yapmak

Anayasa Mahkemesi, Yüce Divan sıfatıyla cumhurbaşkanını, Türkiye Büyük Millet Meclisi başkanını, cumhurbaşkanı yardımcılarını, bakanları, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay başkan ve üyelerini, Cumhuriyet başsavcısını, Cumhuriyet başsavcı vekilini, Hâkimler ve Savcılar Kurulu ile Sayıştay başkan ve üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı yargılamaktadır.¹⁸ Genelkurmay başkanı ile Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri komutanları da görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan'da yargılanmaktadır. Yüce Divan'da savcılık görevi Yargıtay Cumhuriyet başsavcısı veya Cumhuriyet başsavcı vekili tarafından yerine getirilmektedir.¹⁹

Yargıtay'da savcılık görevi Yargıtay Cumhuriyet başsavcısı veya Cumhuriyet başsavcı vekili tarafından yerine getirilir. Yargıtay kararlarına karşı yeniden inceleme başvurusu yapılabilir. Yeniden inceleme sonucunda Genel Kurul tarafından alınan kararlar kesindir.

C. Siyasi Partilerin Kapatılma Davalarına Bakmak

Anayasa Mahkemesi, siyasi partilerin kapatılması davalarına bakmakta ve kapatma kararını Cumhuriyet Savcılığı tarafından Yargıtay'da açılan davaya dayanarak vermektedir.²⁰

¹⁶ Ermenek, Atalı, *Yargı Örgütü (THD)*, s. 107.

¹⁷ Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 374.

¹⁸ Uslu, *Anayasa Yargısı*, s. 265.

¹⁹ “Yüce Divan Yargılamaları | Anayasa Mahkemesi”, (26.11.2023), <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mahkeme/gorev-ve-yetkileri/yuce-divan-yargilamalari/>.

²⁰ Döner, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 263.

Anayasa Mahkemesi, temelli kapatma yerine söz konusu eylemlerin ciddiyetine göre ilgili siyasi partiye devlet yardımının bir kısmının ya da tamamının verilmesine karar vermiştir.²¹ Kapatılan bir partinin başka bir ad altında kurulması kesinlikle yasaktır. Bir siyasi partinin kapatılmasına beyan veya faaliyetleriyle sebep olan kurucuları dâhil üyelerinin Anayasa Mahkemesi'nin temelli kapatmaya ilişkin kesin kararının Resmî Gazete'de yayımlanmasından başlayarak beş yıl süreyle başka bir partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve deneticisi olmaları yasaklanmaktadır.²² Yabancı ülkelerden, uluslararası kuruluşlardan, gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım alan siyasi partiler temelli kapatılır.²³

D. Siyasi Partilerin Mali Denetimini Yapmak

Anayasa Mahkemesi siyasi partilerin mali denetimini üstlenmekte ve bu rolü yerine getirmek için Sayıştay'dan teknik yardım almaktadır.²⁴ Kanun, siyasi partilerin gelir ve giderlerinin amaçlarına uygun olması gerektiğini öngörmektedir.²⁵ Kanun bu kuralın uygulanmasını düzenlemekte ve siyasi partilerin mallarının, gelirlerinin ve harcamalarının yasal mülkiyetinin koşullarını belirlemektedir. Kanun ayrıca bu konunun nasıl denetleneceğini ve uyulmaması hâlinde uygulanabilecek cezaları belirlemektedir.²⁶ Anayasa Mahkemesi, mali denetim görevini yerine getirirken Denetim Bürosuna yardım sağlamaktadır. Anayasa Mahkemesi'nin bu inceleme sonunda vereceği kararlar nihaidir.

E. Yasama Dokunulmazlığını Kaldırmak veya Milletvekilliğini Düşürmek

Anayasa Mahkemesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bir kararının Anayasa'ya, kanuna veya iç tüzüğe aykırı olduğu iddiasıyla açılan davalara bakmaktadır.²⁷ Türkiye Büyük Millet

²¹ Anayurt, *Anayasa Hukuku*, s. 97.

²² “Siyasi Parti Kapatma Davaları | Anayasa Mahkemesi”, (29.11.2023), <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mahkeme/gorev-ve-yetkileri/siyasi-parti-kapatma-davalari/>.

²³ Uslu, *Anayasa Yargısı*, s. 241.

²⁴ “Siyasi Partilerin Mali Denetimi | Anayasa Mahkemesi”, (29.11.2023), <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mahkeme/gorev-ve-yetkileri/siyasi-partilerin-mali-denetimi/>.

²⁵ İbrahim Ö. KABOĞLU, *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, Yetkin Yayınları, Ankara 2021, s. 209.

²⁶ Fendoğlu, *Anayasa Yargısı*, s. 122.

²⁷ “Yasama Dokunulmazlığı İşleri | Anayasa Mahkemesi”, (29.11.2023), <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mahkeme/gorev-ve-yetkileri/yasama-dokunulmazligi-isleri/>.

Meclisi yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına veya üyelerden birinin üyeliğinin düşürülmesine karar verirse ilgili milletvekilinin veya ilgili üyelerin kararın alındığı tarihten başlayarak yedi gün içinde Anayasa Mahkemesi'ne başvurarak bu kararın iptalini isteme hakkı bulunmaktadır. Anayasa Mahkemesi iptal talebi hakkında on beş gün içinde kesin bir karar vermek zorundadır.

F. Uyuşmazlık Mahkemesinin Başkanını Seçmek

Uyuşmazlık Mahkemesi, adli ve idari makamlar arasındaki adli ve idari yargı yetkisine ilişkin uyuşmazlıkları kesin olarak karara bağlama yetkisine sahiptir.²⁸ Diğer mahkemeler ile Uyuşmazlık Mahkemesi arasındaki yetki uyuşmazlıkları durumunda kesin kararın verilmesinde Anayasa Mahkemesi'nin kararı esas alınacaktır. Uyuşmazlık Mahkemesi'nin başkanı, Anayasa Mahkemesi'nin kendi üyeleri arasından atadığı bir üyedir.

G. Şekli ve Esas Denetim Yapmak

Anayasa Mahkemesi; kanunların, cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün anayasaya şekil ve içerik bakımından uygunluğunu denetlemekle görevlidir.

a) Anayasa Mahkemesi Tarafından Anayasaya Uygunluğu Denetlemek

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Anayasa Mahkemesi'nin denetimine tabi olan kuralları düzenleyen 148. maddesine göre mahkemenin görevi kanunların, cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün anayasaya şekil ve esas bakımlarından uygunluğunu denetlemektir. Mahkeme ayrıca anayasa değişikliklerini sadece şekil yönünden incelemektedir.²⁹ Ancak olağanüstü hâllerde çıkarılan cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'nde dava açılması şekil ve esas bakımından yasaklanmıştır.³⁰ Bu yaklaşım, olağanüstü hâllerde yetkinin kötüye

²⁸ “Uyuşmazlık Mahkemesi Başkanı Seçimi | Anayasa Mahkemesi”, (29.11.2023), <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mahkeme/gorev-ve-yetkileri/uyusmazlik-mahkemesi-baskani-secimi/>.

²⁹ Döner, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 491.

³⁰ Anayurt, *Anayasa Hukuku*, s. 141.

kullanılmasına karşı koruma ihtiyacı ile siyasi istikrar ve güvenliğin sürdürülmesi arasındaki dengeyi yansıtmaktadır. Bu kural, düzenleyici makamların etkinliği ile olağanüstü durumlarda istisnai tedbirler alma ihtiyacı arasındaki dengenin korunmasının önemini göstermektedir. Bu durum, istikrar ve güvenliğin sağlanmasına katkıda bulunur ve aynı zamanda vatandaşların hak ve özgürlüklerini güvence altına alır. Bu bağlamda Anayasa Mahkemesi dört farklı türde normu inceleyebilir:

1) Kanun

Türkiye Cumhuriyeti'nde anayasaya uygunluğun sağlanması sorumluluğu Anayasa Mahkemesi'ne aittir. Bu mahkemenin temel görevi kanunların anayasaya uygunluğunu denetlemektir.

Bu bağlamda kanun terimi resmî anlamda kullanılmakta ve yasama organı tarafından "kanun" adı altında yapılan düzenlemeleri ifade etmektedir.³¹ Ancak bütçe kanunları ve yargı kararlarının icraya ilişkin olanlar gibi hukuk kuralı içermeyen kanunların Anayasa Mahkemesi'nin denetimine tabi olduğu anlaşılmaktadır.³² Kanun, "Anayasada gösterilen usul ve esaslara göre yetkili yasama organı (TBMM) tarafından kabul edilerek yürürlüğe konulan yazılı hukuk kurallarıdır." şeklinde tanımlanmaktadır. Anayasa Mahkemesi kanunu "Anayasa ile yetkili kılınan organ tarafından, yazılı olarak ve bu ad altında konulan genel, sürekli ve soyut hukuk kuralları" olarak tanımlamıştır.³³

Türkiye'de milletvekilleri iç tüzüğü 88/1 maddesi uyarınca kanun teklif etme hakkına sahiptir. Kanun teklifinin görüşülebilmesi için Meclis üye tam sayısının üçte birinin genel kurulda hazır bulunması gerekir. Teklifin kanun olarak kabul edilebilmesi için Türkiye

³¹ Aslen Yunanca bir kelime olan "kanon" teriminin başlangıçta vergilendirme amacıyla arazi ölçümünde kullanılan bir uzunluk ölçüsü birimine atıfta bulunduğu düşünülmektedir. Zamanla anlamı, vergi kurallarını ve bu süreçte kriter olarak oluşturulan listeleri kapsayacak şekilde genişlemiştir. Terim aynı zamanda bu kuralların kaydedildiği tahrir defterlerini de ifade eder hâle gelmiştir. Terim geliştikçe kullanımı da genişlemiş ve sonunda "kamusal alandaki çeşitli ilkeleri, kuralları, prensipleri ve düzenlemeleri, özellikle de vergilendirme ile ilgili olanları" ifade eder hâle gelmiştir. Müslümanların Mısır ve Suriye'yi fethetmesinden sonra terimin Arapçaya "kânûn" (çoğulu "kavânîn") olarak girdiği tahmin edilmektedir.

³² Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 378.

³³ İbrahim Ö. Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, s. 335.

Büyük Millet Meclisi Genel Kurul toplantısında hazır bulunan temsilcilerin salt çoğunluğunun oyu gerekmektedir.

2) Kanun Hükmünde Kararnameler

Kanun hükmünde kararnameler, belirli konuları düzenlemek üzere Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılan kanun hükmünde hukuk kurallarıdır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin verdiği yetkiye dayanılarak amacı, kapsamı, süresi ve ilkeleri kanunla belirlenmek suretiyle veya doğrudan anayasadan alınan yetkiye dayanılarak çıkarılmaktadır.³⁴ Cumhurbaşkanına sınırlı alanlarda yetki kanununa dayanmaksızın cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarma yetkisi verilmiştir. 1982 Anayasası'nın geçici 21. maddesi uyarınca 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunu'nun yürürlüğe girdiği tarihten (9 Temmuz 2018) önce yürürlükte bulunan kanunların hükümleri, yürürlükten kaldırılmadıkça uygulanmaya devam edecektir. 9 Temmuz 2018 tarihinden önce çıkarılan kanun hükmünde kararnameler, yürürlükten kaldırılmadıkça veya değiştirilmedikçe bu tarihten sonra da yürürlükte kalacaktır. Yürürlükteki kanun hükmünde kararnamelerle ilgili olarak Anayasa Mahkemesi'ne başvurulabilir ve Anayasa Mahkemesi bunların anayasaya uygunluğunu denetler. Soyut kuralların incelenmesi yani bu kanun hükmünde kararnamelerin iptali için dava açma süresi sona ermektedir.

3) Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri (Olağan Dönem)

Cumhurbaşkanlığı kararnameleri normal dönemde yürütme yetkisine ilişkin konularda cumhurbaşkanı tarafından çıkarılır ve cumhurbaşkanı yürütme yetkisini anayasa ve kanunlara uygun olarak kullanır.³⁵ Cumhurbaşkanı, yürütme organını ilgilendiren konularda cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilmektedir. Cumhurbaşkanı, kanunların kendileriyle çelişmeyecek şekilde uygulanmasını sağlamak üzere yönetmelikler çıkarabilir.³⁶ Bu

³⁴ Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 380.

³⁵ Ferhat Uslu, *Bütün Konularıyla Anayasa Yargısı Dersleri*, Yetkin Yayınları, Ankara 2021, s. 126.

³⁶ Müzeyyen Eroğlu Durkal, "Kanun-Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi İkileminde İdari İşlemlerin Yargısal Denetimi", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (17.07.2023), C. Sayı: 55, s. 261.

kapsamda temel haklar, kişi hakları ve ödevleri ile siyasi haklar ve ödevler cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenemez. Anayasada ancak kanunla düzenlenmesi öngörölen konularda cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz.³⁷ Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kanun arasında hüküm farklılığı olması hâlinde kanun hükümleri uygulanır.³⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin aynı konuda kanun çıkarması hâlinde cumhurbaşkanlığı kararnamesi hükümsüz sayılmaktadır.

Anayasaya göre kararnameler ve yönetmelikler, yayımlanmasından sonra başka bir tarih belirtilmediği takdirde Resmî Gazete'de yayımlandıkları tarihte yürürlüğe girer. Olağanüstü hâllerde cumhurbaşkanı, 104. maddenin on yedinci fıkrasındaki sınırlamalara bağılı olmaksızın gerekli gördüğü konularda cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir. Bu kararnameler Temsilciler Meclisi'nin onayına sunulur, Resmî Gazete'de yayımlanır ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşölüp oylanır.³⁹ Aksi takdirde olağanüstü hâllerde çıkarılan cumhurbaşkanlığı kararnameleri kendiliğinden geçersiz hâle gelmektedir (Anayasa, madde 119).

Anayasanın 148. maddesine göre Anayasa Mahkemesi, cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin şekil ve esas bakımından anayasaya uygunluğunu denetler. Ancak olağanüstü hâllerde ve savaş hâllerinde çıkarılan cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin şekil ve içerik bakımından anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'nde dava açılmaz. Anlaşıldığı üzere cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin anayasal yargısal denetimi Anayasa Mahkemesi'ne bırakılmıştır. Bu durum, Anayasa Mahkemesi'nin cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin şekil ve içerik bakımından anayasaya uygunluğunu denetlediği anlamına gelmektedir.⁴⁰ Diğer mahkemeler cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin anayasaya uygunluğunu denetleyemez. Nitekim 2575 sayılı Danıştay Kanunu'nun 2.7.2018 tarihli ve 703 sayılı KHK'nın 184.

³⁷ Taylan Barın, *Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Hukuki Rejimi ve Anayasallık Denetimi*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2020, s. 118.

³⁸ Ayhan Döner, *Anayasa Hukuku Genel Esaslar*, Yetkin Yayınları, Ankara 2023, s. 332.

³⁹ Salih Taşdöğen, "Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri", *Ankara Üniversitesi Hukuk Faköltesi Dergisi*, C. 65, S. 3 (2016), s. 942.

⁴⁰ Taylan Barın, *Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Hukuki Rejimi ve Anayasallık Denetimi*, s. 182.

maddesiyle değiştirilen 24. maddesine göre cumhurbaşkanlığı aleyhine iptal ve tam yargı davası açılabilir. Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılan cumhurbaşkanlığı kararnameleri dışındaki düzenleyici işlem ve kararlar ilk derece mahkemesi olarak Danıştay’a gönderilir. Bu durumda cumhurbaşkanlığı kararları ve cumhurbaşkanlığı kararnameleri dışındaki düzenleyici işlemlerden bireysel idari işlem niteliğinde olanlar aleyhine Danıştay’a, düzenleyici işlem niteliğinde olan cumhurbaşkanlığı kararnameleri aleyhine ise Anayasa Mahkemesi’ne başvurulabilir. Anayasa Mahkemesi’nde doğrudan iptal davası açılabilir gibi iptali istenen kanun, cumhurbaşkanlığı kararnamesi veya i tüzük Resmî Gazete’de yayımlanacaktır.⁴¹

4) Türkiye Büyük Millet Meclisi İ Tüzüğü

1982 Anayasası’nın 148. maddesinin birinci fıkrasına göre “Anayasa Mahkemesi... Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğünün Anayasaya şekil ve esas bakımlarından uygunluğunu denetler.” Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü, hukuki niteliği itibarıyla bir parlamento kararı olmasına rağmen 1982 Anayasası tarafından önemi nedeniyle Anayasa Mahkemesi’nin denetimine tabi tutulmuştur.⁴²

b) Anayasa Mahkemesi’nin Denetimine Tabi Olmayan Normlar

1) Milletlerarası Antlaşmalar

Uluslararası antlaşmaların statüsü ve Türk hukuk sistemindeki anayasal denetimi anayasanın 90. maddesinin son fıkrasında tanımlanmıştır. Söz konusu maddeye göre usulüne göre yürürlüğü konulmuş uluslararası antlaşmalar kanun hükmündedir ve ulusal hukuk sisteminin bir parçası olarak kabul edilir. Bu antlaşmaların uygulanmasının anayasada belirtilen şekle uygun olması önemlidir.⁴³

⁴¹ Burç Volkan Zor, Yüksel Metin, “Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Yargısal Denetimi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, (29.10.2023), C. 14 Sayı: 100. Yıl zel Sayısı, 213, s. 218.

⁴² zbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 380.

⁴³ Uslu, *Anayasa Yargısı*, s. 105.

Bu anlaşmalarla ilgili olarak anayasaya aykırılık gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi'ne başvuru yapılamayacağı unutulmamalıdır.⁴⁴ Bu hükümde yer alan “başvurulamaz” ibaresi nihai bir öneri niteliğindedir ve anlaşmalara karşı Anayasa Mahkemesi'ne başvuru yapılmasını engellemektedir. Anayasada antlaşmaların denetimine ilişkin istisnai düzenlemeler yer almadığından bu hükme aykırı uygulamaların yorum yoluyla gerçekleştirilmesi mümkün değildir. Nitekim anayasanın bütünlüğü ilkesi açısından bakıldığında uluslararası ilişkilerin doğası gereği, antlaşmalar üzerindeki tek denetimin bunların onaylanmasına ilişkin kanunların görüşülmesi sırasında Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından yapılabilecek siyasi denetim olduğu açıkça görülmektedir. Her ne kadar anayasa koyucu uluslararası antlaşmaların anayasal denetimini açıkça dışlamış olsa da antlaşmaların onay kanununun denetimi yoluyla değerlendirilmesi anayasanın 90. maddesindeki yasaklayıcı hükmü etkisiz hâle getirecektir.

1982 Anayasası'nın geçici 21. maddesinin F fıkrası uyarınca 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunu'nun yürürlüğe girdiği tarihte (9 Temmuz 2018) yürürlükte bulunan kanun hükmünde kararnameler, iptal edilmedikleri sürece yürürlükte kalmaya devam edecektir. Dolayısıyla hâlen yürürlükte olan Kanun Hükmünde Kararnameler, kendileri için geçerli olan aynı yasal çerçeveye tabidir. Anayasanın 148. maddesinin 6771 sayılı Kanun'la değiştirilmesinden önce “Olağanüstü hâllerde, sıkıyönetim ve savaş hâllerinde çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesinde dava açılmaz.” hükmü yer almaktaydı. Bu durumda önceki dönemde çıkarılan olağanüstü hâl ve sıkıyönetim kanun hükmünde kararnameleri ile ilgili olarak bu dönemde Anayasa Mahkemesi'nde dava açılmayacaktır.

2) Olağanüstü Hâllerde ve Savaş Hâllerinde Çıkarılan Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri

Türkiye'de 2017 yılında yapılan anayasa değişikliği ile olağanüstü hâl ve sıkıyönetim kararnameleri tamamen kaldırılmış, cumhurbaşkanına olağanüstü hâllerde

⁴⁴ İbrahim Ö. Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, s. 339.

cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarma yetkisi verilmiştir.⁴⁵ Anayasanın 119. maddesinde yapılan değişikliğe göre cumhurbaşkanı, olağanüstü hâllerde, olağanüstü hâlin gerekli kıldığı konularda, belirli sınırlamalara tabi olmaksızın cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilmektedir.⁴⁶ Bu bağlamda cumhurbaşkanı olağanüstü hâllerde normal dönemdeki cumhurbaşkanlığı kararnamelerine getirilen sınırlamalara bağlı kalmaksızın her konuda kararname çıkarabilecektir. Olağanüstü hâl, cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'nde iptal davası açılmamakta ancak bu kararnameler üzerinde yasama denetimi bulunmaktadır.

Kanun hükmünde olan bu cumhurbaşkanlığı kararnameleri Resmî Gazete'de yayımlanır ve aynı gün Temsilciler Meclisi'nin onayına sunulur. Savaş veya mücbir sebeplerle Meclis'in toplanamadığı hâller dışında olağanüstü hâl döneminde çıkarılan cumhurbaşkanlığı kararnameleri üç ay içinde Meclis'te görüşülerek karara bağlanmaktadır.⁴⁷ Genel olarak olağanüstü hâllerde çıkarılan bir cumhurbaşkanlığı kararnamesi üç ay içinde Meclis'te görüşülmezse iptal edilmektedir.⁴⁸ Buna göre ya kararname üç ay içinde Meclis'te görüşülerek kanunlaşır ve yargı denetimine tabi olur ya da üç ay içinde görüşülmeyen kararname kendiliğinden yürürlükten kalkar.

3) İnkılap Kanunları

1982 Anayasası'nın 174. maddesine göre “Anayasanın hiçbir hükmü, Türk toplumunu çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarma ve Türkiye Cumhuriyeti'nin lâiklik niteliğini koruma amacını güden, aşağıda gösterilen İnkılap Kanunları'nın, Anayasanın halkoyu ile kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan hükümlerinin, Anayasa'ya aykırı olduğu şeklinde anlaşılamaz ve yorumlanamaz.” Buna göre düzenlenen 1982 Anayasası'nın 174. maddesine göre İnkılap Kanunları'nın anayasaya aykırılığı iddia edilemez ve Anayasa Mahkemesi

⁴⁵ Durkal, “Kanun-Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi İkileminde İdari İşlemlerin Yargısal Denetimi”, s. 259.

⁴⁶ Taylan Barın, *Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Hukuki Rejimi ve Anayasallık Denetimi*, s. 21.

⁴⁷ Çağlasın Yıldız, “OLAĞANÜSTÜ HAL KANUN HÜKMÜNDE KARARNAMELERİ”, *Kesit Akademi Dergisi*, (20.09.2020), C. Cilt: 6 Sayı: 24, s. 252.

⁴⁸ Burç Volkan Zor, Yüksel Metin, “Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Yargısal Denetimi”, s. 218.

tarafından denetlenemez. Ayrıca 6216 sayılı Kanun'un 42. maddesinde Devrim Kanunları'nın anayasaya aykırılığı iddiasıyla dava açılmaz.⁴⁹

4) Parlamento Kararları

Parlamentonun kararları, anayasada açıkça öngörülen istisnai durumlar dışında anayasal denetime tabi değildir.⁵⁰ Bu istisnai durumlar, anayasanın 85. maddesinde ve anayasanın 148. maddesinde atıfta bulunulan parlamento iç tüzüğünde öngörüldüğü üzere Türkiye Cumhuriyeti hükûmetinin yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına veya parlamento üyeliğinin kaybedilmesine ilişkin kararları ile temsil edilmektedir.

c) Anayasa Mahkemesi'nin Denetiminin Kapsamı

Anayasa Mahkemesi, anayasal denetim sürecini yürütürken denetlediği kuralları şekil ve esas yönünden ele aldığı gibi kanunları da çok dikkatli bir şekilde denetlemeye çalışmakta ve kararlarını bu anayasal denetime dayanarak vermektedir. Geçmiş deneyimler, Anayasa Mahkemesi'nin denetiminin bazı durumlarda esasla sınırlı kalabildiğini ancak aynı zamanda kendisine yüklediği görevleri tanımlama ve güçlendirme yönünde sürekli bir eğilim gösterdiğini ortaya koymuştur. Hukuki geçmişi, Anayasa Mahkemesi'nin hem şekle hem de esasa ilişkin hususları dikkate alan kapsamlı bir yaklaşım benimseme eğiliminde olduğunu göstermekte ve bu da anayasal adaleti en üst düzeyde hassasiyetle gerçekleştirme taahhüdünü yansıtmaktadır.

a. Anayasal denetimde şekli denetim

Şekil denetimi ya da biçim denetimi, yasaların anayasada belirtilen şekil ve usul kurallarına uygunluğunu sağlamak için yapılan dikkatli bir inceleme sürecidir. Bu bağlamda odak noktası, kanun çıkarırken uyulması gereken kural ve usulleri içeren “şekil” kavramıdır.⁵¹ Şekil denetimi hem anayasada hem de Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğünde öngörülen

⁴⁹ Uslu, *Anayasa Yargısı*, s. 104.

⁵⁰ Uslu, *Anayasa Yargısı*, s. 105; Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 380.

⁵¹ Döner, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 570.

çok çeşitli şekil ve usul kurallarını içermektedir. Bu bağlamda 1982 Anayasası'nın 148. maddesi şekil denetiminin niteliğini belirlemektedir.

Türk Anayasası, Anayasa Mahkemesi'nin tüm bu tür hâllere bakmasını istememiş ve denetimin niteliğini sınırlı bir şekilde tanımlamıştır. Kanunların şekil denetimi, 148. maddenin ikinci fıkrasına göre son oylamanın öngörülen çoğunlukla yapılmasını sağlamakla sınırlıdır. Bu durum, Anayasa Mahkemesi'nin sadece kanunun Genel Kurul'da gerekli çoğunluğu aşması hâlinde müdahale edebileceği anlamına gelmektedir. Buradaki biçimsel denetimin öncelikle Genel Kurul'daki son oylama sürecine odaklandığı ve anayasanın 96. maddesinde öngörülen toplantı ve karar yeter sayısı olarak “beklenen çoğunluğun” belirlenmesine vurgu yapıldığı anlaşılmaktadır. Toplantı yeter sayısının sağlanamaması hâlinde son oylamada karar yeter sayısına ulaşılsa dahi kanunun iptali gerekmektedir.⁵²

Anayasa Mahkemesi'nin anayasa değişikliklerine ilişkin yetkisinin kapsamı 1982 Anayasası'nın 148. maddesinin ikinci fıkrasında belirlenmiştir. Bu fıkra göre mahkemenin yetkisi “teklif ve oylama çoğunluğuna ve ivedilikle görüşülemeyeceği şartına uyulup uyulmadığı hususları” sınırlıdır. Anayasa Mahkemesi'nin anayasal denetiminin kapsamı Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğüne kadar genişlemektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü, daha önce de belirtildiği gibi Anayasa Mahkemesi'nin anayasal denetimine tabidir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün resmî denetiminin ne olduğu 6216 sayılı Kanun'un 36. maddesi ile belirlenmiştir. Zira anayasanın 148. maddesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün şekil bakımından denetlenmesinin ne olduğu belirtilmemiştir. Bu kanunun çıkarılmasından önce Anayasa Mahkemesi'nin içtüzük denetimi yapma yetkisinin olup olmadığı konusunda bir açıklık bulunmamakta ve bu konu önemli bir tartışma konusu olarak görülmekteydi. Ancak 6216 sayılı Kanun ile kabul edilen mevcut duruma göre iç tüzüklerin resmî denetimi, iç tüzük oylamasının öngörülen çoğunlukla

⁵² Döner, *Anayasa Hukuku Genel Esaslar*, s. 411.

yapıldığıının doğrulanması ile sınırlıdır. Bu yasal gelişmeler, Anayasa Mahkemesi'nin sahip olduğu görev ve yetkilerin anlaşılması ve bunların anayasal ilkelere ve özel kanunlara bağlılığın sağlanması için nasıl yönlendirileceği konusunda bir gelişmeyi yansıtmaktadır.

Anayasa Mahkemesi'nin anayasal denetiminin kapsamı cumhurbaşkanlığı kararnamelerine kadar uzanmaktadır. Cumhurbaşkanlığı kararnameleri daha önce de belirtildiği gibi Anayasa Mahkemesi'nin anayasal denetimine tabidir.⁵³ Kanun koyucu, 1982 Anayasası'nın 148. maddesine göre cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin şekil ve esas bakımından anayasaya uygunluğunu denetleme görevini Anayasa Mahkemesi'ne vermiştir. Anayasa ve 6216 sayılı Kanun, kanunların şekil bakımından denetlenmesinin ne anlama geldiğini göstermektedir. Ancak Türkiye'nin anayasasında cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin şekil bakımından denetiminin ne olduğunu açıklayan bir metin bulunmamaktadır. Cumhurbaşkanlığı kararnameleri söz konusu olduğunda Anayasa Mahkemesi'nin bunları genel olarak şekil unsurları bakımından denetleme yetkisine sahip olduğu anayasal bağlamdan anlaşılmaktadır.

Anayasanın bu konuda getirdiği özel bir sınırlama bulunmamakta olup mahkemenin cumhurbaşkanlığı kararnamesine ilişkin şekil unsurları hakkında kapsamlı bir değerlendirme yapmasına imkân tanımaktadır. Türk Anayasası, cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin karma veya kolektif bir işlem değil, basit bir işlem olduğunu çünkü kararnamenin başka bir tarafın önerisine veya onayına ihtiyaç duymadan doğrudan cumhurbaşkanının iradesinin bir ürünü olduğunu teyit etmektedir. Cumhurbaşkanlığı kararnamesi Resmî Gazete'de yayımlanmaktadır. Buna göre Anayasa Mahkemesi şekle ilişkin gereklilikleri karşılamayan bir cumhurbaşkanlığı kararnamesini şekil bakımından anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle iptal edebilmektedir. Anayasa Mahkemesi'ne cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin şekli denetimini belirleme yetkisi veren bu düzenleme, denetim rolünü yansıtmakta ve anayasal usul ve standartlara saygıyı vurgulamaktadır.

⁵³ Döner, *Anayasa Hukuku Genel Esaslar*, s. 363.

b. Esas Bakımından Denetim

Esasa ilişkin denetim sürecinde mahkeme, yasaların içerik yani gerekçe, amaç ve öz bakımından anayasa hükümleriyle ne ölçüde tutarlı olduğunu kontrol eder. Esasa ilişkin denetim ya da kısaca “esas denetim”, bir yasanın içeriğinin incelenerek anayasal hükümlerle tutarlı olup olmadığının kontrol edilmesi anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle esas denetim yasaların maddi yönüyle ilgilenir ve anayasal hükümlerle çelişip çelişmediğini tespit etmek için içeriklerini inceler.

Bir kanun çeşitli nedenlerle içerik olarak anayasaya aykırı olabilir ve bu yaklaşım genellikle idare hukukunda kullanılan “idari işlemin kanuna aykırılık sebepleri” ile benzerlik gösterir. Bu sebepler “sebeplere”, “amaç” ve “konu” gibi temel bileşenlere ayrılır. Bu ayrım, kanunun daha detaylı bir şekilde analiz edilmesine ve anayasa ile çatışmanın niteliğinin anlaşılmasına olanak sağlamaktadır. Anayasa Mahkemesi esas denetimi sırasında denetlenebilir kriterleri inceler ve kuralın sebep, esas veya konu bakımından anayasal hükümlerle ne ölçüde çeliştiğini değerlendirir. Anayasa Mahkemesi, gerekçeli bir esas denetim bağlamında söz konusu kanunun oluşumunda etkili olan hususları incelemektedir.

Türk Anayasası’nda kanunların çıkarılma nedenlerine ilişkin genel bir tanım bulunmamakla birlikte bazı nedenlerin belirtildiği istisnai durumlar bulunmaktadır. Örneğin, 148. madde “Bireysel başvuruya ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir.” demektedir. Madde 20’de ise “Kişisel verilerin korunmasına ilişkin esas ve usuller kanunla düzenlenir.” şeklinde bir ifade yer almaktadır. Ancak yasama organının eylemleri ele alındığında sebep unsurunun Türk Anayasası’nda genel olarak tanımlanmadığı görülmektedir. Anayasa Mahkemesi’nin bir kanunu sebep unsuru açısından incelemesi hâlinde bu bir yerindelik denetimi olacak ve mahkeme kanunun çıkarılmasına yol açan sebebin anayasal hükümlere uygun ve haklı olup olmadığını değerlendirecektir. Konu bakımından maddi denetim, kanunun içeriği ve etkileri ile ilgili bir denetim şekli olarak anlaşılmaktadır.

Türk Anayasası, yetkinin genelliği anlayışı çerçevesinde yasama organına konu bakımından genel bir sınırlama getirmemektedir. Anayasada belirli bir konunun düzenlenmemiş olması

hâlinde kanun koyucunun o konuda kanun yapma hakkının saklı olduğu vurgulanmaktadır. Ancak Anayasa Mahkemesi'nin 2009 tarihli Kamu Denetçiliği Kanunu'nu denetim yaparak iptal ettiği davaya dikkat çekmek gerekir.

Anayasa Mahkemesi'nin 2010 yılında çıkarılan Anayasa Değişiklikleri Kanunu'na ilişkin incelemesinde yasama yetkisinin asliliği ve genelliğini kabul ettiği görülmektedir. Basitçe ifade etmek gerekirse bu bağlam Anayasa Mahkemesi'nin bu konudaki tutumunda tutarlı olmayabileceğini göstermektedir. Denetime amaç açısından bakarken yasanın ulaşmaya çalıştığı nihai hedefi anlamak gerekir. Kamusal amaç genellikle kamu yararı olarak kabul edilir ancak bazı durumlarda kanun yoluyla başka amaçlara da ulaşılabilir.

Anayasanın 23. maddesi ile verilen örnekte suç işlenmesinin önlenmesi, sosyal ve ekonomik kalkınmanın sağlanması, sağlıklı ve düzenli kentleşmenin gerçekleştirilmesi ve kamu mallarının korunması gibi belirli amaçlar için yerleşme özgürlüğünün sınırlandırılabilirliği gösterilmektedir.⁵⁴ Bu örnek, yasaların belirli hedeflere ulaşmakla ilgili belirli bir amacı olabileceği fikrini vurgulamaktadır. Belirli bir konuda kanun çıkarıldığında bu kanunlar için belirli bir amaç belirlenir. Anayasa Mahkemesi, kararlarında kanunların kamu yararı amacına uygun hâle getirilmesi gerektiğini sürekli vurgulamaktadır. 1990'larda özelleştirmelerin durdurulduğu, amacın kamu yararı olduğu ve benzer kavramların suistimale açık olabileceği bağlamını da göstermektedir.

d) Anayasaya Uygunluk Denetimi Şekilleri (Denetim Yolları)

a. İptal Davası/Soyut Norm Denetimi

İptal davası, Resmî Gazete'de yayımlanan bir kanunun anayasada belirtilen belirli organlar tarafından bizzat Anayasa Mahkemesi'ne başvurularak denetlenmesidir.

⁵⁴ Yerleşme hürriyeti, suç işlenmesini önlemek, sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek ve kamu mallarını korumak" amacıyla (özel amaç) sınırlandırılabilir.

Bu denetim, bir kanunun anayasa hükümlerine aykırılığının soyut olarak incelenmesini ifade eder ve bu nedenle “soyut norm denetimi” adıyla da anılmaktadır.⁵⁵ Anayasanın 150. maddesine göre kanunların, cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü’nün veya bunların belirli maddelerinin şekil ve esas bakımından anayasaya aykırı oldukları iddiası ile Anayasa Mahkemesi’ne doğrudan başvurma hakkına sahip olanlar cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde en fazla üyeye sahip iki siyasi parti grubu ve üye tam sayısının en az beşte biri tutarındaki üyelerdir.⁵⁶

Cumhurbaşkanı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının en az beşte biri, anayasa değişikliklerinin ve kanunların şekil bakımından anayasaya aykırı oldukları gerekçesiyle iptal davası açabilir.⁵⁷ Cumhurbaşkanı iptal davası açma yetkisini de tek başına kullanabilir. Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü’ne karşı şekil bozukluğuna dayalı olarak açılacak iptal davalarında grup genel kurulunda üye tam sayısının salt çoğunluğu ile karar alındıktan sonra iptal davası açılabilir.

İptal davası açma süresinin genel olarak altmış gün olduğu belirtilmektedir. Ancak kanunlara ve anayasa değişikliklerine karşı şekil bozukluğuna dayalı iptal davası açma süresinin on gün olduğu belirtilmektedir.⁵⁸ Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü’ne karşı şekil bozukluğuna dayalı iptal davalarında bu süre sınırlaması uygulanmaz. Dolayısıyla bu tür davalar için iptal davası açma süresinin altmış gün olduğu belirtilmektedir.⁵⁹ Olağanüstü hâllerde ve savaş zamanında çıkarılan cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin şekil ve esas bakımından anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesi’nde dava açılmaz.

⁵⁵ İbrahim Ö. Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, s. 348; Ali Rıza Aydın, Şahnaz Gerek, *Anayasa Yargısı Ve Vergi Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara 2010, s. 423.

⁵⁶ Uslu, *Anayasa Yargısı*, s. 125; Döner, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 557.

⁵⁷ Anayurt, *Anayasa Hukuku*, s. 139.

⁵⁸ İbrahim Ö. Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, s. 348.

⁵⁹ İbrahim Ö. Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, s. 348.

b. İtiraz Davası/Somut Norm Denetimi

Anayasa Mahkemesi'nin bir diğer görevi kanunların ve cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin anayasaya uygunluğunu somut norm denetimi/itirazı yoluyla denetlemektir.⁶⁰ Bir davaya bakan mahkeme, bakmakta olduğu bir davada uygulanacak bir kanun veya cumhurbaşkanlığı kararnamesinin hüküm veya hükümlerini anayasaya aykırı görürse veya davacı veya davalı tarafından ileri sürülen aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varırsa Anayasa Mahkemesi'nin bu konuda vereceği karara kadar davayı geri bırakır.⁶¹

Davaya bakan mahkeme, tarafların anayasaya aykırılık iddialarının ciddi olduğu kanısına varmaz ise bu iddia temyiz mercisi (Yargıtay veya Danıştay) esas hükümle birlikte karara bağlanır.⁶² Anayasa Mahkemesi, anayasaya aykırılık iddiasının kendisine ulaştığı tarihten itibaren beş ay içinde kararını verir ve açıklar.⁶³

Anayasa Mahkemesi'nin beş ay içinde karar vermemesi hâlinde davaya bakan mahkeme, davayı ilgili kanun/cumhurbaşkanlığı kararnamesi hükümlerine göre çözümler. Ancak Anayasa Mahkemesi kararı esas hakkındaki karar kesinleşmeden önce verilmişse davaya bakmakla görevli mahkeme bu karara uymak zorundadır. Anayasa Mahkemesi'nin ret kararının Resmî Gazete'de yayımlanmasından sonra belli bir süre geçmedikçe aynı kanun hükmünün veya cumhurbaşkanlığı kararnamesinin anayasaya aykırılığı iddiasıyla yeni bir başvuru yapılamaz. Anayasanın 152. maddesinin birinci fıkrasına göre somut norm denetimi için dört temel koşulun birlikte gerçekleşmesi gerekmektedir:⁶⁴

-Sadece kanun ve cumhurbaşkanlığı kararnamesi hükümleri itiraz davasına/somut norm denetimine konu edilebilir.

⁶⁰ Döner, *Anayasa Hukuku Genel Esaslar*, s. 561.

⁶¹ Uslu, *Anayasa Yargısı*, s. 128; Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 395.

⁶² Anayurt, *Anayasa Hukuku*, s. 139.

⁶³ İbrahim Ö. Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, s. 351.

⁶⁴ İbrahim Ö. Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, s. 351.

-İtiraz davası, görülmekte olan bir dava nedeniyle itiraza konu olabilir. Bu nedenle somut norm denetimi olarak adlandırılır.

-Görülmekte olan bir davanın bulunması ve bu davada uygulanacak bir kanun veya cumhurbaşkanlığı kararnamesinin hükümlerinin mahkemece anayasaya aykırı bulunması veya taraflardan birinin anayasaya aykırılığı ileri sürmesi ve mahkemenin de bunu ciddi bulması gerekir.

-Bu durumlarda davaya bakan mahkeme, anayasaya aykırılık iddiasını Anayasa Mahkemesi'ne havale etmelidir.

-Anayasa Mahkemesi aykırılık iddiası hakkında beş ay içinde karar verirse davaya bakan mahkeme davayı Anayasa Mahkemesi'nin kararına uygun olarak çözer. Anayasa Mahkemesi beş ay içinde bir karar vermezse davaya bakan mahkeme davayı yürürlükteki mevzuata göre karara bağlar.

Anayasa Mahkemesi kararları gerekçesi yazılmadan açıklanamaz. Anayasa Mahkemesi kararları kesindir (Anayasa, md. 153). Kararlar derhal Resmî Gazete'de yayımlanır. Yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlar (Anayasa, md. 153).

H. Bireysel Talepler Hakkında Karar Vermek⁶⁵

Anayasa Mahkemesi, 2010 anayasa değişikliği ile eklenen bir işlev olarak bireysel başvuruları inceler ve karara bağlar. Türkiye Cumhuriyeti, 1954 yılında Temel İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraf olmuş, 1987 yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkını tanımış ve 1990 yılında da zorunlu yargı yetkisini tesis etmiştir. Türkiye'nin taraf olduğu Temel İnsan Hakları Sözleşmesi başta olmak üzere temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası anlaşmalar, 2004 yılında yapılan anayasa değişikliği ile kanunun kendisinden daha önemli hâle gelmiştir.

⁶⁵ Ermenek, Atalı, *Yargı Örgütü (THD)*, s. 107.

Temel haklara ilişkin “evrensel ölçütlere” atıfta bulunan bu değişikliklerin son ayağı ise 2010 yılında yapılan bir anayasa değişikliği ile Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuru yolunun açılması olmuştur. Bireysel başvuruların yürürlüğe girmesiyle birlikte kamu gücünü kullanan kişi ve kurumların neden olabileceği hak ihlallerine karşı anayasal yargı denetimi 23 Eylül 2012 tarihinde başlamıştır. Bu tarihten itibaren her birey, anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesi’ne başvurabilecektir.

2. TÜRK DERECE MAHKEMESİ

I.İdari Yargı

Hukukun üstünlüğü ilkesi kapsamında idarenin yargısal denetimi bu ilkenin gerçekleştirilmesi için kullanılan araçlardan biridir. 1982 Anayasası’nın 125. maddesi “İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır.” hükmünü getirmektedir. Bu ilkeyi idarenin denetiminin bağımsız mahkemeler aracılığıyla yapıldığını ve bu yönün devletin hukuki niteliklerinden birini oluşturduğunu söyleyerek tamamlar. Anayasa maddeleri, zayıfların güçlü idareden korunmasında yargı denetiminin önemine işaret etmektedir ve bu denetim devletin hukuki yapısının ayrılmaz bir parçasıdır.⁶⁶

Türkiye’de idari yargının mevcut yapısı 1982 sonrası yasal düzenlemelerle şekillenmiştir. Anayasanın 1982 versiyonunda Danıştay, “yargı” başlıklı üçüncü bölümde “yüksek mahkemeler” başlığı altında yer almaktadır (md.155). Bu, 1961 anlayışını devam ettiren bir düzenlemedir. Geçmişte sadece Danıştay olarak bilinen idari yargı teşkilatının yeniden yapılandırılmasıyla 1982’den sonra bölge idare mahkemeleri ve ilk derece mahkemeleri (idare ve vergi mahkemeleri) dâhil edilmiştir. Bölge idare mahkemeleri 2016 yılından itibaren istinaf mahkemeleri olarak yeniden yapılandırılmıştır. Buna göre idari yargı ilk

⁶⁶ Nagihan Tandoğan Özbaykal, *Medeni Yargı İle İdari Yargı Arasındaki Yargı Yolu Ve Hüküm Uyuşmazlıkları*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019, s. 28.

derece mahkemeleri olan idare mahkemesi, ikinci derece mahkemeleri olan Temyiz Mahkemesi ve üçüncü derece mahkemeleri olan Danıştay'dan oluşmaktadır.⁶⁷

A. İlk Derece Mahkemesi

Birinci derece mahkemeleri; idare mahkemeleri ve vergi mahkemeleri olarak ikiye ayrılmaktadır. İdare mahkemeleri genel görevinin ilk derece mahkemesi olup iptal ve tam yargı davaları gibi davalar, kanuna uygun olarak başka yargı yerlerine devredilmedikçe idare mahkemelerinin görevleri içinde yer alır.⁶⁸ Gelirler, en önemlileri aşağıda belirtilen bir dizi davanın incelenmesi ile ilgilidir:

- a) İptal davaları,
- b) Tam yargı davaları,
- c) Tahkim yolu olarak öngörülen imtiyaz ve sözleşmelerin şartlarından doğan uyuşmazlıklar hariç olmak üzere kamu hizmetlerinden birinin uygulanması için sunulan idari anlaşmalardan kaynaklanan taraflar arasındaki uyuşmazlıklar,
- d) Diğer yasal görevler.

Özel hukuk alanında Danıştay'ın hukuk sistemi ve idari yargının usulleri, bölge idare mahkemeleri ve idare mahkemeleri gibi davalara bakmakla görevli idare mahkemeleri ve Vergi Mahkemeleri Kanunu'nun kuruluş ve görevlerine ilişkin hükümlerinden kanun sorumludur (Madde 5).

Genel olarak iptal konusu çerçevesinde idari yargı mercilerine açılan davalar aşağıdaki konuları kapsamaktadır: Kamu hizmeti çalışanları (atama, disiplin, personel, görev değişikliği, görevin sona ermesi), emeklilik işlemleri, belediye iş ve işlemleri ile ilgili işlemler, satın alma ve harcama ve bölgesel bölünme işlemleri, sınır dışı etme, öğrenci işlemleri (disiplin cezaları, notların iptali gibi), kamu kurumlarının iş ve işlemleri (trafik

⁶⁷ Atalı, Ermenek, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 35.

⁶⁸ Kemal Gözler, *İdare Hukukuna Giriş*, Ekin Yayınları, Bursa 2012, s. 349.

polisi veya belediye zabıtası tarafından kesilen cezalar gibi).⁶⁹ İdari işlem, idari eylem ve idari sözleşme kavramlarındaki idari nitelik, bu işlem, eylem ve idari sözleşmelerin idari işlemler olması, eylem ve sözleşmelerde idari nitelikte değilse idare hukuku kurallarının uygulanmasının önemini vurgulamaktadır.⁷⁰ İdari mahkemede mahkeme heyeti genellikle bir başkan ve üyelerden oluşur ve heyet idari davaları karara bağlayan bir yargı merci olarak hareket eder.⁷¹ Vergi mahkemeleri için ise Danıştay'ın ilk derece mahkemesi olduğu davalar dışında vergi yargısı alanındaki ilk derece mahkemesi vergi mahkemesi olarak kabul edilir.⁷² Vergi mahkemelerinin görevleri şunlardır:

- a) Genel bütçeye, il özel idareleri, belediye ve köylere ait vergi, resim ve harçlar ile benzeri mali yükümlülükler ve bunların zam ve cezaları ile tarifelere ilişkin davalar,
- b) bendinde belirtilen hususlarla ilgili olarak 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun'un uygulanmasına ilişkin konular,
- c) Diğer kanunlarla verilen görevlerin incelenmesi.

Vergi mahkemeleri bir başkan ve yeterli sayıda üyeden, heyetler ise bir başkan ve iki üyeden oluşur. Başkanın bulunmadığı hâllerde en kıdemli üye başkan olarak görev yapar.⁷³ Ayrıca vergi mahkemelerinde bazı davalar tek yargıç tarafından karara bağlanır.⁷⁴ Vergi yargılamasında uygulanacak temel hükümlere ilişkin olarak 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda (İYUK) yer almaktadır. Bu kanunda hüküm bulunmayan hallerde hâkimin aynı kanunun 31. maddesinde belirtilen durumlarda 6100 sayılı Hukuk

⁶⁹ Uğur Yiğit, İlhami Öztürk, *Yargı Örgütü*, Adalet Yayınevi, Türkiye 2023, s. 201.

⁷⁰ Kemal Gözler, *İdare Hukukuna Giriş*, s. 349.

⁷¹ Ömer Anayurt, *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2018, s. 382.

⁷² Ermenek, Atalı, *Yargı Örgütü (THD)*, s. 87.

⁷³ Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri, Vergi Mahkemeleri Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, m. 6

⁷⁴ Toplam değeri 2018 yılı itibarıyla 36 bin TL'yi (Bu rakamlar her yıl fiyat artışları dikkate alınarak güncellenmektedir.) aşmayan vergi uyuşmazlıkları tek yargıçla karara bağlanır (Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri, Vergi Mahkemeleri Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, m. 7/2).

Muhakemeleri Kanunu'nu uygulaması gerekmektedir.⁷⁵ Vergi Usul Kanunu'nun 31/2. maddesine göre vergi uyuşmazlıklarının çözümünde İdari Yargılama Usulü Kanunu ve Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na atıf yapılan hâller saklı kalmak kaydıyla Vergi Usul Kanunu'nun ilgili hükümleri devreye girmektedir.

Genel olarak idari yargıda bir dava açılması ya da temyiz veya istinaf talebinde bulunulması, söz konusu idari işlemi ya da bu işlemin uygulanmasını otomatik olarak durdurmaz.⁷⁶ Genel kural bu olmakla birlikte vergi mahkemesinde dava açılması, tahminî vergi ve cezaların bir kısmının tahsilini otomatik olarak durdurmaktadır. Ancak tahsilat aşamasındaki işlemlere karşı vergi mahkemesinde dava açılması durumunda mahkeme kararına dayanılarak verilen ve genellikle bir teminatla birlikte sunulan özel bir yürütmeyi durdurma talebinin olması gerekir (İYUK, m. 27/4). Ödeme emri tebliğ edilmesi, haciz uygulanması gibi işlemlere karşı dava açılması durumunda borçludan talep edilen teminat karşılığında mahkemenin yürütmeyi durdurma kararı vermesi gerekmektedir.

Yürütmeyi durdurma kararları teminat karşılığında verilmekte olup 2577 sayılı Kanun'un 27/6 maddesine göre bazı hâllerde durumun gereklerine göre teminat aranmayabilir. Vergi yargısı bağlamında resen araştırma ve inceleme ilkesi geçerlidir. Bu ilkeye dayanarak vergi mahkemeleri, 2577 sayılı Kanun'un 20. maddesi uyarınca hukuki bir karar vermek ve resen karar vermek için gerekli olan her türlü belge ve bilgiye ulaşma yetkisini saklı tutmaktadır. Vergi mahkemeleri tarafından tek hâkim veya heyet hâlinde verilen tüm kararlara karşı mahkemenin yargı çevresindeki bölge idare mahkemesine istinaf başvurusunda bulunulabilir. İstinaf başvurusunun kararın tebliğ tarihinden itibaren 30 gün içinde yapılması gerekir. Ancak 2577 sayılı Kanun'un 45/1. maddesinde vergi mahkemelerince verilen ve konusu beş bin Türk lirasını aşmayan vergi davalarına ilişkin kararların kesin olduğu ve bunlara karşı temyiz yoluna başvurulamayacağı belirtilmiştir.

⁷⁵ Sabahattin Nal, *Hukukun Temel Kavramları*, İstanbul Üniversitesi Açık Ve Uzaktan Eğitim Fakültesi t.y., s. 357.

⁷⁶ Uğur Yiğit, İlhami Öztürk, *Yargı Örgütü*, s. 202.

B. İkinci Derece Mahkemeleri

Vergi mahkemelerinin kuruluş ve görevleri hakkında 2014 yılında çıkarılan kanun kapsamında bölge idare mahkemeleri, idare mahkemeleri ve vergi mahkemelerinin yapısında önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir.⁷⁷ Bu değişiklikleri takiben bölge idare mahkemeleri bir itiraz merci hâline gelmiş ve istinaf mahkemesine dönüştürülmüştür.⁷⁸ Bu yeni düzenlemeye göre bölge idare mahkemelerinin ilk mahkeme olarak herhangi bir görevi kalmamıştır. Bu değişikliklerden sonra bölge idare mahkemeleri ayrıca başkanlık, başkanlar kurulu ve daireler ile bölge idare mahkemesi adalet komisyonu ve müdürlüklerden oluşur hâle gelmiştir. Bölge idare mahkemelerinde biri idare, diğeri vergi ile ilgili olmak üzere en az iki daire bulunmaktadır. Gerektiğinde daire sayısı Adalet Bakanlığının önerisi üzerine Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu tarafından artırılabilir veya azaltılabilir.⁷⁹ Kanun, dairelerde yeterli sayıda üye bulunmasını gerekli kılmaktadır. İdari İstinaf Mahkemesi, İYUK Kanunu'nun 3. maddesi uyarınca önemli ve çeşitli görevlerle görevlendirilmiştir. Aşağıda bu görevlerin ayrıntıları yer almaktadır:⁸⁰

- a) İlk derece mahkemeleri tarafından verilen ve istinaf yolu açık olan kesin kararlara karşı yapılan istinaf başvurularını inceleyerek karara bağlar.
- b) İlk derece mahkemeleri (idari ve vergi) tarafından verilen yürütmeyi durdurma kararlarına karşı yapılan itiraz başvurularını inceleyip karara bağlar.
- c) Vergi mahkemelerinin görev ve yetki alanlarına giren konularda kendi aralarında çıkan görev ve yetki uyuşmazlıklarını çözer.
- d) Yargı çevresi içinde bulunan görevli ilk derece (idare veya vergi) mahkemesinin bir davaya bakmasına fiilî veya hukuki bir engelin bulunması ya da iki mahkemenin yargı çevrelerinin sınırları konusunda tereddüt hasıl olması veya her iki mahkemenin de aynı

⁷⁷ Uğur Yiğit, İlhami Öztürk, *Yargı Örgütü*, s. 205.

⁷⁸ Nal, *Hukukun Temel Kavramları*, t.y., s. 358.

⁷⁹ Anayurt, *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları*, s. 283.

⁸⁰ Ermenek, Atalı, *Yargı Örgütü (THD)*, s. 90.

davaya bakmaya yetkili olduklarına karar vermeleri hâllerinde bölge idare mahkemesinin yargı çevresi içinde bulunan başka bir mahkemeye nakline karar verebilir veya yetkili mahkemeyi belirtebilir.

e) Kanunla belirlenen diğer görevleri yerine getirir.

İYUK, Kanun'un 27/7 maddesi uyarınca idare ve vergi mahkemeleri ile tek hâkim tarafından verilen yürütmenin durdurulması kararlarına karşı yapılan itirazları inceleyip karara bağlamakla yetkilidir. İdare ve vergi mahkemelerinin kararlarına karşı başka kanun yollarına başvurulmuş olsa bile kararın tebliğ tarihini izleyen otuz gün içinde mahkemenin bulunduğu yargı çevresindeki bölge idare mahkemesine istinaf yoluna başvurulabilir. İstinaf başvurusu, istinaf için öngörülen şekil ve usullere uygun olarak yapılır. Bölge idare mahkemesi, istinaf mahkemesi sıfatıyla ilk derece idare mahkemesinin kararını hukuka uygun bulursa istinaf başvurusunun reddine karar vermektedir. Aksi takdirde kararı hukuka aykırı bulursa istinaf yoluna başvurmaya ve ilk kararı iptal etmeye karar verir. Bu durumda istinaf mahkemesi olarak görev yapan bölge idare mahkemesi davanın esasını yeniden incelemektedir.

Bölge idare mahkemesi ilk kararı usul ve yasaya uygun bulmazsa istinaf başvurusunu kabul eder ve ilk kararı iptal ederek bölge idare mahkemesinin davayı yeniden ele almasına neden olmaktadır. Bölge idare mahkemesinin ilk incelemede verilen kararlara itiraz başvurusunu haklı bulması ve davanın yetkisiz veya görevsiz bir mahkeme ya da reddedilmiş veya yasaklanmış bir hâkim tarafından görülmesi hâlinde bölge idare mahkemesi itirazı kabul eder ve ilk derece mahkemesinin (idari veya vergi) kararını geri alır ve dosyayı yetkili mahkemeye iade eder ve mahkemeye gönderir.

Bu davalarda bölge idare mahkemesinin kararı nihaidir ve ivedi yargılama usulüne tabi davalar hariç olmak üzere temyize tabi değildir. İvedi yargılama usulüne tabi davalar için istinaf yoluna başvurulamaz. İdare ve vergi mahkemelerinin kararlarına karşı davanın taraflarından her biri otuz gün içinde bölge idare mahkemesine istinaf yoluna başvurabilir. Bu başvuru üzerine bölge idare mahkemesi, idare ve vergi mahkemelerinin kararlarını hukuka uygun bulursa istinaf başvurusunu reddeder; hukuka aykırı bulursa istinaf

başvurusunu kabul ederek ilk derece mahkemesi kararını kaldırır. Bu durumda bölge idare mahkemesi esas hakkında kendisi karar verir. Bölge idare mahkemesinin temyiz yolu açık olmayan kararları kesindir. Başka bir ifadeyle söz konusu karar temyize açık değilse kesinleşir ve uyuşmazlık sona erer.

C. Üçüncü Derece Mahkemeler

Anayasanın 155. maddesine göre Danıştay, birçok özelliğe sahip bir anayasal kurumdur. Üçüncü derece mahkemeler Danıştay veya Temyiz Mahkemesi olarak adlandırılmaktadır. Danıştay da Yargıtay gibi çeşitli dairelerden oluşmaktadır.⁸¹ Danıştay Kanunu’nun 13. maddesine göre Danıştay, dokuzu daire, biri idari daire olmak üzere toplam on daireden oluşmaktadır. Her dairenin iş bölümüne göre kanunlarla belirlenmiş görevleri vardır.⁸² Örneğin, danışma işlevi gören idari dairenin görevi, yargısal işlev gören dairelerin görevlerinden farklı olmaktadır. Yargı işlerinden sorumlu bölümlere dava daireleri, danışmanlık işlerinden sorumlu bölüme ise idari bölüm denilmektedir. Bu bağlamda idari daire, kamu hizmetlerine ilişkin imtiyaz ve sözleşme şartları hakkında görüş bildirir ve Danıştay Kanunu’nda belirtilen bazı konuları ayıran uzmanlaşmış birimlere sahiptir.⁸³ Bu daireler arasında İdari Davalar Kurulu, Dava Daireleri Kurulu ve Yargı Birleştirme Kurulu yer bulunmaktadır.⁸⁴

Danıştay, içtihadı birleştirme kararlarını Danıştay Kanunu’nun 40. maddesi uyarınca Resmî Gazete’de yayımlamaktadır.⁸⁵ Danıştay, daha önce de belirtildiği üzere, ülkedeki en yüksek danışma organı olarak kabul edilmektedir. Danıştay Kanunu’nun 1. maddesine göre “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile görevlendirilmiş Yüksek İdare Mahkemesi, danışma ve inceleme merciidir.” Bu maddeden Danıştay’ın yüksek mahkeme rolünün yanı sıra kamu idari işlerinde danışma görevi ve yüksek görüş taşıdığı anlaşılmaktadır.

⁸¹ Ermenek, Atalı, *Yargı Örgütü (THD)*, s. 91.

⁸² Döner, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 543.

⁸³ Nal, *Hukukun Temel Kavramları*, t.y., s. 360.

⁸⁴ Anayurt, *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları*, s. 384.

⁸⁵ Yiğit, Öztürk, *Yargı Örgütü*, s. 2014.

Danıştay, yürütme işlerini Danıştay Kanunu'nun 2. maddesi uyarınca bir başkanlık yapısı aracılığıyla yönetmektedir. Öte yandan Danıştay idari yargı yetkisine sahiptir. Bu bağlamda Danıştay, idari yargıda özel görevli bir mahkeme ve temyiz mercisi olarak kabul edilmektedir. İdari yargı sisteminde idare mahkemeleri genel görevli mahkemeler olarak kabul edilirken Danıştay ve vergi mahkemeleri özel görevli mahkemeler olarak kabul edilmektedir.

II.Adli Yargı

A. İlk Derece Mahkemeleri⁸⁶

1. HUKUK MAHKEMELERİ

Birinci derece hukuk mahkemeleri uyuşmazlıkları çözmek ve bu uyuşmazlıklarla ilgili kararlar almak için kullanılmaktadır.⁸⁷ Bu mahkemelerin yargısal görevlerini yerine getirirken uymak zorunda oldukları kurallar bütünü “Yargılama Usulü Kuralları” olarak bilinir. Hukuk usulü sistemindeki yargılama usulleri iki ana kategoriye ayrılır: Basit yargılama usulleri ve yazılı yargılama usulleri. Her davada uygulanacak usul, ilk derece mahkemesinin belirli bir bağlamda uyması gereken bu özel usullerin niteliğini ve ayrıntılarını belirleyen kanundaki özel düzenlemelere göre belirlenir.⁸⁸

a. Genel Mahkeme

Genel mahkemeler, belirli kişileri aşan uyuşmazlıklarla ilgilenen yargı kurumlarıdır.⁸⁹ Asliye hukuk mahkemeleri, Türk hukuk sistemine göre asliye hukuk mahkemeleri de dâhil

⁸⁶ Mahkemeler, Anayasa'nın 142/1 maddesi uyarınca kurulur. Adalet alanındaki ilk yargı örgütlenmesi, 8 Nisan 1924 tarihinde çıkarılan ve "Ceza Mahkemelerinin Kaldırılmasına ve Ceza Mahkemeleri Teşkilatına Dair Kanun" olarak bilinen Ceza Mahkemelerinin Kaldırılmasına Dair Kanun'a dayanmaktadır. Bu kanun 5235 sayılı Kanun ile yürürlükten kaldırılmıştır. 5235 sayılı Kanun, "Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun" başlığını taşımakta olup ilk derece mahkemeleri ile bölge adliye mahkemelerinin kuruluş, çalışma esasları, görev ve yetkilerini düzenlemektedir. Yargıtay, 2797 sayılı "Yargıtay Kanunu" uyarınca kurulmuştur. Yargıtay en yüksek yargı organıdır ve Temyiz Kanunu statüsünü ve yetkilerini düzenlemektedir.

⁸⁷ Uğur Yiğit, İlhami Öztürk, *Yargı Örgütü*, s. 140.

⁸⁸ Nur Uluşahin, *Anayasal Bir Tercih Olarak Başkanlık Sistemi*, Yetkin Yayınları, Ankara 1999, s. 338.

⁸⁹ Aydın, Gerek, *Anayasa Yargısı Ve Vergi Hukuku*, s. 50.

olmak üzere genellikle mal varlığı ve şahıs varlığı ile ilgili konulardan sorumludur.⁹⁰ Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 2/1 maddesine göre asliye hukuk mahkemesi, konunun değerine bakılmaksızın mülkiyet haklarına ilişkin taleplerin ve kişisel varlığa ilişkin davaların görüldüğü yerdir.

Bu durum, aksini öngören özel bir düzenleme olmadığı sürece esasen özel mahkemelerin yargı yetkisine tabi olmayan mal ve şahıs varlığına ilişkin tüm konu ve davalar için geçerlidir.⁹¹ Ayrıca bazı kanunlarda asliye hukuk mahkemesi açıkça tayin edilmiştir, bu durumda söz konusu uyuşmazlığa asliye hukuk mahkemesi bakacaktır.

Asliye hukuk mahkemesi, il ve ilçe merkezlerinde Adalet Bakanlığı tarafından Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun görüşü alınarak ve tek hâkimli olarak kurulur. Özel mahkemelerin kurulmadığı yerlerde asliye hukuk mahkemesi, özel mahkeme olarak uyuşmazlıkları çözmektedir. Sulh hukuk mahkemesi: Özel mahkemeler, belirli nitelikteki uyuşmazlıkların çözmek için kurulan mahkemelerdir.⁹² Bu mahkemeler ya belirli bir uyuşmazlık türüyle ilgilenen özel kanunlar kapsamında kurulur ya da 5235 sayılı Kanun kapsamında bu mahkemeler için bir hüküm bulunabilir ancak bu mahkemelerin yargı yetkisi sınırlıdır.

Bu mahkemeler belirli davalara bakmak ve incelemekle görevlendirilmiş olup görev alanlarıyla orantılı olarak özel görev ve yetkilere sahiptir.⁹³ Bu mahkemelerin kurulması, belirli nitelikteki uyuşmazlıkların yargısal çözümünü kolaylaştırmayı ve hızlandırmayı ve bunlarla ilgili konuların daha iyi anlaşılmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Sulh hukuk mahkemeleri, asliye hukuk mahkemeleri gibi özel hukuk alanında genel görevli mahkemelerdir. Sulh hukuk mahkemesi; belirli özel hukuk konularına bakmak üzere kurulmuştur.⁹⁴

⁹⁰ Uğur Yiğit, İlhami Öztürk, *Yargı Örgütü*, s. 143.

⁹¹ Hüsnü Sefa Eryıldız, *Hukukun Temel Kavramları*, Atatürk Üniversitesi, Erzurum 2018, s. 259.

⁹² Ermenek, Atalı, *Yargı Örgütü (THD)*, s. 50.

⁹³ Anayurt, *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları*, s. 376.

⁹⁴ Atalı, Ermenek, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 85.

Sulh hukuk mahkemesi tek hâkimlidir ve her il ve ilçede kurulması gereken mahkemeler arasındadır.⁹⁵ Sulh hukuk mahkemeleri, 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu ve diğer kanunlarda belirtilen görevleri yerine getirir. Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 4. maddesi sulh hukuk mahkemesinin yetkilerini belirtir ve "Sulh hukuk mahkemeleri, dava konusunun değer veya tutarına bakılmaksızın;

- a) Kiralanan taşınmazların, 9/6/1932 tarihli ve 2004 sayılı İcra ve İflas Kanunu'na göre ilamsız icra yoluyla tahliyesine ilişkin hükümler ayrık olmak üzere, kira ilişkisinden doğan alacak davaları da dâhil olmak üzere tüm uyuşmazlıkları konu alan davalar ile bu davalara karşı açılan davaları,
- b) Taşınır ve taşınmaz mal veya hakkın paylaşılmasına ve ortaklığın giderilmesine ilişkin davaları,
- c) Taşınır ve taşınmaz mallarda, sadece zilyetliğin korunmasına yönelik olan davaları,
- ç) Bu Kanun ile diğer kanunların, sulh hukuk mahkemesi veya sulh hukuk hâkimini görevlendirdiği davaları görürler."

Sulh mahkemesi tek hâkimlidir. Bu mahkemelerde uyuşmazlıklar genellikle basit yargılama usullerine göre çözümlenir. Hukuk mahkemeleri, her il merkezi ve bölgelerin coğrafi durumları ile iş yoğunluğu dikkate alınarak belirlenecek bölgelerde Hâkimler ve Savcılar Kurulu'nun olumlu görüşü alınarak Adalet Bakanlığı tarafından kurulur.⁹⁶

b. Özel Mahkemeler

Asliye ticaret mahkemesi; konusunun değer veya tutarına bakılmaksızın ticari davalara ve ticari niteliği bulunan çekişmesiz yargı işlerine bakmakla görevli özel mahkemedir (6102 sayılı Ticaret Kanunu, madde 5/1). Asliye ticaret mahkemesi (6102 sayılı Ticaret Kanunu madde 5 atfıyla madde 4), her iki tarafın ticari işletmesiyle ilgili hususlardan doğan davalara bakmakla görevlidir. Bunlar ticari konular olarak kabul edilir. Bu davalara bakma görevi

⁹⁵ Ramazan Arslan, Süha Tanriver, *Yargı Örgütü Hukuku Ders Kitabı*, Yetkin Yayınları, Ankara 2001, s. 45.

⁹⁶ Uğur Yiğit, İlhami Öztürk, *Yargı Örgütü*, s. 146.

asliye ticaret mahkemesine aittir.⁹⁷ Her iki tarafın ticari işletmesiyle ilgili çekişmesiz yargı işi sayılan ticari davalardaki görevinin yanı sıra tarafların tacir olup olmadığına bakılmaksızın ticari dava olarak kabul edilen ve 6102 sayılı Ticaret Kanunu kapsamında çekişmesiz yargı işi olan konularda da görevlidir.⁹⁸ Bazı ticari uyuşmazlıklarda dava açılmadan önce arabulucuya başvurulması gerekmektedir. Uyuşmazlıklar, bir başkan ve iki üyeden oluşan heyet tarafından çözülmekle birlikte bazı durumlarda miktar ve değere bağlı olarak tek hâkim tarafından da çözülmektedir.⁹⁹

Kadastro mahkemesi, özel mahkemelerden biridir ve bu mahkemenin sorumlu olduğu konular hakkında bir uyuşmazlık varsa konu kadastro mahkemesinde çözülmelidir.¹⁰⁰ Kadastro mahkemesi bulunmayan yerlerde bu mahkemenin görev alanına giren konulara asliye hukuk mahkemesi bakmaktadır. Kadastro mahkemelerinin görevleri Kadastro Kanunu'nun 25. maddesinde düzenlenmiştir. Bu mahkemelerin görevleri arasında taşınmaz mülkiyeti, sınırlı gayrimenkul hakları ve tapu siciline kaydedilmesi veya belirtilmesi ya da ilanlarda gösterilmesi gereken diğer haklar yer almaktadır.¹⁰¹

Kadastro mahkemesi, sınır ve ölçüm anlaşmazlıklarını yönetir ve kadastro ve emlak sicili ile ilgili diğer konular ve özel kanunlarda öngörülen konularla da ilgilenir. Kadastro mahkemesi, arazi ile ilgili veya mirasla ilgili uyuşmazlıkları çözebilir ve talep üzerine mirasçılık belgesi de düzenleyebilir. Bu mahkemeler tek hâkimlidir ve kuruluş kanunu Kadastro Kanunu uyarınca belirlenmektedir (Kadastro Kanunu, madde 24). Yargılama usullerine ilişkin olarak basit yargılama usulleri uygulanmaktadır.

İş mahkemesi, iş hukuku uyuşmazlıklarına ilişkin dava ve tazminatları incelemek ve karar vermekle görevli mahkemedir. İş davalarına 7036 sayılı İş Mahkemeleri Kanunu uyarınca bakmakla görevli mahkemedir. İş mahkemesi ilk derece mahkemesi olup özel bir

⁹⁷ Aydın, Gerek, *Anayasa Yargısı Ve Vergi Hukuku*, s. 52.

⁹⁸ Uğur Yiğit, İlhami Öztürk, *Yargı Örgütü*, s. 147.

⁹⁹ Arslan, Tanriver, *Yargı Örgütü Hukuku Ders Kitabı*, s. 74.

¹⁰⁰ Ermenek, Atalı, *Yargı Örgütü (THD)*, s. 58.

¹⁰¹ Uğur Yiğit, İlhami Öztürk, *Yargı Örgütü*, s. 150.

mahkemedir.¹⁰² Mahkeme ister İş Kanunu ile ister Türk Borçlar Kanunu ile düzenlenen hizmet sözleşmesi ile tanımlanmış olsun, işçi ve işveren arasındaki iş ilişkisinin bir sonucu olarak ortaya çıkan her türlü uyuşmazlığa bakmaktadır.¹⁰³ Bu uyuşmazlıklar, Sosyal Güvenlik Kurumu veya Türkiye İş Kurumunun taraflardan biri olarak yer aldığı iş ve istihdam konularını da kapsamaktadır. Ortaya çıkan uyuşmazlıklar Sosyal Güvenlik Mevzuatı ve diğer ilgili kanunlar uyarınca çözülür (5953 sayılı Basın Kanunu ek madde 4). Mahkeme tek hâkimli olup mahkemeyi kuran 5521 sayılı Kanun yürürlükten kaldırılmış ve yerine 7036 sayılı İş Mahkemeleri Kanunu getirilmiştir. İş kanunu veya bireysel ya da toplu iş sözleşmeleri uyarınca işçi veya işveren menfaatlerine ilişkin uyuşmazlıklarda, tazminat ve işe iade taleplerinde öncelikle uyuşmazlık çözüm arabulucusuna başvurulması gerektiği vurgulanmaktadır. Arabuluculuk faaliyeti sırasında bir anlaşmaya varılamazsa iş mahkemesinde dava açılabilir.¹⁰⁴ Davalarda basit yargılama usulleri uygulanmaktadır.

İcra mahkemesi; eski adıyla İcra Tetkik Mercii olarak bilinir ve iflas icra dairelerini denetlemek ve iflas icra hukukundan kaynaklanan belirli konulara bakmak üzere kurulmuş, tek hâkimli, özel görevli bir ilk derece mahkemesidir.¹⁰⁵ İcra mahkemesinin diğer görevleri arasında icra ve iflas davalarında cezalara hükmetmek ve uygulamak, haciz ve iflas davalarında sunulan talepleri incelemek, ihalenin feshi davalarına bakmak ve icranın ertelenmesi ve takibin ertelenmesi veya iptali taleplerini değerlendirmek yer almaktadır. İcra mahkemesinde basit yargılama usulleri uygulanmakta olup kendisine intikal eden konular ivedi konular olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle icra mahkemesinde adli tatilde de dava ve işler görülmektedir.¹⁰⁶ Basitçe ifade etmek gerekirse icra daireleri ve icra mahkemeleri

¹⁰² Ermenek, Atalı, *Yargı Örgütü (THD)*, s. 55.

¹⁰³ Eryıldız, *Hukukun Temel Kavramları*, s. 261.

¹⁰⁴ Uğur Yiğit, İlhami Öztürk, *Yargı Örgütü*, s. 154.

¹⁰⁵ Ermenek, Atalı, *Yargı Örgütü (THD)*, s. 56.

¹⁰⁶ Uğur Yiğit, İlhami Öztürk, *Yargı Örgütü*, s. 149.

adli tatile tabi değildir. İcra mahkemesi bulunmayan yerlerde asliye hukuk mahkemesi, icra mahkemesi olarak kendi görev alanına giren işlere bakar.

Tüketici mahkemesi, 6502 sayılı Kanun'un 73/1 maddesi uyarınca tüketici işlemleri ile tüketiciye yönelik her türlü uygulamadan doğan davalara bakmakla görevli hukuk mahkemesidir. Tüketici mahkemesi ilk derece mahkemesi olup özel bir mahkemedir.¹⁰⁷ Tüketici mahkemeleri, 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un 73. maddesine göre tüketici işlemleri ile tüketiciye yönelik uygulamalardan doğan uyuşmazlıklara bakmakla görevlidir. Ancak bu uyuşmazlıkların tüketici tarafından açılması ve iddia edilen uyuşmazlık tutarının Maliye Bakanlığı tarafından belirlenen yıllık yeniden değerlendirme oranından az olması hâlinde tüketici mahkemesinde dava açılması mümkün değildir.¹⁰⁸ Bu durumda öncelikle tüketici hakem heyetine başvuru yapılması gerekmektedir. Tüketici hakem heyetleri tarafından verilen kararlara karşı itiraz edilmesi durumunda başvurunun tarafları Tüketici Mahkemesi nezdinde itirazda bulunabilirler.¹⁰⁹ Bakanlık tarafından belirlenen parasal sınırların üzerindeki tüketici uyuşmazlıklarında tüketici tarafının doğrudan tüketici mahkemesinde dava açmasına izin verilmektedir. Yargılamalarda basit yargılama usulleri uygulanmaktadır. Genel bir kural olarak icra mahkemeleri tarafından verilen kararlar kesin olarak kabul edilmez. Başka bir deyişle icra hukuk mahkemesinde görülmüş ve karara bağlanmış davalar dahi genel mahkemelerde tekrar tekrar yargılanabilmektedir.

Aile mahkemesi; aileleri, çocukları ve engelli kişileri etkili ve hızlı bir şekilde harekete geçerek korumayı amaçlayan ve aile hukuku ile ilgili dava ve konulara bakmakla görevli özel bir mahkemedir.¹¹⁰ Mahkemenin aile alanındaki görevleri, kuruluşu ve usulleri 4787 sayılı Kanun ile düzenlenmiştir. Aile mahkemesinin görevleri arasında boşanma davalarını karara bağlamak, nafakayı belirlemek, boşanma durumunda mal paylaşımını yapmak,

¹⁰⁷ Ermenek, Atalı, *Yargı Örgütü (THD)*, s. 57.

¹⁰⁸ Uğur Yiğit, İlhami Öztürk, *Yargı Örgütü*, s. 156.

¹⁰⁹ Atalı, Ermenek, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 75.

¹¹⁰ Ermenek, Atalı, *Yargı Örgütü (THD)*, s. 54; Atalı, Ermenek, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 75.

çocukların velayetini belirlemek, çocukları ve kadınları şiddetten korumak ve diğer ilgili konularla ilgilenmek yer almaktadır.¹¹¹ Aile mahkemeleri, Adalet Bakanlığı tarafından her valilikte ve merkez nüfusu yüz bini aşan yerlerde Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun onayı ile ilk derece mahkemesi düzeyinde kurulur. Aile mahkemesinin yargı çevresi, kurulduğu il ve ilçenin mülki sınırları esas alınarak belirlenir. Yargı çevresi, Adalet Bakanlığının teklifi üzerine Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun kararı ile değiştirilebilir. Aile mahkemesi kurulamayan yerlerde aile hukuku kapsamına giren dava ve işlere Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun talimatı doğrultusunda asliye hukuk mahkemesince bakılmaktadır. Aile mahkemesi bir hâkimden oluşur ve uyuşmazlıkların incelenmesinde yazılı mahkeme usullerini uygular.

2. Ceza Mahkemeleri

Ceza mahkemeleri, yasaların suç saydığı fiil (davranış) veya işlemlerin gerçekleşmesi hâlinde suç işleyenlerin yargılanması ve suçlu bulundukları takdirde alacakları cezaların belirlenmesi için açılan davalara bakmakla görevlidir.¹¹² Ceza mahkemeleri genel ve özel ceza mahkemeleri olarak iki gruba ayrılabilir.

a. Genel Mahkemeler

Adli Yargı Teşkilat Kanunu'na göre ceza yargısındaki genel mahkemeler sulh ceza hâkimliği, asliye ceza ve ağır ceza mahkemeleridir. 18/06/2014 tarihli ve 6545 sayılı Kanun ile 5235 sayılı Adli Teşkilat Kanunu'nda yapılan değişikliğe istinaden sulh ceza mahkemeleri kaldırılmıştır.

Sulh ceza mahkemeleri yerine hâkimin yürüttüğü soruşturmalarda vermesi gereken kararları vermek, işleri yürütmek ve bunlara karşı yapılan itirazları önyargısız olarak incelemek üzere sulh ceza yargıçlık kurulmuştur (Ceza Muhakemesi Kanunu, madde 10). Sulh ceza yargıçlığının görevi, ceza soruşturmalarına ilişkin kararları vermek, ilgili itirazları

¹¹¹ Uğur Yiğit, İlhami Öztürk, *Yargı Örgütü*, s. 159.

¹¹² Eryıldız, *Hukukun Temel Kavramları*, s. 263.

değerlendirmek ve bağımsız ve tarafsız bir yargı organı olarak değerlendirmelerini almaktır. Sulh ceza yargıçlığı, yürürlükteki yasalara uygun olarak adaletin yerine getirilmesine katkıda bulunan yargı sisteminin bir parçası olarak kabul edilir.

Sulh ceza yargıçları, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu’nun onayı ile Adalet Bakanlığı tarafından her bölge merkezinde ve belirli illerde o bölgelerdeki adli ihtiyaçlar ve yükler esas alınarak seçilir. Her ne kadar kanunda “hâkimlik” olarak düzenlenmiş olsa da uygulamada Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ikincil nitelikte kararlar vermekle yükümlü, tarafsız ve bağımsız bir yargı organı olarak kabul edildiği için hukuken “mahkeme” olarak da tanımlanmaktadır.¹¹³ Ceza yargıçlığı, bulunduğu il veya ilçenin adıyla uzlaştırma olarak adlandırılır (Ceza Muhakemesi Kanunu, madde 10). Asliye ceza mahkemesi, ceza adaleti sisteminin bir parçasıdır ve bu sistemde birincil mahkeme olarak kabul edilir. Asliye ceza mahkemesi, diğer ceza mahkemelerinin yargı yetkisine tabi olmayan tüm davalara ve konulara bakmaktan sorumludur.¹¹⁴ Başka bir deyişle kanunla belirlenen hâller dışında ceza adaleti yargısının ve yüksek ceza mahkemelerinin görev alanı dışında kalan dava ve işlere bakmakla görevlidir (Ceza Muhakemesi Kanunu, madde 11).

Genel kural olarak asliye ceza mahkemeleri Adalet Bakanlığı tarafından Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu’nun onayı ile her bölge merkezinde ve coğrafi mülahazalara ve o bölgelerdeki yargı yüküne göre belirlenen bölgelerde kurulur.¹¹⁵ Davalar bu mahkemelerde tek hâkimle görülmektedir. Bazı bölgelerde, her bir mahkemenin çevresinde o bölgedeki ceza davalarının sayısına ve adli baskıya bağlı olarak numaralandırılmış birden fazla asliye ceza mahkemesi kurulabilmektedir. Ağır ceza mahkemesi, ağır cezayı gerektirebilecek yüksek riskli ceza davalarına bakan yargı mahkemesidir.¹¹⁶ Bu mahkeme, ağır cezalı suçları içeren birinci derece suçlara bakar ve görevleri 5235 sayılı Kanun’un 12. maddesinde düzenlenmiştir. Bu suçlar; kanunda öngörülen hâller dışında yağma (madde 148), irtikap

¹¹³ Anayurt, *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları*, s. 376.

¹¹⁴ Ermenek, Atalı, *Yargı Örgütü (THD)*, s. 60; Uğur Yiğit, İlhami Öztürk, *Yargı Örgütü*, s. 162.

¹¹⁵ Uğur Yiğit, İlhami Öztürk, *Yargı Örgütü*, s. 162.

¹¹⁶ Ermenek, Atalı, *Yargı Örgütü (THD)*, s. 61; Uğur Yiğit, İlhami Öztürk, *Yargı Örgütü*, s. 163.

(madde 250/1 ve 2), resmî belgede sahtecilik (madde 204/2), nitelikli dolandırıcılık (madde 158), Türk Ceza Kanunu'nda dolandırıcılık iflas suçları (madde 161) Türk Ceza Kanunu'nun İkinci Kitap Dördüncü Kısımının Dört, Beş, Altı ve Yedinci Bölümlerinde tanımlanan suçlar (devletin güvenliğine karşı suçlar, anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar, millî savunmaya karşı suçlar, devlet sırlarına karşı suçlar ve casusluk, madde 318, 319, 324, 325, 332), Terörle Mücadele Kanunu kapsamına giren suçlar ve ağırlaştırılmış müebbet hapis, müebbet hapis veya on yıldan fazla hapis cezasını gerektiren suçlardır. Ağır ceza mahkemeleri, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun onayı ile Adalet Bakanlığı tarafından kurulur. Mahkeme, cezai suçlar ve cezai nitelikteki davalarla ilgilenen bölümlere ayrılmıştır. Mahkemede görev yapan hâkimler Adalet Bakanlığı tarafından seçilir ve mahkemenin kurulduğu bölgeler coğrafi hususlara ve o bölgelerdeki yargı yüküne göre belirlenir.

b. Özel Görevli Ceza Mahkemeleri

Özel ceza mahkemeleri (uzman mahkemeler), özel kanunlarla belirlenen davalara ve konulara bakar. Bu mahkemeler, kuruluşlarını düzenleyen özel kanunlarda belirtilen davalara ve konulara bakmakla görevlidir. Burada belirli işlevleri benimseyen bazı özel ceza mahkemelerinden bahsedilmektedir: Bu özel mahkemelerden ilki, asliye ceza mahkemesinin yargı yetkisine tabi olan çocukların karıştığı suçları incelemekle görevli çocuk mahkemesidir.¹¹⁷ Bu mahkeme, suç teşkil eden fiilleri işleyen çocuklar aleyhine açılan davalarda yetkilidir ve yargı yetkisi Çocuk Koruma Kanunu'nun 26. maddesi hükümlerine uygun olarak düzenlenmiştir. Bu mahkemeler, suçlanan çocukların haklarını korumaktan ve onlara adil yasal prosedürler sağlamaktan sorumludur.

Çocuk Koruma Kanunu'nun 26. maddesi hükümleri uyarınca ağır ceza mahkemelerinin görev alanına giren ve çocuklar tarafından işlenen suçlarla ilgili davaları incelemekle görevli büyük çocuk ağır ceza mahkemesi bulunmaktadır. Davalar, çocukların haklarını güvence

¹¹⁷ Ermenek, Atalı, *Yargı Örgütü (THD)*, s. 61; Uğur Yiğit, İlhami Öztürk, *Yargı Örgütü*, s. 172.

altına almak ve ceza adaletini sağlamak için bu kanunda yer alan hükümlere uygun olarak sunulur. Asliye ceza mahkemesinin görev alanında olan fikri ve sınai haklarla ilgili suçlara ilişkin davaları incelemekte uzmanlaşmış bir fikrî ve sınai haklar ceza mahkemesi bulunmaktadır. Bu davalar, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun 76. maddesi ve Sınai Mülkiyet Kanunu'nun 156. maddesi hükümleri uyarınca asliye ceza mahkemesinde görülür.¹¹⁸ İcra ceza mahkemesi¹¹⁹ ise İcra ve İflas Kanunu uyarınca verilecek disiplin veya tazyik hapsine karar verir (İcra ve İflas Kanunu, md. 346). Son olarak infaz yargıcı mevcuttur. İnfaz yargıcı, yargı çevresindeki ceza infaz kurumları ve tutukevlerinde bulunan hükümlü ve tutuklulara idare tarafından uygulanan işlem ve eylemleri başvuru üzerine veya resen inceleyip karara bağlayan kişidir.

B. İkinci Derece Mahkemesi

İstinaf mahkemeleri olarak da bilinen bölge adliye mahkemeleri, ilk derece hukuk ve ceza mahkemeleri tarafından verilen kararların incelenmesinden sorumludur. Hukuk ve ceza mahkemeleri tarafından verilen tüm kararlar istinaf mahkemelerinin incelemesine tabidir.¹²⁰ İlk derece mahkemeleri tarafından verilen geçici yasaklama emri veya geçici tutuklama kararlarına karşı temyiz başvurusunda bulunulabilir. İstinaf mahkemesi; hukuk ve ceza dairelerinden oluşmaktadır.¹²¹ Bölge adliye mahkemeleri hukuk dairelerinin kararlarına karşı Yargıtay'a temyiz başvurusunda bulunulabilir. İstinaf edilebilir hukuk dairesi kararları için temyiz süresi tebliğ tarihinden itibaren iki haftadır ve istinaf sınırı her yıl bir miktar olarak belirlenmektedir.¹²² İstinaf edilemeyen kararlar kanun kapsamında istisnai olarak değerlendirilmektedir. Ceza daireleri tarafından verilen kararlar istinaf mahkemeleri, ağır ceza mahkemesi, asliye ceza mahkemesi, çocuk mahkemesi, çocuk ağır ceza mahkemesi ve fikri ve sınai haklar mahkemelerinde incelenir.¹²³ İstinaf mahkemesi, ilk derece

¹¹⁸ Ermenek, Atalı, *Yargı Örgütü (THD)*, s. 64; Uğur Yiğit, İlhami Öztürk, *Yargı Örgütü*, s. 173.

¹¹⁹ Ermenek, Atalı, *Yargı Örgütü (THD)*, s. 64.

¹²⁰ Uğur Yiğit, İlhami Öztürk, *Yargı Örgütü*, s. 184.

¹²¹ Eryıldız, *Hukukun Temel Kavramları*, s. 263.

¹²² Anayurt, *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları*, s. 379.

¹²³ Sabahattin NAL, *HUKUKUN TEMEL KAVRAMLARI*, s. 349.

mahkemesinin kararını bozmak zorunda kalmadan yeni bir karar vermeyi mümkün görürse ceza davasında yeniden yargılama oturumu ile davayı karara bağlayabilir. Verilen cezanın büyüklüğüne bağlı olarak bazı durumlarda Yargıtay’a başvuru yolu kapalıdır.¹²⁴

C. Üçüncü Derece Mahkemesi

Yargıtay, 2797 sayılı Yargıtay Kanunu uyarınca yargı sistemindeki en yüksek yargı organıdır ve yargı yetkisi altındaki mahkemeler tarafından verilen kararların son inceleme mercisidir. Kanun, Yargıtay’ın kuruluşunu, işleyişini ve üyelerinin niteliklerini düzenler ve 2797 sayılı Yargıtay Kanunu, mahkemenin çalışmasına ilişkin usulleri belirler. Bazı istisnai durumlarda Yargıtay ilk derece ve kesin mahkeme olarak kabul edilmektedir. Yargıtay’ın tarihi, Osmanlı İmparatorluğu döneminde çıkarılan 6 Mart 1868 tarihli “Divan-ı Ahkâm-ı Adliye” kanununa dayanmaktadır.

Yüksek Mahkeme üyeleri seçimle işbaşına gelir ve başlıca görevi ülkenin hukuki birliğini sağlamaktır.¹²⁵ Yargıtay, ülkenin yargı sisteminin önemli bir parçasıdır ve adaletin ve hukukun idaresinin sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır.¹²⁶ Anayasada yüksek mahkeme olarak yer alan Yargıtay, adliye mahkemelerince verilen ve kanunun başka bir adli yargı mercisine bırakmadığı karar ve hükümleri temyiz mercisi olarak inceleyip karara bağlamakla görevlidir.¹²⁷ Özel kanunlarda belirtilen kişilere karşı görevden doğan tazminat davaları ile bunların kişisel suçlarına ilişkin ceza davalarına ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.¹²⁸

Yargıtay, hukuk ve ceza dairelerinden oluşmaktadır. Daireler kurullar hâlinde çalışır ve kararlar bir başkan ve dört üyenin katılımıyla oy çokluğuyla alınır. Yargıtay’da görev yapan tetkik hâkimleri, tetkik hâkimleri tarafından kendilerine sunulan dosyaların incelenmesine katılırlar. Yüksek mahkeme üyeleri on iki yıllık bir dönem için seçilir ve hiç kimse iki kez

¹²⁴ Ermenek, Atalı, *Yargı Örgütü (THD)*, s. 67; Uğur Yiğit, İlhami Öztürk, *Yargı Örgütü*, s. 182.

¹²⁵ Ermenek, Atalı, *Yargı Örgütü (THD)*, s. 70.

¹²⁶ Anayurt, *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları*, s. 380.

¹²⁷ Döner, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 542.

¹²⁸ Uğur Yiğit, İlhami Öztürk, *Yargı Örgütü*, s. 191.

Yüksek Temyiz Mahkemesi'ne seçilemez. Yargıtay başsavcılığı, ceza davalarında ilk derece mahkemeleri ve bölge adliye mahkemelerinin kararlarına karşı temyiz tebliğnamelerini hazırlamak gibi önemli bir role sahiptir. Yargıtay'daki ceza yargısından gelen bir talebe dayanarak tespit edilen ihlallerin ortadan kaldırılması için itirazda bulunur. Ayrıca daireler arasındaki içtihat farklılıklarını gidermek ve kanun yararına veto yoluna başvurmakla ilgilenir.¹²⁹ Ofisin görevleri arasında üst düzey devlet memurlarını soruşturmak, yönetmeliklerin ve siyasi parti programlarının anayasa ve kanun hükümlerine uygunluğunu denetlemek ve siyasi partilerin kapatılması için dava açmak da bulunmaktadır.

¹²⁹ Eryıldız, *Hukukun Temel Kavramları*, s. 264.

İkinci Bölüm

Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuruları Ele Almadaki Rolü ve Kararlarının Etkisi

1. Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruların Tanımı ve Özellikleri

I. Bireysel Başvuru Kavramı ve Tanımı

Bireysel başvuru, bireylerin doğrudan Anayasa Mahkemesine başvurarak hak ve özgürlüklerinin korunmasını amaçlayan ve hukukten desteklenen bir yöntemdir. Anayasa'nın 148. maddesi ile 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 45. ve 46. maddelerinde düzenlenmiştir¹³⁰. Bu maddelere göre Türkiye'de bir temel hak veya özgürlüğün bir kamu otoritesi tarafından ihlal edildiğine inanan herkese hukukten mevcut tüm başvuru yollarını tükettikten sonra doğrudan Anayasa Mahkemesine başvurma hakkı verilmektedir¹³¹. Bu, bir kişinin Anayasa Mahkemesine başvurmadan önce haklarını elde etmek için mevcut idari ve yasal prosedürleri takip etmesi gerektiği anlamına gelir¹³².

Yukarıda anlatılanlardan hareketle bireysel başvuru, "bireylerin veya yetkili makamların Anayasa'da veya anayasal belgede yer alan hak ve özgürlüklerinden bir veya birkaçının ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine doğrudan başvurması" olarak tanımlanabilir¹³³. Bu, bireylere veya ilgili taraflara normal başvuru yollarını tükettikten sonra ihlale ilişkin

¹³⁰ Gören, *Anayasa Hukuku*, s. 120; Fendoğlu, *Anayasa Yargısı*, s. 350.

¹³¹ Ramazan Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku Açısından Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru*, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2017, s. 80; İbrahim Ermenek, "Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Üzerine Verdiği Kararların Medenî Yargılama Hukukuna Yansımaları Ve Bu Alanda Ortaya Çıkan Bazı Özel Durumlar", *Medenî Usûl Ve İcra - İflâs Hukuku Dergisi*, C. 9, S. 26 (2013), s. 14.

¹³² Zafer Gören, *Bireysel Başvuru: Türk Anayasa Yargısında*, Yetkin Yayınları, Ankara 2013, ss. 17-18.

¹³³ Döner, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 569; Mustafa Seven, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvurunun Hukuki Sonuçları*, İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi 2022, s. 18.

eylem veya davranışların anayasal hükümlere uygunluğunu inceleme yetkisine sahip bir mahkeme önünde dava açma imkânı veren usuli bir haktır. Bu usul; ihtiyati tedbir, iptal veya tespit kararlarının uygulanması yoluyla olası ihlallerin önlenmesini amaçlamaktadır."

Yukarıdaki tanımdan bireysel başvurunun temel amacının özellikle hak ve özgürlüklerin iç hukukta öngörülen kanun yolları ile yeterince korunamadığı durumlarda Anayasa tarafından güvence altına alınan temel hakların korunması olduğu anlaşılmaktadır¹³⁴. Ayrıca bu yaklaşım, iç hukuk sisteminde bu haklara yönelik olası ihlalleri analiz ederek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine şikâyetlerin önlenmesine yönelik çabaları güçlendirmektedir. Bu şekilde bireysel başvuru, uluslararası yargı sistemleri üzerindeki baskının en aza indirilmesine katkıda bulunmakta ve iç hukuk sisteminde adalet ve dengeyi teşvik etmektedir. Bu bağlamda bireysel başvuru, bazılarının savunduğu gibi "olağanüstü bir kanun yolu" olarak anlaşılmamalıdır¹³⁵. Temel hak ve özgürlükleri kamu otoritesi tarafından ihlal edilen bireyler için ikincil ve yardımcı bir dava olan "olağanüstü hukuki çare" olarak da anlaşılmamalıdır.

Bireysel başvuru, bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin ihlal edildiği iddiasıyla olağan kanun yollarını tükettikten sonra Anayasa Mahkemesine başvurdukları ikincil ve istisnai bir kanun yoludur¹³⁶. Kanun yoluna dâhil olmadığı gibi temyiz işlevi de yoktur. Başka bir deyişle bireysel başvuru kararın kesinleşmesini ertelemek gibi bir görev üstlenmediği gibi bireysel başvuruya bir üst mahkemeye aktarmak gibi bir rol de atfedilmemiştir. Kendi başına bir yargı yolu oluşturmaz ve bir yargılama yürütmez. Mahkeme, önüne getirilen usulün

¹³⁴ W. J. Aceves, "Actio Popularis - The Class Action in International Law", *University of Chicago Legal Forum*, Chicago 2003, s. 356.

¹³⁵ Fendoğlu, *Anayasa Yargısı*, s. 350.

¹³⁶ Ekin Sevinç, "İdari Yargılama Hukukunda Kanun Yoluna Başvuru Hakkının Anayasal Güvenceye Sahip Olması Bakımından Ele Alınması", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 24, S. 3 (2020), s. 421.

hukuka uygunluğunu veya yerindeliğini denetlemeksizin anayasa hukuku çerçevesinde temel hak ve özgürlüklerin ihlal edilip edilmediğini inceleme yetkisine sahiptir¹³⁷¹³⁸.

Yukarıda belirtilenlerden de anlaşılacağı üzere bireysel başvurunun amacı, Anayasa'nın yanı sıra Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve Türkiye'nin taraf olduğu ek protokoller ile güvence altına alınan temel hak ve özgürlüklerin korunmasıdır. Dolayısıyla bireyler, temel hak ve özgürlüklerinin kamu makamları tarafından AİHS ve ek protokolleri ile Anayasa hükümlerine aykırı olarak ihlal edilmesi halinde bireysel başvuruda bulunmalıdır.

II. Bireysel Başvurunun Özellikleri

Bireysel başvurunun birtakım ayırt edici özellikleri vardır ve bunlardan en önemlisi ikincil bir yöntem olmasıdır. Anayasa'nın 148. maddesinin 3. fıkrası ve 6216 sayılı Kanun'un 45. maddesinin 2. fıkrası uyarınca bireysel başvuru yapılmadan önce gerekli tüm idari ve yargısal usullerin tüketilmiş olması gerekmektedir. Bireysel başvuru, bireyin temel hak ve özgürlüklerini korumak için yasal olarak mevcut son yol olduğundan bu çok önemlidir¹³⁹.

Anayasa Mahkemesi Kanunu Madde 45/2'ye göre: “İhlale neden olduğu ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmal için kanunda öngörülmüş idari ve yargısal başvuru yollarının tamamının bireysel başvuru yapılmadan önce tüketilmiş olması gerekir.” Sonuç olarak bir kişi ihlal

¹³⁷ Ermenek, bir kanun yolu olarak bireysel başvuruya ilişkin çeşitli bakış açıları sunmaktadır. Bazıları bunu olağanüstü bir hukuk yolu olarak görürken diğerleri bunu bir kanun yolu olarak görmekte ve yine diğerleri bunu basitçe bir dava olarak tanımlamaktadır. Çalışmalar; bireysel başvuru kavramını kanun yollarının tüketilmesi, ikincilik ilkesi, mahkemenin yeniden yargılama yapabilmesi ve yargı yollarının niteliği ve kuralları açısından analiz etmiştir. Ermenek, bu incelemenin ardından bireysel başvurunun genel anlamda bir kanun yolu olarak nitelendirilebileceğini ancak yine de beklenen bazı hukuki niteliklerden yoksun olduğunu belirtiyor. Bu tespitlerden hareketle Ermenek; bireysel başvurunun anayasa hukukundaki diğer kanun yollarından farklı, istisnai bir durum olduğu sonucuna varıyor. Ermenek, “ANAYASA MAHKEMESİNİN BİREYSEL BAŞVURU ÜZERİNE VERDİĞİ KARARLARIN MEDENÎ YARGILAMA HUKUKUNA YANSIMALARI VE BU ALANDA ORTAYA ÇIKAN BAZI ÖZEL DURUMLAR”, s. 14.

¹³⁸ Serap Aydın, “Türk Hukuk Sisteminde Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru”, *Terazi Hukuk Dergisi*, 2013, s. 16.

¹³⁹ Hüseyin Turan, “Bireysel Başvuru Yolunun Tanımı, Amacı Ve Özellikleri”, *Anayasa Mahkemesi Yayınları*, 2015, s. 3.

edildiğini iddia ettiği hakkını idari veya yargısal bir başvuru yoluyla elde edebiliyorsa bireysel başvuruda bulunmak makul değildir ve bireysel başvuruda bulunmak gerekçesiz hale gelmektedir¹⁴⁰.

Anayasa Mahkemesine bireysel başvurunun ikincil niteliğinden daha önceki yargılamalarda sunulmamış iddia ve delillerin Anayasa Mahkemesi'nin gündemine alınamayacağı sonucu çıkmaktadır¹⁴¹. Çünkü Anayasa Mahkemesi hukuki uyumsuzlukları ilk kez inceleme ve bunlara çözüm arama yetkisine sahip değildir. Anayasa Mahkemesi birçok kararında bu hususu açıkça vurgulamıştır¹⁴². Başka bir deyişle bireysel başvurunun ikincil niteliği, hakları ihlal edilen kişilerin Anayasa Mahkemesine başvurmadan önce söz konusu ihlali olağan kanun yollarıyla ortadan kaldırmak için çaba sarf etmelerini sağlayacaktır. Bu çabalar sonucunda ihlalin kanun yollarıyla ve konu Anayasa Mahkemesine gelmeden giderilebilmesi halinde Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru sayısı azalacak ve Anayasa Mahkemesinin ağır iş yükü hafifleyecektir¹⁴³.

Başvurucu, maliki olduğu taşınmazın İzmir Su Yönetimi ve Kanalizasyon Genel Müdürlüğü (İZSU) tarafından kanala dönüştürülmesi nedeniyle uğradığı zararın tahsili için açtığı davada, tarafların talebi olmaksızın davanın kamulaştırma olarak görülmesine ve net tarımsal gelir yöntemi esas alınarak daha düşük bir bedel belirlenmesine ve taşınmazın yola terk edilmesine karar verilmesi sonucu adil yargılanma hakkının ve mülkiyet hakkının ihlal edildiğini ileri sürerek, kamulaştırılan taşınmazın ve tazminatın iadesini talep etmiştir.

Mahkeme şu kararı verdi:”erece mahkemeleri önünde dava konusu yapılmış olayların sübutu, delillerin değerlendirilmesi, hukuk kurallarının yorumlanması ve uygulanması ile

¹⁴⁰ Tural Erhan, “Bireysel Başvurunun İşlev Ve Niteliği İle Başvuru Yollarının Tüketilmesi Zorunluluğu”, Haşim Kılıç’a Armağan”, *Anayasa Mahkemesi Yayınları*, C. II, 2015, s. 1787; Hakan Sabri Çelikyay, ““Anayasa Mahkemesi’nin Bireysel Başvuru Kararlarının “Başvuru Yollarının Tüketilmesi” Ölçütü Açısından Değerlendirilmesi””, *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 2016, s. 22.

¹⁴¹ Korkut Kanadoğlu, *Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru*, On İki Levha Yayıncılık, Ankara 2015, s. 103.

¹⁴² Çelikyay, ““Anayasa Mahkemesi’nin Bireysel Başvuru Kararlarının “Başvuru Yollarının Tüketilmesi” Ölçütü Açısından Değerlendirilmesi””, s. 22.

¹⁴³ Ramazan Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku Açısından Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru*, s. 42.

derece mahkemelerince uyuşmazlıkla ilgili varılan sonucun esas yönünden adil olup olmaması bireysel başvuru incelemesine konu olamaz. Anayasa’da yer alan hak ve özgürlükler ihlal edilmediği sürece ve açıkça keyfilik içermedikçe derece mahkemelerinin kararlarındaki maddi ve hukuki hatalar da bireysel başvuru incelemesinde ele alınamaz. Bu çerçevede, derece mahkemelerinin delilleri takdirinde açıkça keyfilik bulunmadıkça Anayasa Mahkemesinin bu takdire müdahalesi söz konusu olamaz".¹⁴⁴

Anayasa Mahkemesi ayrıca aşağıdaki hususlara ilişkin başvuruda da başvuru, sendikal faaliyet çerçevesinde afiş asıldığı için idari para cezası uygulanması nedeniyle sendika hakkının ihlal edildiği iddiasına ilişkindir. Şöyle karar verdi:”58. Bireysel başvuruya konu olaylarda kabahatin oluşup oluşmadığının değerlendirilmesi, bu konudaki delil ve olgular ile hukuk kurallarının yorumlanması derece mahkemelerinin takdirindedir. Anayasa Mahkemesinin derece mahkemelerinin bu husustaki takdirine müdahale etmesi bireysel başvurunun amacıyla bağdaşmaz. Ancak taraflarca öne sürülen ve kabahatin oluşumuyla ilgili önem taşıdığı değerlendirilen iddiaların karşılanıp karşılanmadığı, bu hususta tatmin edici açıklamaların yapıp yapılmadığını denetlemek Anayasa Mahkemesinin yetkisindedir.”¹⁴⁵ Anayasa Mahkemesi ayrıca aşağıdaki hususlara ilişkin başvuruda da bulunmaktadır: Başvuru, yol şartıyla belediyeye terk edildikten sonra imar planında değişiklik yapılarak konut alanına dönüştürülen ve başka bir parsel ile birleştirilen taşınmazın önceki maliklerine iade edilmemesi nedeniyle mülkiyet hakkının ihlal edildiği iddiasına ilişkindir. Şöyle karar verdi: “71. Hukuk kurallarının ne şekilde yorumlanacağı ve birden fazla biçimde yorumlanmasının mümkün olduğu durumlarda bunlardan hangisinin benimseneceği derece mahkemelerinin yetkisinde olan bir husustur. Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuru kapsamında inceleme yaparken, kural olarak derece mahkemelerince uygulanan hukuk kurallarının nasıl yorumlanması gerektiği hususunda derece mahkemelerinin yerine geçerek karar vermesi, bireysel başvurunun amacıyla bağdaşmaz.

¹⁴⁴ AYM, Başvuru No: 2013/1436, T. 06.03.2014 (<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/1436>)

¹⁴⁵ AYM İkinci Bölüm, Başvuru No: 2014/3793, T. 8/11/2017 (<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/3793>)

Dolayısıyla, Mahkemenin 2942 sayılı Kanun'un Yargıtay içtihatlarıyla uyumlu olduğu anlaşılan yorumuna dayanılarak başvuruçuların iade istemi reddedildiğinden, mülkiyet hakkına yapılan müdahalenin kanuni dayanağının bulunduğu sonucuna ulaşılmaktadır.¹⁴⁶

İkincilik ilkesinin bir sonucu olarak kanun yolları tüketilmemiş iddialar, bireysel başvuru yoluyla Anayasa Mahkemesi önüne getirilemez¹⁴⁷. Yine aynı ilkedен hareketle Anayasa Mahkemesi delilleri takdir etme, araştırma ve değerlendirme, hukuk kurallarını yorumlama yetkisine sahip olmadığı gibi inceleme sonucunda ulaşılan sonucun adil olup olmadığını da denetlememektedir¹⁴⁸. Anayasa Mahkemesinin görevi, bu yargılama sürecinde kişinin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve Anayasa kapsamındaki temel hak ve özgürlüklerinin ihlal edilip edilmediğini incelemek ve buna göre bireysel başvuru dosyası hakkında karar vermekle sınırlıdır¹⁴⁹.

"32. Uyuşmazlıkta uygulanacak hukuk kurallarının tespiti derece mahkemelerinin yetkisinde olan bir husustur. Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuru kapsamında inceleme yaparken kural olarak derece mahkemelerince uygulanan hukuk kurallarının tespiti hususunda derece mahkemelerinin yerine geçerek karar vermesi bireysel başvurunun amacıyla bağdaşmaz. Anayasa Mahkemesinin görevi, derece mahkemelerince benimsenen yorumun etkilerini incelemek ve bunların hak ve özgürlükleri ihlâl edip etmediğini saptamaktır.¹⁵⁰"

¹⁴⁶ YM Birinci Bölüm,, Başvuru No 2014/11994, T. 9.3.2017 (<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/11994>)

¹⁴⁷ Ergin Cinmen, Ahmet Dindar, *Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararları*, Legal Yayınları, İstanbul 2015, s. 30.

¹⁴⁸ Bekir Özçelik, "Bireysel Başvuru Yolunun İdari Yargı Kararları Bakımından Değerlendirilmesi", Editör: S. Yokuş, *Türkiye'de Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru içinde*, Seçkin Yayınları, Ankara 2014, s. 146.

¹⁴⁹ Medeni ve siyasi hakların korunmasında özel bir araç olarak bireysel başvuru, Türkiye'de 2010 Anayasa değişiklikleri ile güçlendirilmiştir. Bu değişikliklerden önce Türk hukukunda bireysel hak ve temel özgürlükleri inceleyen ve ihlallere karşı koruma önlemleri alan özel bir mekanizma bulunmamaktaydı. Bu değişikliklerin hayata geçirilmesiyle birlikte uyuşmazlıkların normal hukuki yollarla çözülememesi halinde Anayasa Mahkemesine başvurulmasına imkân tanıyan bireyselleştirilmiş bir yaptırım mekanizması getirilmiştir. Hakan Atasoy, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Koşulları*, Adalet Yayınevi, Türkiye 2015, s. 18.

¹⁵⁰ AYM Birinci Bölüm,, Başvuru No: 2014/15723, T. 25.10.2017

Yukarıdakilere ek olarak bireysel başvuru, temel hak ve özgürlükleri korumayı amaçlamasıyla karakterize edilir. Bireysel başvurunun hukuki niteliği ne olursa olsun, ister kanun yolu isterse dava olarak nitelendirilsin, amacı bireylerin temel hak ve özgürlüklerine yönelik ihlalleri yaptırma bağlamak, sona erdirmek ve bu ihlalleri önlemek, temel hak ve özgürlükleri korumak için devleti sınırlandırmaktır¹⁵¹. Anayasa'nın 148. Maddesinde “Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir.” ifadesi geçmektedir.

6216 sayılı Kanun'un 45. maddesinin 1. fıkrasında ise “Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir.” denilerek koruma kapsamına alınan haklar belirtilmiştir. Kanunda yer alan “Türkiye'nin taraf olduğu ek protokoller” ibaresinin Anayasa'da yer almadığı kaydedilmiştir. Ancak bu ibarenin kanunda yer alması bir kısıtlama ya da sınırlama değil Anayasa'da yer alan hükmün yorumlanmasıdır. Protokoller aynı zamanda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin de bir parçasıdır¹⁵². Ayrıca, bireysel başvurunun özelliklerinden bir diğeri ise korumanın kamu gücü ihlallerine karşı olmasıdır. Bununla birlikte kamu makamları, pozitif yükümlülüklerini yerine getirmemeleri sonucunda bireylerin eylemlerinden kaynaklanan zararlardan da sorumlu tutulabilir¹⁵³.

Anayasa'nın 148. maddesinin kamu otoritesi açısından herhangi bir ayırım yapmadığı doğrudur, zira bu madde herkesin temel hak ve özgürlüklerinin kamu otoritesi tarafından ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurma hakkını vurgulamaktadır¹⁵⁴. Madde şunu öngörmektedir: “Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu

¹⁵¹ Cinmen, Dindar, *Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararları*, s. 30.

¹⁵² Fendoğlu, *Anayasa Yargısı*, s. 350.

¹⁵³ Fendoğlu, *Anayasa Yargısı*, s. 228.

¹⁵⁴ Berkan Hamdemir, *Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru*, Seçkin Yayıncılık 2018, s. 41.

gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurulabilir...” Dolayısıyla kamu otoritesinin bir parçası olan yasal, idari veya yargısal organlardan herhangi birinin eylemleri sonucunda haklarının ihlal edildiğini düşünen her birey, konuyu inceleyip uygun önlemleri alması için Anayasa Mahkemesine başvurulabilir¹⁵⁵. Son bir özellik olarak bireysel başvuru anayasal bir yargı yoludur. Anayasa yargısı, ister kanunların ve diğer mevzuatın anayasaya uygunluğunun denetimine isterse kamu makamları tarafından gerçekleştirilen eylem ve işlemlerin Anayasa’ya uygunluğunun denetimine ilişkin olsun, Anayasa’ya uygunluğun sağlanmasını amaçlayan her türlü yargısal işlemi kapsar¹⁵⁶. Bireysel başvuru, Anayasa yargısı içerisinde kamu makamlarının temel hak ve özgürlüklere yönelik eylem ve ihmalleri nedeniyle meydana gelen ihlallerin Anayasa’ya uygunluğunun yargı tarafından denetlendiği bir denetim türünü temsil etmektedir¹⁵⁷. Kanunların Anayasa’ya uygunluğunun yanı sıra kamu otoritesinin tecellisinin bir parçası olan eylem ve işlemlerin Anayasa’ya uygunluğu da Anayasa yargısının denetim mekanizmasına dâhil edilmiş ve böylece bireysel başvuru Anayasa yargısı sistemi içerisinde bir dava türü olarak ortaya çıkmıştır¹⁵⁸.

Son olarak bireysel başvuru hakkının Türk hukukuna dahil edilmesinin haklarının ihlal edildiğini iddia eden kişilerin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne başvurma imkanını ortadan kaldırmadığını belirtmek gerekir. Gerçekten de bireyler, kendilerine sunulan tüm iç hukuk yollarını tükettikten sonra AİHM’ye şikâyetle bulunabilirler. AİHM, kararlarında bu noktayı vurgulamış ve AİHM’ye şikâyetle bulunmadan önce etkili iç hukuk yollarının tüketilmesi gerektiğini belirtmiştir. Örneğin Ozon/Türkiye davasında Mahkeme, Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru hakkının Avrupa Mahkemesine başvurmadan önce tüketilmesi gereken etkili bir iç hukuk yolu olduğunu vurgulamıştır. Bu kararlarla

¹⁵⁵ Hakan Atasoy, “Türk hukukunda bireysel başvuru yolu”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, C. 0, S. 9 (2012), s. 80.

¹⁵⁶ Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 403; Atasoy, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Koşulları*, s. 229.

¹⁵⁷ Hasan Tunç, *Karşılaştırmalı anayasa yargısı: denetim kapsamı ve organları*, Yetkin 1997, s. 78.

¹⁵⁸ Köroğlu Kaya, *Cezai Konularda Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru*, Seçkin Yayınları, Ankara 2014, s. 33.

uluslararası hukuk ilkelerinin uygulanmasının önemli bir yönü olan iç hukuk yollarının etkililiğinin belirlenmesinde Avrupa Mahkemesinin rolü güçlendirilmiştir¹⁵⁹.

2. Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvurunun Konusu ile Koşulları

I. Bireysel Başvurunun Kapsamı

Bireysel başvurunun konusu, Anayasa'nın 148. maddesinde ve 6216 sayılı Kanun'un 45. maddesinde güvence altına alınan bireysel başvuru hakkı kapsamında korunan temel hak ve özgürlüklere ilişkindir. Bu haklar, Anayasa'da güvence altına alınmış temel hak ve özgürlükler ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller kapsamındadır¹⁶⁰. Başka bir deyişle bireysel başvuru konusu, münhasıran Anayasa ve Sözleşme tarafından tesis edilen ortak korumaya tabi olan hak ve özgürlüklerle sınırlıdır¹⁶¹. Bu bağlamda, Anayasa Mahkemesi şu kararı vermiştir: "20. Anayasa'da güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerden Sözleşme kapsamındaki herhangi birinin ihlal edildiği iddiasını bireysel başvuru yoluyla incelemek Anayasa Mahkemesinin görev alanına girer. Aksinin kabulü, Anayasa ve Sözleşme'nin ortak koruma alanı içinde yer alan temel hak ve özgürlüklerin bireysel başvuru yolu ile etkili bir şekilde korunmasını öngören Anayasa'nın amacı ile bağdaşmaz. Bu sebeple AIHM tarafından verilen bir ihlal kararının gereklerinin yerine getirilip getirilmediği Anayasa Mahkemesince incelenmelidir."¹⁶²

Talebin konusu; 6216 sayılı Kanun'un 45. maddesinin ikinci fıkrası uyarınca kamu otoritesinin işlem, eylem ya da ihmalleridir. Bu kapsamda kamu gücünü kullanan organlar; öncelikle devlet tüzel kişiliği içinde yer alan yasama, yürütme ve yargı organları ile bu organlara bağlı makamlar ve yerinden yönetim kuruluşlarıdır. Ancak belirtmek gerekir ki

¹⁵⁹ Kanadoğlu, *Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru*, s. 104.

¹⁶⁰ Uslu, *Anayasa Yargısı*, s. 210; Berna Cemaloğlu, *Bireysel başvuruda kişiye ilişkin kabul edilebilirlik şartları*, Çankaya Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi 2019, s. 7.

¹⁶¹ Döner, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 594.

¹⁶² AYM Genel Kurul, Başvuru No: 2020/3050, T. 11/6/2024
(<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2020/3050>)

yasama işlemleri ile kurumsal idari işlemlere karşı doğrudan bireysel başvuru yapılamayacağı gibi Anayasa Mahkemesi kararları ile Anayasa'da yargı denetimi dışında bırakılan işlemler de 6216 sayılı Kanun'un 45/3 maddesi uyarınca bireysel başvuruya konu olamaz. Anayasa Mahkemesi bir kararında, ihlalin kanundan kaynaklandığının tespit edilmesi halinde izlenecek hukuki prosedürü açıklığa kavuşturmuş ve şöyle ifade etmiştir:"62. Mevcut başvuruda ihlalin kanundan kaynaklandığı tespit edilmiştir. Kanundan kaynaklanan ihlal durumunda giderim yöntemi olarak iki seçenek öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki Anayasa Mahkemesinin Sabri Uhrağ ([GK], B. No: 2017/34596, 29/12/2020) kararında uygulanan eski hâle getirme kuralı çerçevesinde kanuni düzenleme yapılması hususundaki keyfiyetin Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirilmesidir. İhlalin giderimini sağlayabilecek bir diğer yöntem ise Anayasa Mahkemesinin Hulusi Yılmaz ([GK], B. No: 2017/17428, 1/12/2022) kararında benimsenen ihlale neden kanuni düzenlemenin Anayasa'ya aykırı olduğu gerekçesiyle ilgili mahkemesince itiraz yoluna başvurulmasıdır. Anayasa Mahkemesi ihlalin kanundan kaynaklandığı hâllerde giderimin ne şekilde yapılacağı ile ilgili olarak anılan kararlarda ilkeleri tespit etmiştir.^{163"}

Bu bağlamda ihlal edilmeleri halinde Anayasa Mahkemesi önünde bireysel başvuru konusu olabilecek en önemli haklar şöyle sıralanabilir¹⁶⁴: Yaşama hakkı, işkence ve eziyet yasağı, zorla çalıştırma yasağı, kişi hürriyeti ve güvenliği, hak arama hürriyeti, suç ve cezaların kanuniliği, özel hayata, aile hayatına, konut ve haberleşmeye saygı, düşünce, din ve vicdan hürriyeti, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti, toplantı ve örgütlenme hürriyeti, mülkiyet hakkı, serbest seçim hakkı, temel hak ve hürriyetlerin korunması, eğitim ve öğretim hakkı ve ödevi, eşitlik ve etkili başvuru hakkı bu kapsamda sayılabilecek haklardandır.

163 AYM Genel Kurul, Başvuru No: 2020/9691, T. 29/2/2024.

164 Anayasa Mahkemesi, 16 Nisan 2015 tarihli ve 2013/560 sayılı kararında esas olarak bir tanığın ifadesine dayanan davalarda mahkumiyetin tanığın ifadesine dayanması halinde tanığın mahkemede dinlenmesi ve sanık ve avukatı tarafından sorgulanması gerektiğine hükmetmiştir. Bunun yapılmaması, sanığın adil yargılanma hakkının ihlalini teşkil eder.

II. Bireysel Başvuru Koşulları ve Gereksinimleri

Kanunda bireysel başvuruda bulunabilmek için bir dizi koşul belirlenmiş olup bunlardan ilki başvuruçunun mevcut ve kişisel bir hakkının doğrudan etkileniyor olmasıdır.

Bireysel başvuru sürecinin başlatılabilmesi için başvurunun doğrudan veya yargı ya da yurt dışı temsilcilikler aracılığıyla Anayasa Mahkemesine yapılması gerekmektedir¹⁶⁵. Anayasa m. 148/III ve 6216 sayılı Kanun m. 45/I uyarınca herkes bireysel başvuruda bulunabilmektedir. Ancak 6216 sayılı Kanun'un 46. maddesinin birinci fıkrasına göre başvuruçuyu doğrudan etkilemeyen işlemler için bireysel başvuru yapılamaz. Başka bir deyişle bireysel başvuru ancak ihlale neden olduğu iddia edilen işlem, eylem ya da ihmalden doğrudan etkilenen fiili ve kişisel bir hakka sahip olan kişiler tarafından yapılabilir¹⁶⁶. Yani yalnızca temel hakkının ihlalinin kişisel olarak etkilenen bir kişi bireysel başvuruda bulunma hakkına sahiptir.

Kamu tüzel kişilerinin bireysel başvuru hakkının bulunmadığı 6216 sayılı Kanun'un 46. maddesinin ikinci fıkrasında benzer şekilde özel hukuk tüzel kişilerinin de kişiliklerine ilişkin olmayan hak ihlalleri için bireysel başvuruda bulunamayacakları kabul edilmiştir. Yani özel hukuk tüzel kişileri ancak kendi tüzel kişiliklerinin haklarının ihlali halinde bireysel başvuruda bulunabilirler¹⁶⁷. Bu bağlamda kamu tüzel kişileri kavramı, kamu otoritesi tarafından sağlanan imtiyaz ve yükümlülüklerden yararlanan ve sonuç olarak bireysel başvuru hakkı tanınmayan kamu tüzel kişilerini kapsamaktadır¹⁶⁸. Örgütlenme özgürlüğü ya da hak arama özgürlüğü ile ilgili olarak bu bireyler sadece ait oldukları dernekler ya da tüzel kişilikler tarafından kendi haklarının ihlal edilmesine ilişkin bireysel

¹⁶⁵ İbrahim Ö. Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, s. 309.

¹⁶⁶ Uslu, *Anayasa Yargısı*, s. 150.

¹⁶⁷ Döner, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 611; Hikmet Berk Turhan, *Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuruda Kamu Tüzel Kişilerinin Başvuru Ehliyeti*, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi / Lisansüstü Eğitim Enstitüsü / Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı / Anayasa Hukuku, Yüksek Lisans Tezi 2021, s. 35.

¹⁶⁸ Turhan, *Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuruda Kamu Tüzel Kişilerinin Başvuru Ehliyeti*, s. 35.

başvuruda bulunabilirler. Ancak bu tür örgütlerin üyelerinin haklarını savunmak için başvuruda bulunmaları kabul edilmemektedir¹⁶⁹.

Bir başka bağlamda 6216 sayılı Kanun'un 46. maddesinin üçüncü fıkrasında yabancıların Türk vatandaşlarının sahip olduğu haklar dışında bireysel başvuruda bulunamayacakları vurgulanmaktadır¹⁷⁰. Yani seçme ve seçilme hakkı gibi konularda yabancılar tarafından yapılan bireysel başvurular, bu haklar sadece Türk vatandaşlarına tanındığı için reddedilecektir. Sonuç olarak 6216 sayılı Kanun'un 45/III. maddesine göre yasama işlemleri, idari düzenleyici işlemler, Anayasa Mahkemesi kararları veya Anayasa Mahkemesinin yargı denetimi dışında bıraktığı işlemler nedeniyle hakları ihlal edilen kişiler bireysel başvuruda bulunamazlar¹⁷¹. İlk şartı inceledikten sonra bireysel başvuru için gerekli olan ikinci şart, tüm olağan hukuk yollarının tüketilmiş olmasıdır. Anayasa'nın 148. maddesinin üçüncü fıkrasına göre olağan kanun yollarının tüketilmesinden sonra bireysel başvuru yoluna gidilebilir¹⁷². Bu koşul, 6216 sayılı Kanun'un 45. maddesinin ikinci fıkrasında da mevcut idari ve yargısal başvuru yollarının tamamının tüketilmesi gerektiği şeklinde düzenlenmiştir.

¹⁶⁹ İhsan Doğramacı, Anayasa Mahkemesi'ne yaptığı bireysel başvuruda hissedarı olduğu taşınmaza el konulduğu iddiasıyla aleyhine açılan dava sonucunda verilen tazminat kararının mülkiyet ve adil yargılanma haklarını ihlal ettiğini ileri sürdü. Anayasa Mahkemesi, söz konusu idarenin dahil olduğu hukuki ilişkinin niteliğine bakılmaksızın kamu tüzel kişilerinin bireysel başvuruda bulunamayacağını vurguladı. Kanunla kurulan, yönetilen ve yetkilendirilen üniversiteler; kamu gücünün ayrıcalık ve yükümlülüklerinden yararlandıkları ve kamu tüzel kişiliğine sahip oldukları için bireysel başvuruda bulunamazlar. Sonuç olarak Anayasa Mahkemesi, başvurunun kişi bakımından yetkisizlik nedeniyle kabul edilemez olduğuna karar vermiştir (AYM, Başvuru No: 2013/1430, K. T. 21.11.2013.).

¹⁷⁰ Cemaloğlu, *Bireysel başvuruda kişiye ilişkin kabul edilebilirlik şartları*, s. 57.

¹⁷¹ Anayasa Mahkemesi; bireysel başvuruda başvuruçunun avukatlık aidatının tahsiline ilişkin davada yargılamanın usul ve yasaya uygun yapılmadığını, yargılamanın makul sürede sonuçlandırılmadığını, Yargıtay kararlarının gerekçesiz olduğunu belirterek adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini ileri sürdüğünü ve 1136 sayılı Avukatlık Kanunu'nun 174. maddesinin ikinci fıkrasının kısmen iptalini talep ettiğini tespit etmiştir. Anayasa Mahkemesi, bir yasama işleminin doğrudan ve soyut olarak Anayasa'ya aykırı olduğu iddiasıyla bireysel başvuru yapılamayacağına hükmetmiştir. Anayasa Mahkemesi; bir yasama işleminin temel hak ve özgürlüklerin ihlaline yol açması halinde doğrudan yasama işlemine karşı değil yasama işleminin uygulanması niteliğindeki işlem, eylem ve ihmallere karşı bireysel başvuru yapılabileceğini vurgulamıştır. Bu nedenle Mahkeme, başvurunun ilgili kısmının açıkça dayanakta yoksun olması nedeniyle başvurunun kabul edilemez olduğuna karar vermiştir (AYM, Başvuru No: 2013/988, K. T. 10.03.2015.).

¹⁷² Özlem Öztürk Atalar, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Olağan Kanun Yollarının Tüketilmiş Olması Şartı*, Hacettepe Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi 2022, s. 109; Ayşegül Atay Coşkun, "İstinaf Yargılaması", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, C. 2018, S. 135 (2018), s. 261.

Söz konusu şart, bireysel başvurunun kabulü için bir ön şart ve koşul olarak değerlendirilmektedir¹⁷³. Dolayısıyla temel hak ihlallerinin diğer kanun yollarıyla giderilebileceği durumlarda bireysel başvuru yoluna başvurulamaz¹⁷⁴. Başka bir deyişle güvence altına alınmış anayasal haklarının ihlal edildiğini iddia eden bir birey, Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunmadan önce yasal olarak öngörülmüş tüm idari ve yargısal usulleri yerine getirmelidir. Eğer bu yollarla sorununu çözemezse hakkını aramak için Anayasa Mahkemesine başvurabilir¹⁷⁵. Bu koşul, Anayasa Mahkemesine bireysel başvurunun ikincil niteliğinin bir sonucudur¹⁷⁶. Buna göre Anayasa Mahkemesi, açık bir maddi temelden yoksun olduklarından yasal telafi için değerlendirilecek konulara ilişkin başvuruları reddedecektir.

Bu bağlamda, Anayasa Mahkemesi birçok kararında bu gerekliliği vurgulamıştır. Anayasa Mahkemesi bir kararında aşağıdaki hususlara yer vermiştir."105. Başvurucu tarafından masumiyet karinesinin, ayrımcılık yasağının, mülkiyet, özel hayata ve aile hayatına saygı ile adil yargılanma haklarının ihlal edildiği ileri sürülmüş ise de söz konusu ihlal iddialarının meslekten çıkarmaya ilişkin karardan kaynaklanan iddialar olması ve bu işlemlere karşı idari dava yolunun öngörülmüş olması nedeniyle anılan iddiaların bireysel başvuruya konu edilebilmesi için hukuk sisteminde mevcut idari ve yargısal yolların tüketilmesi gerektiği değerlendirilmiştir."177

Başka bir kararında da şu ifadelere yer vermiştir:"91. Dolayısıyla Anayasa'nın 40. maddesi ve 148. maddesinin üçüncü fıkrası dikkate alındığında makul sürede yargılanma hakkının ihlali nedeniyle ortaya çıkacak mağduriyetlerin giderilmesi için Anayasa Mahkemesine

¹⁷³ İbrahim Ö. Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, s. 309.

¹⁷⁴ Uslu, *Anayasa Yargısı*, s. 150.

¹⁷⁵ Örneğin başvurunun görevini ifa ederken avukatlık görevinden haksız olarak azledildiğini ileri sürerek vekâlet ücreti için dava açtığı ancak davada herhangi bir faize hükmedilmediği ve davanın makul sürede görülmediği iddiasıyla yaptığı bireysel başvuruda başvurunun vekâlet ücreti davasında verilen kararı temyiz etmediği, bu nedenle başvuru yollarının tüketilmediği tespit edilmiş ve başvuru kabul edilemez bulunmuştur.

¹⁷⁶ Fendoğlu, *Anayasa Yargısı*, s. 350.

¹⁷⁷ AYM Genel Kurul, Başvuru No: 2017/12608, T. 11/12/2019. (<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2017/12608>)

bireysel başvuruda bulunma hakkından önce etkili bir yola başvurma imkânı tanınması gerekir. Oluşturulacak bu başvuru yolunun ve ilgili yargısal yolların tüketilmesinden sonra Anayasa Mahkemesine başvuru imkânının olduğu da açıktır."¹⁷⁸

Yukarıdaki şarta ek olarak kanun ayrıca bireysel başvurunun yasal süre içinde yapılmasını şart koşturmaktadır. Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunmak isteyen bireylerin 6216 sayılı Kanun'un 47. maddesinin 5. fıkrası ve Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nün 64. maddesi hükümleri uyarınca başvuru yolu öngörülmemişse ihlalin öğrenildiği tarihten, başvuru yolu öngörülmüşse başvuru yollarının tüketildiği tarihten itibaren en geç otuz gün içinde bireysel başvuruda bulunmaları gerekmektedir¹⁷⁹. Anılan sürenin yalnızca ilgili taraflar için geçerli olduğu ve aşılması halinde hakkın hak düşürücü nitelikte olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle yasal olarak öngörülen otuz günlük sürenin aşılması, bireysel başvurunun yasal olarak öngörülen şekli yerine getirmediği için reddedilmesine yol açmaktadır. Başvuru yapan kişinin başvurusunu süresi içinde yapmasını engelleyen mücbir sebep veya ciddi hastalık gibi zorlayıcı bir neden varsa başvuru yapan kişi süre şartından istisna tutulur ve kişinin bunu kanıtlaması koşuluyla engelin ortadan kalktığı tarihten itibaren on beş gün içinde başvurusunu yapmasına izin verilmektedir¹⁸⁰.

Bireysel başvuruda bulunabilmek için yukarıda belirtilen koşullara ek olarak yerine getirilmesi gereken son koşul ise başvurunun anayasal öneme sahip olmasıdır. Anayasa'nın uygulanması veya yorumlanması ya da temel hakların kapsamının ve sınırlarının belirlenmesi bakımından önem taşımayan ve ciddi bir zarar içermeyen başvurular ile kategorik olarak geçersiz olduğu tespit edilen başvurular, 6216 sayılı Kanun'un 48.

178 AYM Genel Kurul, Başvuru No: 2021/58970, T.5/7/2022 Resmi Gazete Tarihi:22/7/2022 - 31900 (<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2021/58970>)

179 İbrahim Ö. Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, s. 309.

¹⁸⁰ Ceza davalarında Yargıtay kararları ilgililere tebliğ edilmediği için bireysel başvuru süresi çoğu zaman kaçırılmaktadır. Bu konuda şu hükme yer verilmiştir: "Yargıtay kararları kendilerine tebliğ edilmeyen kişiler, bu kararların mahkeme kalemine ulaştığı tarihten itibaren en geç üç ay içinde bu kararları öğrenmek zorundadır. Bu sürenin bitiminden sonra Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru için 30 günlük süre başlar." 29/9/2016 tarihli ve 2014/5006 başvuru numaralı.

maddesinin ikinci fıkrası hükümleri uyarınca kabul edilebilirlik şartlarını taşımadıkları gerekçesiyle reddedilecektir¹⁸¹. Buna göre Anayasa Mahkemesi, Anayasa'nın uygulanmasında veya yorumlanmasında ya da temel hakların kapsamının ve sınırlarının belirlenmesinde esaslı bir önem teşkil etmeyen veya başvurucunun iddia edilen ihlal nedeniyle ciddi bir zarara uğradığını kanıtlayamadığı başvuruları reddetme yetkisine sahiptir¹⁸². Ayrıca Anayasa Mahkemesi; ihlal iddialarının kanıtlanamadığı (temelsiz şikâyet), iddiaların kanun yollarında dikkate alınması gereken hususlarla sınırlı olduğu (kanun yolu şikâyeti), başvurunun karmaşık veya zorlayıcı şikâyetler içerdiği (karmaşık veya zorlayıcı şikâyet), temel haklara yönelik bir müdahale olmadığı veya müdahalenin açıkça hukuka uygun olduğu (ihlal olmadığı şikâyeti) durumlar da dâhil olmak üzere kategorik olarak temelsiz olan bireysel başvuruları reddetme yetkisine sahiptir.

3. Bireysel Başvuru Usulü ve Kararın Derece Mahkemeleri Üzerindeki Etkisi

I. Bireysel Başvuru Hakkının Kullanılmasına Yönelik Usuller

Bireysel başvuru, yasal süresi içinde doğrudan Anayasa Mahkemesine yapılabileceği gibi mahkemeler veya yurt dışındaki diplomatik temsilcilikler aracılığıyla da yapılabilir¹⁸³. Başvuran başvurusunu bizzat yapabileceği gibi bir vekil veya avukat aracılığıyla da yapabilir ancak başvuru sırasında veya başvuru inceleme sürecinde yasal temsil zorunlu değildir¹⁸⁴. Bir avukat veya yasal temsilci tarafından temsil ediliyorsa onaylanmış başvuru formuna uygun olarak başvurucunun ilgili mevzuat uyarınca temsilcisini yetkilendirdiğini gösteren bir belge eklenmelidir.

¹⁸¹ Uslu, *Anayasa Yargısı*, s. 150.

¹⁸² Bülent Tanör, Necmi Yüzbaşıoğlu, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, Beta Yayınları, İstanbul 2019, s. 584.

¹⁸³ Sinan Çınar, “Bireysel Başvuru Bulunma Usulü.”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 2016, s. 100.

¹⁸⁴ Döner, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 239.

Kanun, bireysel başvuruda bulunacak kişinin başvurusunu resmi dilde ve onaylanmış başvuru formuna uygun olarak yapmasını ve 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun ile Anayasa Mahkemesi İçtüzüğünde öngörülen şartları yerine getirmesini şart koşmaktadır. Ayrıca kanun, başvurana talebini gerekçelendirmek kaydıyla, kamuya açık belgelerde kimliğinin gizli tutulmasını talep etme yetkisi vermektedir. Kanun, bireysel başvuru yapan kişinin miktarı Harçlar Kanunu¹⁸⁵. uyarınca her yıl değişen belirli bir harç ödemesini gerektirmektedir. Başvuru yapanın öngörülen ücretlerin ödendiğini gösteren bir belge eklemesi gerekmektedir. Başvurunun bir avukat tarafından yapılması halinde vekaletnamenin bir kopyasının da eklenmesi gerekmektedir. Ancak bireysel başvuru ücretini ve yargılama giderlerini ödeyecek maddi imkânı olmayan bir başvuru sahibi adli yardım talebinde bulunabilir. Başvurucunun bu talebini onaylanmış başvuru formunda yazılı olarak açıkça belirtmesi gerekmektedir¹⁸⁶.

Adli yardım başvurusunda bulunan kişinin aile başı tarafından verilen aciz belgesi, ailenin ikamet kaydı, gelir belgesi, sahip olduğu çocuk sayısı gibi mevzuatın öngördüğü diğer belgelere ek olarak mali durumunu kanıtlayan ve yargılama masraflarını karşılayamayacağını gösteren belgeleri de eklemesi zorunludur. Bu durum, başvuru sahibinin geçimine ve ailesine zarar vermeden yargılama masraflarının tamamını veya bir kısmını ödeyemeyecek durumda olması ve adli yardım talebinin sağlam bir temele dayanması gerektiğini öngören kanun hükümlerine uygundur¹⁸⁷. Bireysel başvuru dilekçesi; başvurunun kimliği ve adresi, varsa yasal temsilcisinin kimliği ve adresi, iddia edilen muamele, eylem veya ihmal nedeniyle ihlal edildiği iddia edilen hak ve özgürlükler, başvurunun başvurusunu dayandırdığı anayasal hükümler ve bu dayanağın gerekçeleri dahil olmak üzere belirli bilgileri içermelidir. Ayrıca mevcut yasal yolların tüketildiğinin ve

¹⁸⁵ Fendoğlu, *Anayasa Yargısı*, s. 350.

¹⁸⁶ Döner, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 610.

¹⁸⁷ Döner, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 239.

bunların hangi tarihte tüketildiğinin de kanıtlanması gerekmektedir. Yasal yollara başvurulmamışsa varsa iddia edilen ihlalden haberdar olunan tarih belirtilmelidir¹⁸⁸.

Başvuru, ihlale yol açtığı iddia edilen işlem veya kararların asılları veya onaylı kopyaları ile birlikte destekleyici kanıtların yanı sıra uygulanan ücretin ödendiğini kanıtlayan bir belgenin eklenmesini gerektirir. Bireysel başvuru yapıldıktan sonra feragat edilebilir. Feragat halinde başvurunun reddine karar verilebilir. Başvuranın başvuruyu takipsiz bıraktığı, suçun ve sonuçlarının ortadan kalktığı, başka bir nedenle başvurunun incelenmesine devam edilmesini haklı kılacak bir nedenin bulunmadığının anlaşıldığı hallerde başvurunun örtülü olarak terk edildiği durumlarda da düşme kararı verilebilecektir. Anayasa Mahkemesi adli tatile tabi değildir. Adli tatil süresince çalışmaya devam ettiğinden başvuru süreleri ve diğer süreler yürürlükte kalmaktadır¹⁸⁹. Son olarak hazırlanan başvurunun ekli belgeler hariç on sayfayı aşması halinde başvuru formuna olayların bir özetinin de yazılması gerektiği unutulmamalıdır¹⁹⁰.

Başvuru formuna onaylı belge veya örneklerin eklenmesi gerekiyorsa bunlar Tüzüğün 60. maddesi uyarınca suret çıkarmaya yetkili kişiler tarafından onaylanabilir. 1136 sayılı Kanun kapsamında avukatlar vekâletnamesi bulunan dosyalardan suret çıkarmaya yetkili olduklarından başvuru avukatın bireysel başvuru formuna eklenmek üzere mahkeme evrakından suret çıkarması mümkündür. Bireysel başvurunun yapılmasından sonra başvuru formunda yer alan hususlarda ve başvuru bilgileri değişikliği veya düzeltme olması halinde bu değişiklik ve düzeltmelerin Anayasa Mahkemesine yazılı olarak bildirilmesi gerekmektedir.

¹⁸⁸ Çınar, “Bireysel Başvuru Bulunma Usulü.”, s. 125.

¹⁸⁹ Uslu, *Anayasa Yargısı*, s. 202.

¹⁹⁰ Ramazan Korkmaz, “Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuruda Uyulması Gereken Süreler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 16 (2014), s. 1951.

II. Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Dosyalarındaki Hak İhlali Kararlarının Derece Mahkemelerine Yönelik Yansımaları Gösterilmesi

Anayasa Mahkemesi kararı inceledikten sonra başvurunun haklarının ihlal edilip edilmediğini tespit etmektedir. Bir ihlal tespit edilirse Anayasa Mahkemesi ihlali ortadan kaldırmak için gerekli tedbirleri alır ve sonuçlarını belirler. Ancak bu denetimin yetki alanı mülkiyet denetimi veya usuli ya da idari nitelikteki kararları kapsamaz. Bir yargı kararından kaynaklanan ihlal durumunda ihlalin ortadan kaldırılması ve sonuçlarının giderilmesi amacıyla dosya yeniden yargılama için ilgili mahkemeye gönderilmektedir. Anayasa Mahkemesi, bireysel başvuru kararının etkilerine ilişkin kararlarında, ilk derece mahkemesinin ihlalin etkilerini ortadan kaldırmakla yükümlü olduğunu açıkça belirtmiş ve bunun yararını şu şekilde ifade etmiştir “ 38. Başvuruda tespit edilen hak ihlalinin sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmaktadır. Bu kapsamda kararın gönderildiği yargı mercilerince yapılması gereken iş, yeniden yargılama işlemlerini başlatmak ve Anayasa Mahkemesini ihlal sonucuna ulaştıran nedenleri gideren, ihlal kararında belirtilen ilkelere uygun yeni bir karar vermektir.”¹⁹¹

Yeniden yargılamanın somut bir hukuki yarar sağlamadığı durumlarda Anayasa Mahkemesi, mağdura tazminat ödenmesine hükmedebilir veya mağdurun genel mahkemelerde dava açmasına izin verebilmektedir. Bu usul, bir ihlalin tespit edildiği ancak koşulların yeniden yargılama için elverişli olmadığı durumlarda bir alternatiftir. Bu koşullarda resmi yasal usule uygun olarak mağdur için uygun tazminatı değerlendirmek derece mahkemenin sorumluluğundadır¹⁹². Başka bir deyişle Anayasa Mahkemesi, davanın yeniden görülmesinin mümkün ya da haklı olmadığı durumlarda mağdur tarafa tazminat ödenmesine karar verir. Bu, bir ihlalin tespit edildiği ancak davanın yeniden görülemediği durumlarda

¹⁹¹ AYM İkinci Bölüm, Başvuru No: 2020/23889, T. 22/5/2024
(<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2020/23889>)

¹⁹² Mehmet Emin Alpaslan, *Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Ve Kararların Medenî Usûl Hukukuna Etkileri*, Galatasaray Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Özel Hukuk Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi 2022, s. 470.

alternatif bir çözümdür. Bu durumda derece mahkemesi, olağan yasal usullere dayanarak mağdur için tazminatı hesaplamakla sorumlu hale gelmektedir. Bu bağlamda Anayasa Mahkemesi, ihlalleri incelerken derece mahkemelerinin yaptığı işin detaylarına müdahale etmese de verdiği kararlar davayı yeniden görmeye yetkili olan derece mahkemesi üzerinde doğrudan ve dolaylı bir etkiye sahiptir.

Örneğin, Anayasa Mahkemesi bir kararında başvurunun zararının yeniden yargılama ile giderildiğini, bu nedenle lehine ayrıca tazminata hükmedilmesine gerek olmadığına karar vermiştir.

"91. Başvurucu, maddi tazminat ve yeniden yargılama yapılmasına karar verilmesi taleplerinde bulunmuştur.

92. Başvuruda, mülkiyet ve makul sürede yargılanma haklarının ihlâl edildiği sonucuna varılmıştır.

93. Mülkiyet hakkının ihlâlinin sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunduğundan kararın bir örneğinin yeniden yargılama yapılmak üzere Ankara 7. Asliye Hukuk Mahkemesine gönderilmesine karar verilmesi gerekir.

94. Başvurucunun makul sürede yargılanma hakkının ihlâline karar verilmekle birlikte başvuru manevi tazminat talebinde bulunmamıştır. Başvurucunun maddi tazminat talebinin ise mülkiyet hakkının ihlâli iddiası ile ilgili olup bu hakkın ihlâli yönünden yeniden yargılama yapılmasına karar verilmesinin yeterli bir giderim sağladığı gözetilerek makul sürede yargılanma hakkının ihlâl edildiğinin tespiti ile yetinilmesi gerekir¹⁹³"

Anayasa Mahkemesi ilk derece mahkemelerin yargılama usullerine doğrudan müdahale etmese de kararlarının davaları incelemekten sorumlu olan derece mahkemesi üzerinde doğrudan ya da dolaylı olarak etkili ve somut bir etkisi olma potansiyeli vardır. Bu etkilerin

¹⁹³ AYM, Başvuru Numarası : 2014/2267, Karar Tarihi : 21/12/2017, Resmi Gazete Tarihi: 25 Ocak 2018, Resmi Gazete Sayısı: 30312

en önemlisi, derece mahkemenin tespit edilen ihlalleri ele alma ve düzeltme yükümlülüğüdür¹⁹⁴. Bu nedenle davanın yargılama için gönderildiği derece mahkemesi, Anayasa Mahkemesinin kanıtlanmış ihlali ortadan kaldırmaya yönelik kararına uymakla yükümlüdür ve bu kararı hiçbir şekilde görmezden gelemez veya reddedemez. Bu, derece mahkemelerinin Anayasa Mahkemesinin kararına aykırı hareket etmesini engelleyen Anayasa'nın 153. maddesinin bir sonucudur. Bu nedenle davayı yeniden yargılama amacıyla bu kararı alan bir mahkeme, yasal olarak bu karara uymakla yükümlüdür.

Anayasa Mahkemesinin kuruluşu ve yargılama mekanizmalarını ele alan 6216 sayılı Kanun'un 50. maddesinin ikinci fıkrası, Anayasa Mahkemesi kararlarının bireysel başvurularda alt mahkemeleri etkilemedeki belirleyici rolünü vurgulamaktadır. Söz konusu fıkra, “yeniden yargılama yapmakla görevli mahkemenin, Anayasa Mahkemesinin suçla ilgili kararında belirttiği suçu ve sonuçlarını ortadan kaldıracak şekilde mümkünse dosya üzerinden karar vermesini” öngörmektedir. Bir önceki fıkradan da anlaşılacağı üzere davayı yeniden yargılamaya yetkili mahkeme, Anayasa Mahkemesi kararında tespit edilen ihlalleri ele alan ve bunların etkilerini düzelten bir karar vermelidir. Yeter ki bu imkân dâhilinde olsun. Bu bağlamda yeniden yargılama sırasında derece mahkemesinin sadece tespit edilen ihlali ortadan kaldırmakla yükümlü olduğu vurgulanmalıdır. Bu sebeple önceki tüm adli usul işlemlerinin hükümsüz ve geçersiz sayılması gerekmemektedir. Başka bir deyişle yeniden yargılama sürecinde ilgili derece mahkemesinin en başından itibaren tüm usul işlemlerini değil yalnızca ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılmasını gerektiren işlemleri yürütmesi esastır¹⁹⁵. Bu yaklaşım, gereksiz usul işlemleriyle zaman kaybedilmesini önlemeyi ve ihlalin giderilmesi sürecinin uzamamasını sağlamayı amaçlamaktadır¹⁹⁶. Yeniden yargılama bağlamında derece mahkemesi, bu bağlamda yeniden yargılamayı düzenleyen özel bir mevzuat bulunmaması halinde Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nda yer alan genel

¹⁹⁴ Alpaslan, *Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Ve Kararların Medenî Usûl Hukukuna Etkileri*, s. 470.

¹⁹⁵ Yılmaz AKÇİL, “BİREYSEL BAŞVURU KARARLARININ SUBJEKTİF VE OBJEKTİF ETKİSİNİN İDARİ YARGI YÖNÜNDEN İNCELENMESİ”, *Anayasa Yargısı*, Cilt: 39, Sayı: 1, 2022, s. 15.

¹⁹⁶ AKÇİL, “BİREYSEL BAŞVURU KARARLARININ SUBJEKTİF VE OBJEKTİF ETKİSİNİN İDARİ YARGI YÖNÜNDEN İNCELENMESİ”, s. 15.

kuralları uygulamaktadır. Aynı bağlamda Anayasa Mahkemesinin bireysel başvurularda verdiği kararlar alt mahkemeleri doğrudan etkilemekte ve uygulanmalarını gerektirmekle birlikte bu emredici etkinin kararın gerekçesini de kapsayıp kapsamadığı konusunda görüş ayrılığı bulunmaktadır.

Hukuki yaklaşımlara göre mahkeme kararları iki ana bölümden oluşur: hüküm ve gerekçe. Hüküm yasal güç taşır ve icra edilmesini gerektirir, gerekçe ise mahkemenin kararını verirken dayandığı muhakeme ve mantığı içermektedir¹⁹⁷. Gerekçe, bir sonucun gerekçesi olarak ifade edilir. Genel olarak gerekçe, mahkeme tarafından kararın her yönüyle ilgili olarak yapılan tüm hukuki inceleme ve değerlendirmelerin açıklandığı kısımdır. Başka bir deyişle gerekçe; mahkemenin kararına nasıl ulaştığını, hangi delillere dayandığını ve hangi hukuki ilkeleri benimsediğini açıklamaktadır. Buna göre kararda yer alan gerekçeler, kararın bizzat hüküm kısmıyla orantılı olmalıdır. Bu bağlamda Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuru dosyalarında verdiği ihlal kararının gerekçesi, derece mahkemeleri üzerindeki bağlayıcılığı bakımından tartışma konusu olmaktadır. Nitekim bazı hukukçular; kararın sadece hüküm kısmının bağlayıcı olduğu, gerekçenin ise karara nasıl varıldığını anlamaya yardımcı olduğu ancak derece mahkemeleri üzerinde bağlayıcı olmadığı görüşünü benimsemişlerdir¹⁹⁸. Bu görüşe göre Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuru dosyalarında verdiği kararların gerekçeleri, kararın doğru anlaşılması ve uygulanması için önemli bir araçtır ancak derece mahkemeleri için bağlayıcı değildir. Derece mahkemesi hâkimi sadece Anayasa Mahkemesinin verdiği son kararla bağlıdır ancak kararı daha iyi anlamak ve doğru uygulamak için gerekçeleri kullanabilir¹⁹⁹.

Anayasa Mahkemesi kararlarının gerekçeleri, kararın gönderildiği derece mahkemeleri için bir referans niteliğindedir ancak bu mahkemeler için bağlayıcı değildir. Mahkemelerin temel

¹⁹⁷ İsmail Köküarı, “Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Yolunda İhlal Kararlarının Kesinliği, Bağlayıcılığı Ve Etkisi”, *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XXII (2018), s. 15.

¹⁹⁸ İbrahim Şahbaz, “Anayasa Mahkemesi Kararının Gerekçesinin Bağlayıcılığı Sorunu”, *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2021, s. 345.

¹⁹⁹ İsmail Emrah Perdecioğlu, *Anayasa Mahkemesi’nin bireysel başvuru ve norm denetimi kararlarının uyumlaşma sorunu: Mülkiyet hakkı örneği*, Ankara Üniversitesi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi 2018, s. 63.

işlevi, yeni hükümler eklemek ya da önceki hükümleri yürürlükten kaldırmak değil kararın yürürlükteki kısmını yorumlamak ve açıklığa kavuşturmadır. Bu görüşü savunanlar, anayasa kararı gerekçelerinin zorunlu hale getirilmesinin hukukun katılaşmasına yol açacağını ve hakimlerin içtihat geliştirme esnekliğini kısıtlayacağını iddia etmektedir²⁰⁰. Ayrıca içtihadın bu yönünün hukukun toplumun gelişen ihtiyaçlarına ayak uydurma kabiliyetini sınırlayabileceğini, zira gerekçenin zorunlu hale getirilmesinin mahkemelerin hukuku her bir davanın koşullarına göre yorumlama özgürlüğünü kısıtlayabileceğini, dolayısıyla hukuku geliştirmedeki yaratıcılıklarını sınırlayabileceğini savunmaktadırlar. Bu kişiler ayrıca zorunlu gerekçenin adil olmayan kararları meşrulaştırmak veya hakimlerin kişisel görüşlerini uygulamak için kötüye kullanılabileceğine dair endişeler olduğunu düşünmektedir. Ayrıca kararın gerekçesinin ihlalin ortadan kaldırılması için dosyanın gönderildiği derece mahkemeleri için de bağlayıcı hale getirilmesinin mahkemenin azınlık görüşlerini meşrulaştırabileceğini, davacıların ve kamuoyunun kafasını karıştırabileceğini savunmaktadırlar. Buna ek olarak gerekçenin zorunlu hale getirilmesinin ilk derece mahkemelerinin bağımsızlığını etkileyebileceği ve mahkemelerin dış baskılara boyun eğebileceği endişesi bulunmaktadır. Başka bir görüşü savunan kişilere göre ise Anayasa Mahkemesinin bireysel başvurularda verdiği ihlal kararlarının gerekçeleri, kararın ayrılmaz bir parçasıdır ve kararın verilmesine yol açan nedenlerin anlaşılması için gereklidir²⁰¹. Dolayısıyla, kararın yürürlükteki kısmı gibi derece mahkemeler için bağlayıcıdır. Bu kişilere göre gerekçe, mahkemenin davaya ilişkin mantık yürütme ve analizinin bir açıklamasını sunmaktadır ve bu da kararın doğru bir şekilde uygulanmasına ve adaletin sağlanmasına yardımcı olmaktadır. Bu görüşe göre Anayasa Mahkemesinin bireysel dosyalarda verdiği kararların gerekçelerinin derece mahkemelerini bağlayıcı olarak kabul edilmemesi, gerekçeli kararlar gerektiren hukukun üstünlüğüne saygı gösterilmediği şeklinde yorumlanabilir. Dahası gerekçe; derece mahkemelerine yol göstermekte, gelecekte kanunları

²⁰⁰ Seven, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvurunun Hukuki Sonuçları*, s. 43.

²⁰¹ Perdecioğlu, *Anayasa Mahkemesi'nin Bireysel Başvuru Ve Norm Denetimi Kararlarının Uyumlaşma Sorunu: Mülkiyet Hakkı Örneği*, s. 63.

nasıl yorumlayacaklarını öngörmelerine yardımcı olmakta ve kanunun uygulanmasında tutarlılığı sağlamaktadır. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesinin bireysel olaylardaki gerekçelerinin derece mahkemeleri için emredici olması, hukukun öngörülebilirliğini ve istikrarını artırmaktadır. Bu görüş son olarak Anayasa Mahkemesinin derece mahkemeleri için verdiği kararlarda yer alan bağlayıcı gerekçenin Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri gibi diğer hukuk sistemlerindeki yargı uygulamalarıyla uyumlu olduğunu belirtmekte ve bunun adaletin ve hukukun üstünlüğünün sağlanmasındaki önemini vurgulamaktadır²⁰².

Kanaatimizce önceki iki görüşün her biri eleştirildiği ve kesin olarak kabul edilemeyeceği için çok aşırı olabilir. Bu nedenle kararın gerekçelendirilmesinde iki tür ayrım yapan üçüncü bir görüş ortaya çıkmıştır²⁰³. Bu görüşe göre Anayasa Mahkemesinin bireysel dosyalarda verdiği kararlar ve kararın esasını doğrudan etkileyen gerekçeler derece mahkemeleri için bağlayıcıdır. Başka bir ifadeyle Anayasa Mahkemesinin bireysel dosyalarda verdiği kararların gerekçeleri; karara yol açan nedenleri açıklıyor veya netleştiriyor ve davanın sonucunu etkiliyorsa gerekçelerin derece mahkemelerini bağlaması esastır. Çünkü gerekçe, yargı kararının derinlemesine anlaşılmasını sağlar ve arkasındaki hukuki gerekçeyi açıklığa kavuşturarak gelecekte doğru ve adil bir şekilde uygulanmasına yardımcı olmaktadır. Öte yandan bu görüşe göre Anayasa Mahkemesinin bireysel dosyalarda verdiği kararlar ve kararın esasına ilişkin olmayan gerekçeler derece mahkemeleri için bağlayıcı değildir. Örneğin gerekçenin kararın sonucunu doğrudan ilgilendirmeyen tarihsel veya bağlamsal değerlendirmeler veya açıklamalar içermesi halinde bunlar derece mahkemeleri için bağlayıcı değildir. Bu görüşe göre Anayasa Mahkemesinin bireysel dosyalarda verdiği kararlarda bağlayıcı olan ve olmayan gerekçeler arasındaki ayrım, hukuki yorumlamada esneklik sağlaması ve kararı etkileyen esaslı gerekçelere odaklanmayı sürdürmesi bakımından önemlidir. Bu ayrım aynı zamanda yargı kararlarının uluslararası insan hakları

²⁰² Seven, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvurunun Hukuki Sonuçları*, s. 24.

²⁰³ Köküarı, “Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Yolunda İhlal Kararlarının Kesinliği, Bağlayıcılığı Ve Etkisi”, s. 17.

standartlarıyla uyumlu olmasını sağlamaya da yardımcı olmaktadır zira yargı kararlarının açıkça gerekçelendirilmesi ve sağlam hukuki temellere dayandırılması gerekmektedir.

Anayasa Mahkemesi kararında tanımlanan ihlali ve etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla yetkili derece mahkemesi tarafından yürütülen yeniden yargılamanın önceki ilk ve asıl yargılamadan tamamen ayrı ve bağımsız bir süreç olması gerekmez. Yeniden yargılama ilk davaya dayandığından ilk davanın temeli üzerine kurulur ve büyük ölçüde o davanın bir uzantısı haline gelmektedir. Bu yüzden ilk yargılamanın sonuçları genel kural olarak saklanmakta ve mahkeme tarafından yapılan yeniden yargılama ile ihlal olarak değerlendirilen sebeplerin ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır.

Yukarıdakilere ek olarak derece mahkemesi de Anayasa Mahkemesinin ihlalin varlığına ilişkin kararından doğrudan etkilenecektir. Böylece ilk kararının süresi geçmiş sayılacak ve tespit edilen ihlalleri ortadan kaldırmak için yeni yönetmeliklere uygun olarak hareket etmek zorunda kalacaktır. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesinin hak ihlali tespit ederek dosyayı ilgili mahkemeye göndermesi, öncelikle derece mahkemesinin kesinleşmiş kararının ortadan kalkması sonucunu doğuracaktır. Başka bir deyişle şekli anlamda kesin hüküm haline gelen derece mahkemesi kararının hak ihlaline neden olduğu tespit edilirse kesin hükmün etkisi sona erecek, ihlalin ortadan kaldırılmasına yönelik yargılamaya devam edilecektir. Ayrıca Anayasa Mahkemesinin ihlal kararı, derece mahkemesinin kararının icrasını etkiler.

Hak ihlali tespit edilen derece mahkemesi kararı, icra takibine konu edilmiş ve halen infaz ediliyorsa bu karara dayanılarak icranın durdurulması gerekir²⁰⁴. Başka bir deyişle bu durum İcra ve İflas Kanunu'nun 40. maddesinde olduğu gibi icranın durdurulmasına yol açmalıdır. Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda açıkça belirtilmese de Anayasa Mahkemesinin davayı yeniden yargılama için yetkili mahkemeye gönderme kararı aslında bir tür süper temyiz olan yeniden yargılama usulüne benzer²⁰⁵. Aynı şekilde Anayasa Mahkemesi kararlarının

²⁰⁴ Ece Göztepe Çelebi, “Bireysel Başvuru Kararlarının İcrası: Anayasa Mahkemesi’nin Doğrudan Ve Dolaylı ‘Çağrı Kararları’ Üzerine Bir İnceleme”, *Anayasa Yargısı*, C. 38, S. 1 (2021), s. 46.

²⁰⁵ Ramazan Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku Açısından Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru*, s. 215.

etkisi, yeniden yargılamayı derece mahkemeleri tarafından incelenemeyecek veya yorumlanamayacak bir veri olarak kabul ederek alt derece mahkemelerine kadar uzanmaktadır.

Bazı yeniden yargılama gerekçelerinde olduğu gibi Anayasa Mahkemesi ihlal kararı verdikten sonra ilgili mahkeme Anayasa Mahkemesi kararının yeniden yargılama için bir gerekçe olarak kabul edilip edilmeyeceğini değerlendirememektedir²⁰⁶. Anayasa Mahkemesinin ihlal kararı vermiş ve ihlalin ortadan kaldırılması için dosyayı ilgili mahkemeye göndermiş olması, derece mahkemesi tarafından yapılan yeniden yargılamanın soyut ve ilk yargılamadan bağımsız olacağı anlamına gelmemektedir. Başka bir deyişle Anayasa Mahkemesi, ihlal kararlarında ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmanın yol ve yöntemleri konusunda genellikle derece mahkemelerine takdir yetkisi tanımaktadır.

İlgili derece mahkemeleri ihlal kararının niteliğini göz önünde bulundurarak gerekli adımları atmaktadır. Ancak bazı durumlarda Anayasa Mahkemesi ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılmasına yönelik ilkeleri belirleyebilir. Bu durumda ilgili derece mahkemeleri Anayasa Mahkemesi kararında belirlenen bu esaslar doğrultusunda hareket etmek zorundadır. Ayrıca nadir hallerde tespit edilen ihlalin niteliği, ilgili derece mahkemelerine ihlali ortadan kaldırmak için tek bir seçenek bırakabilir. Bu halde Anayasa Mahkemesi ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için alınması gereken tedbirleri açıkça belirtir ve ilgili derece mahkemesi bu tedbiri uygulamakla yükümlü olur²⁰⁷. Her halükârda Anayasa Mahkemesinin ihlali ortadan kaldırmaya yönelik kararını uygularken derece mahkemesi ilk yargılamadan soyut ve bağımsız değildir. Derece mahkemesi tarafından yapılan yeniden yargılama, ilk yargılamanın devamı niteliğinde ve ona dayanan bir yargılamadır ve ihlali oluşturan nedenlerin ele alınmasını amaçlar. Bu nedenle Anayasa Mahkemesi kararını uygularken ilgili derece mahkemeleri ilk yargılamanın sonuçlarını muhafaza edecektir.

²⁰⁶ Köküarı, “Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Yolunda İhlal Kararlarının Kesinliği, Bağlayıcılığı Ve Etkisi”, s. 15.

²⁰⁷ AKÇİL, “BİREYSEL BAŞVURU KARARLARININ SUBJEKTİF VE OBJEKTİF ETKİSİNİN İDARİ YARGI YÖNÜNDEN İNCELENMESİ”, s. 17.

Diğer yandan uygulamada Anayasa Mahkemesi kararında yer alan ihlalin yeniden yargılama sırasında giderilmesi, uyuşmazlığın niteliğine göre ilgili hukuk dalının ilkelerine uygun olacaktır²⁰⁸. Anayasa Mahkemesinin bir hakkın ihlal edildiğine karar vermesi halinde derece mahkemesi, yeni bir başvuru yapılmasına veya yeni bir harç ödenmesine gerek olmaksızın dava kendisine ulaşır ulaşmaz yeniden yargılama yapmak zorundadır. Daha açık bir ifadeyle yargılamanın yenilenmesi kararı mahkemelerin bir yükümlülüğü olduğundan tarafların talebine gerek olmaksızın hukuken uygulanmalıdır²⁰⁹. Bununla birlikte Anayasa Mahkemesi dosyayı yeniden yargılama için ilgili mahkemeye gönderdiğinde İnsan Hakları Mahkemesine başvurmaksızın ilgili mahkemeye başvurmak zorunlu hale gelmektedir. Bu, bir hak ihlalinin ortaya çıkmasının dayattığı hukuki yönelimden kaynaklanmaktadır çünkü bu ihlalin yetkili mahkeme tarafından çözülmesi zaman ve para açısından en güvenli ve en verimli olanıdır. Dolayısıyla başvurusunun bu davada İnsan Hakları Mahkemesine şikâyetle bulunmasının bir fayda sağlamayacağı söylenebilir.

Son olarak Anayasa Mahkemesi (AYM) kararlarının etkisine ilişkin hukuki tartışmalarda, bu kararların ne ölçüde bağlayıcı olduğu ve benzer davalar üzerindeki objektif etkisi konusunda farklı görüşler bulunmaktadır²¹⁰. Bireysel başvuru kararlarının sadece başvuru için değil benzer davalardaki diğer kişiler için de uygulanmasını içeren genel bağlayıcı etkisine maddi etki denmektedir²¹¹. Bu konu tartışmalıdır çünkü Anayasa Mahkemesi tarafından verilen bireysel dosya ihlal kararlarının objektif etkiye sahip olup olmadığı

²⁰⁸ Zihinsel engelli bir çocuğun demiryolu hattında elektrik akımına kapılmasıyla ilgili bir olayda çocuk idareyi hizmet kusuru nedeniyle dava etmiştir. İlk derece mahkemesi davayı reddetmiş ve bu karar onanarak kesinleşmiştir. Bunun üzerine çocuğun vasisi Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunmuş ve Anayasa Mahkemesi çocuğun yaşam hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir. Anayasa Mahkemesinin kararını takiben dava derece mahkemesi tarafından yeniden görülmüş ve davacı lehine karar verilmiştir. İdarenin bu kararı temyiz etmesi üzerine Danıştay Onuncu Dairesi, kararın hukuken geçersiz olduğunu belirterek İlk Derece Mahkemesi kararının iptaline karar vermiştir. Anayasa Mahkemesi Kararları, *Gürkan Kaçar ve diğerleri, B. No: 2014/11855, 13/9/2017, §§ 76-77.*, t.y.

²⁰⁹ AKÇİL, “BİREYSEL BAŞVURU KARARLARININ SUBJEKTİF VE OBJEKTİF ETKİSİNİN İDARİ YARGI YÖNÜNDEN İNCELENMESİ”, s. 18.

²¹⁰ Alpaslan, *Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Ve Kararların Medenî Usûl Hukukuna Etkileri*, s. 586.

²¹¹ Şahbaz, “Anayasa Mahkemesi Kararının Gerekçesinin Bağlayıcılığı Sorunu”, s. 345.

konusunda hukukçular arasında görüş ayrılıkları bulunmaktadır²¹². Hukukçulardan bir taraf, Anayasa Mahkemesinin bireysel başvurularda verdiği kararların derece mahkemeleri üzerinde objektifliğe ilişkin bir etkisi olmadığını düşünmektedir. Bu görüş Anayasa Mahkemesinin bireysel dosyalarda verdiği kararların objektiflikten etkilenmemesinin kanunların her bir davaya uygun bir şekilde yorumlanması ve uygulanmasında derece mahkemelerinin bağımsızlığına saygı gösterilmesini teşvik ettiği gerekçesiyle savunulmaktadır. Derece mahkemeleri, her bir davayı ilgilendiren gerçekler ve koşullar hakkında doğrudan ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olduklarından kanunları bu özelliklere uygun bir şekilde uygulama konusunda daha iyi bir konuma sahiptir.

Bu mahkemelerin bağımsızlığının güçlendirilmesi, yargı sistemine olan güveni artırır ve her dosyanın mahkeme kararıyla kaçınılmaz olarak bağlı kalınmaksızın kendi esasına göre ele alınmasını sağlamaktadır.²¹³ Bu görüş, temel hakların çoklu ve değişken yorumlanmasına izin verilmesinin derece mahkemelerinin bu hakların nasıl uygulanması gerektiği konusunda farklı bakış açıları sunabileceği ve böylece hukukun olumlu yönde gelişmesine katkıda bulunabileceği anlamına geldiğini savunmaktadır²¹⁴. Bu görüşün savunucuları, Anayasa Mahkemesinin temel hakların tek yorumlayıcısı haline gelmesinin önlenmesinin hukuki görüşlerin çeşitliliğini teşvik ettiğini ve hukuki yorumun tekelleşmesini önlediğini de eklemektedir.

Anayasa Mahkemesinin temel hakların tek yorumlayıcısı olması, yargının aşırı merkezileşmesine yol açabilir ve hukuki yaratıcılığı sınırlayabilir. Ancak kanunların yorumlanmasına katkıda bulunan çok sayıda organ, farklı mahkemeler arasında sağlıklı bir denge kurulmasını sağlar ve kuvvetler ayrılığı ilkesini destekler. Bu görüşün savunucuları, Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuru kararlarının objektif etkisinin hukukta pozitif bir temeli olmadığı sonucuna varmaktadır. Diğer bir görüş ise Anayasa Mahkemesinin bireysel

²¹² Çelebi, “BİREYSEL BAŞVURU KARARLARININ İCRASI”, s. 45.

²¹³ Alpaslan, *Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Ve Kararların Medenî Usûl Hukukuna Etkileri*, s. 586.

²¹⁴ AKÇİL, “BİREYSEL BAŞVURU KARARLARININ SUBJEKTİF VE OBJEKTİF ETKİSİNİN İDARİ YARGI YÖNÜNDEN İNCELENMESİ”, s. 23.

dosyalarda verdiği ihlal kararlarının derece mahkemeleri üzerinde objektif etkiye sahip olduğunu savunmaktadır²¹⁵. Bu görüşün savunucuları gerekçelerini Anayasa Mahkemesinin bireysel dosyalarda verdiği kararlara objektif etki uygulanmasının tüm yargı organları arasında temel hakların yorumlanması ve uygulanmasında tutarlılık sağlayacağı gerçeğine dayandırmaktadır. Bu, anayasal hakların ülke genelinde yeknesak ve tutarlı bir şekilde uygulanmasını sağlamak için Anayasa Mahkemesi kararlarının derece mahkemeleri tarafından takip edilmesi gerektiği anlamına gelmektedir²¹⁶. Bu görüş aynı zamanda Anayasa Mahkemesinin bireysel dosyalarda verdiği kararların objektifliğe ilişkin etkisinin temel hak ve özgürlüklerin korunması, Anayasa Mahkemesinin iş yükü altında ezilmesinin önlenmesi ve dosyaların makul bir sürede karara bağlanması açısından çok önemli olduğuna inanmaktadır. Ayrıca bu maddi etki, her benzer davada aynı hukuki ilkeleri yeniden ele almak zorunda kalmayarak zamandan ve emekten tasarruf edilmesine katkıda bulunur çünkü derece mahkemeleri benzer davaları karara bağlama sürecini hızlandırmak için Anayasa Mahkemesinin içtihatlarına güvenebilir.

Bu taraf; görüşlerini gerekçelendirirken Anayasa Mahkemesi kararlarının bireysel dosyalarda objektif etkisinin Anayasa Mahkemesinin yetkisini güçlendirdiğini, anayasanın en yüksek yorumcusu olarak rolünü vurguladığını, bu nedenle Mahkeme kararlarına tüm adli ve idari makamlar tarafından tam olarak saygı gösterilmesi gerektiğini savunmaktadır²¹⁷. Bu görüş aynı zamanda, bireysel başvuru kararlarının objektif etkisinin pozitif bir temeli olmamasının ihlal kararlarının benzer davalarda dikkate alınmayacağı anlamına gelmediği yönündeki önceki görüşün savunucularına da cevap vermekte ve Anayasa Mahkemesi tarafından verilen ihlal kararlarının benzer olaylar üzerindeki etkisi bakımından açıklayıcı, gösterici ve yönlendirici olduğunu vurgulamaktadır²¹⁸. Bu hususta uygulamadaki yargısal

²¹⁵ Şahbaz, “Anayasa Mahkemesi Kararının Gerekçesinin Bağlayıcılığı Sorunu”, s. 349.

²¹⁶ AKÇİL, “BİREYSEL BAŞVURU KARARLARININ SUBJEKTİF VE OBJEKTİF ETKİSİNİN İDARİ YARGI YÖNÜNDEN İNCELENMESİ”, s. 30.

²¹⁷ AKÇİL, “BİREYSEL BAŞVURU KARARLARININ SUBJEKTİF VE OBJEKTİF ETKİSİNİN İDARİ YARGI YÖNÜNDEN İNCELENMESİ”, s. 32.

²¹⁸ Şahbaz, “Anayasa Mahkemesi Kararının Gerekçesinin Bağlayıcılığı Sorunu”, s. 352.

uygulamalar, Anayasa Mahkemesi kararlarının dikkatle takip edildiğini ve objektif etki kapsamında alt derece mahkemeleri tarafından benzer uyuşmazlıklara uygulandığını göstermektedir²¹⁹. Örneğin Anayasa Mahkemesi bir kararında bireysel başvuru hakkının anayasal nitelikte olduğunu ve bireysel başvuruda verilen ihlal kararlarının yargı organları da dâhil olmak üzere herkesi bağladığını vurgulamıştır. Mahkeme, bu kararların mahkemeler için yol gösterici kararlar olduğunu ve derece mahkemelerinin bu kararları aynı konuda derdest olan derece dosyaları için emsal olarak kabul etmeleri gerektiğini de eklemiştir. Bu kararlar ayrıca ihlal kararlarının dikkate alınmaması halinde anayasanın üstünlüğü ve Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığı ilkelerinin anlamsız hale geleceğini, bunun da aynı konuda yeni başvurulara ve benzer ihlal kararlarına yol açabileceğini göstermektedir. Öte yandan, yargı makamlarının Anayasa Mahkemesinin ihlal kararlarını tanımaması ve uygulamaya esas almaması halinde AİHM bireysel başvuruyu “etkisiz bir yerel hukuk yolu” olarak kabul edebilir.

Son olarak Anayasa Mahkemesi Başkanı'nın 10. Yıl Konferansı ve Bölge Toplantısı'nda yaptığı konuşmada, Anayasa Mahkemesi kararlarının bireysel başvurulardaki esasa ilişkin etkisine vurgu yaptığını, bireysel başvurunun ikincil bir niteliğe sahip olduğunu ve esasa ilişkin etkisinin kamu kurumları tarafından iyi anlaşılması ve uygulanması gerektiğini ifade ettiğini belirtmek gerekir²²⁰. Anayasa Mahkemesi Başkanı “Anayasa Mahkemesi bireysel başvuruda tek tek sivrisinekleri öldürmek suretiyle bir mücadele yürütemez. Yapılması gereken hak ihlaline sebep olan bataklığın kurutulmasıdır. Bunun için de bireysel başvurunun objektif etkisinin kamu kurumları tarafından çok iyi anlaşılması ve uygulanması gerekir. Yeni bir ihlalin ortaya çıkmasını, yeni bir başvurunun yapılmasını beklemeden Anayasa Mahkemesinin tespit ettiği ilke ve esaslar hayata geçirilerek ihlallerin önünün kesilmesi gerekir.” demektedir. Ayrıca şunları da ekliyor²²¹: “Yasama, yürütme ve yargı

²¹⁹ AKÇİL, “BİREYSEL BAŞVURU KARARLARININ SUBJEKTİF VE OBJEKTİF ETKİSİNİN İDARİ YARGI YÖNÜNDEN İNCELENMESİ”, s. 5.

²²⁰ “Bireysel Başvurunun 10. Yılı | Anayasa Mahkemesi”, (28.05.2024), <https://www.anayasa.gov.tr/tr/haberler/faaliyetler/bireysel-basvurunun-10-yili/>.

²²¹ “Bireysel Başvurunun 10. Yılı | Anayasa Mahkemesi”.

organları, idare makamları, ihlali gidermekle yükümlü olan makamlar, kamu gücü kullanan organlar, Anayasa Mahkemesi'ne yeni bir şikayetin olmasını, gerçekleşmesini beklemeden hak ihlalinin kaynaklarını kurutmak durumundadırlar. Yargı organlarımız, mahkemelerimiz, yeni bir başvurunun yapılmasını beklemeden Anayasa Mahkemesi ihlal kararlarında ortaya konan ilkeleri ve esasları göz önünde bulundurarak kararlarını vermek durumundadır. İdari makamlar, idari işlemler yaparken anayasa mahkemesinin bireysel başvuruda verdiği ihlal kararlarının, bu kararların gerekçelerini, kararda ortaya konulan ilkeleri ve esasları dikkate almak durumundadırlar. Bunu yaptığımız takdirde biz yeni başvuruların dolayısıyla da yeni ihlallerin ortaya çıkmasını önleyebiliriz.”

Sonuç

İnsan haklarının artan önemi, devletlerin hak ve özgürlüklerin korunmasını pozitif hukuklarına dahil etme ve uluslararası insan hakları sözleşmelerine bağlı kalma çabalarını güçlendirmiştir. Anayasa hukuku, anayasa yargısı ve adli yargı arasındaki farklılıklara rağmen, usul hukuku ve diğer çeşitli hukuk alanlarıyla yakın bir ilişki içindedir.

Bireysel başvuru sisteminin getirilmesinden önce, adli mahkemeler ile Anayasa Mahkemesi arasındaki ilişki, Anayasa'nın 152/1. maddesi gereği adli mahkemenin davayı Anayasa Mahkemesi'ne göndermesi ve onun kararını beklemesi gerektiğinden, yalnızca Anayasa'ya aykırılık iddialarıyla sınırlıydı. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) başvuru imkânı tanınmadan önce, adil yargılanma hakkının ihlali, bir yargılamanın yenilenmesi sebebi olarak kabul edilmemekteydi. Ancak, 4793 sayılı Kanun ile Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 445. maddesine eklenen yeni bir fıkra ile AİHM'in kesinleşmiş bir kararı, yargılamanın yenilenmesi sebebi sayılmıştır. Ayrıca, 2010 yılında Anayasa'da yapılan değişiklikle, bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin ihlal edildiği gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunabilmeleri sağlanmıştır.

Anayasa Mahkemesi, 2013 yılından itibaren 6212 sayılı Kanun uyarınca bireysel başvuruları değerlendirmekte ve anayasa şikâyetlerinin AİHM'e başvurulmadan önce Anayasa Mahkemesi'ne sunulmasına olanak tanımaktadır. Bireysel başvurular ve hak ihlalleri giderek artmakta, mahkemeler önündeki yargılamalar sırasında temel hakların ihlal edildiği gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunulması, hukuk ve anayasa yargısı arasındaki ilişkiyi güçlendirmektedir.

Bireysel başvuru hakkı, Anayasa'nın 148. maddesi ile düzenlenmiş olup, bireysel başvuru yapılmadan önce iç hukuk yollarının tüketilmesi gerektiğini öngörmektedir. Bu hak, yalnızca olağan hukuk yollarının bireylerin mağduriyetlerini gidermede yetersiz kaldığı durumlarda kullanılmalıdır. Bireysel başvuru usulünün Türk hukukunda yer alması, bireyleri AİHM'e başvurma imkânından mahrum bırakmaz; ancak AİHM'e başvurmadan önce iç

hukuk yollarını tüketmeleri gerekmektedir. Bu usulün amacı, insan haklarının ulusal düzeyde korunmasını sağlamaktır ve Anayasa Mahkemesi, ihlallerin önlenmesi ve giderilmesinde etkili olmalıdır.

Medeni yargı kararlarına karşı bireysel başvuru imkânı, yardımcı bir hukuk yolu değil, temel hakların ve benzer hakların usulen korunmasına yönelik özgün bir hukuk yoludur. Bu imkân, yeniden yargılama gibi olağanüstü bir hukuk yolu olmayıp, temel hakların yasama ve yargı organları tarafından ihlal edilmesine karşı tanınmış özel bir düzenlemedir. Bireysel başvuru, temel hakları ihlal ettiği iddia edilen nihai mahkeme kararlarına karşı bir hukuk yolu olarak tanımlanabilir. Temel hakkı ihlal ettiği iddia edilen mahkeme kararı ile temel hakkın ihlali arasında bir illiyet bağı bulunmalıdır. Başka bir deyişle, temel hakkı ihlal ettiği iddia edilen karar ile temel hakka saygı gösterilmiş olsaydı verilecek olan karar farklı olmalıdır.

Anayasa Mahkemesi, bireysel başvuru incelemesi sonunda başvuruyu kabul ederken, başvurunun niteliğine uygun düştüğü ölçüde ilgili usul kanunlarını kullanacaktır. Nitekim bireysel başvuruda bulunulan karar bir hukuk kararı ise, hak ihlalinin giderilmesi için Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nu kıyasen uygulayacaktır. AİHM'e yapılan bireysel başvuruda dostane çözüm öngörülmemektedir. Başvurucu, başvurusundan feragat edebilir; bu durumda Anayasa Mahkemesi başvurunun reddine karar verir. Anayasa Mahkemesi, başvurusunun başvuru gerekçeleriyle bağlı olmaksızın başvuruyu inceler ve kararını verir.

Bireysel başvurunun maddi etkisine ilişkin olarak, yargısal ilkeler iyi anlaşılmalı ve uygulanmalıdır. Anayasa Mahkemesi bir ihlal kararı verdikten sonra, aynı davanın tekrar tekrar incelenmesinden kaçınılmalıdır. Kamu makamları ve derece mahkemeleri, ihlallerin tekrarını önlemek için ihlal kararında yer alan ilkeleri uygulamalıdır. Başka bir deyişle, Anayasa Mahkemesi derece mahkemelerinin yargılamalarına doğrudan müdahale etmese de, kararlarının davalara bakmakla görevli derece mahkeme üzerinde doğrudan veya dolaylı olarak etkili ve somut bir etkisi vardır. Bu önemli etkilerden biri, derece mahkemesi tarafından tespit edilen ihlallerin giderilmesi yükümlülüğüdür. Bu nedenle, davanın gönderildiği derece mahkeme, kanıtlanmış ihlali ele alırken Anayasa Mahkemesi'nin

kararına uymakla yükümlüdür ve bunu hiçbir şekilde görmezden gelemeyebilir veya reddedemez. Bu durum, alt derece mahkemelerinin Anayasa Mahkemesi kararına aykırı hareket etmesini yasaklayan ve davanın gönderildiği mahkemeyi bu karara uymakla yasal olarak yükümlü kılan Anayasa'nın 153. maddesinin bir sonucudur.

6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 50. maddesinin ikinci fıkrası, Anayasa Mahkemesi kararlarının bireysel başvurularda alt derece mahkemelerini etkilemedeki belirleyici rolünü vurgulamaktadır. Maddenin fıkra hükmüne göre, yeniden yargılama yapmaya yetkili mahkeme, Anayasa Mahkemesi'nin ihlal kararında belirttiği ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldıracak şekilde, mümkünse dosyayı karara bağlamak zorundadır. Yeni ihlallerin önlenmesine yönelik tedbirler bakımından, vaka bazında değil, ihlale yol açan temel nedenlerin ele alınmasına odaklanılmalıdır. İhlallerin tekrarlanmamasını sağlamak için yargı ilkelerinin yasama, yürütme ve yargı makamları tarafından etkin bir şekilde uygulanması gerekir. Bu bağlamda, yeniden yargılama yapmaya yetkili mahkemenin, Anayasa Mahkemesi kararında tespit edilen usulsüzlükleri ele alan ve bunların etkilerini mümkün olduğunca düzelterek bir karar vermesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle, derece mahkemesi önceki tüm usul işlemlerini iptal etmek yerine, gereksiz yargılamalarla zaman kaybını önlemek ve hızlı bir çözüm sağlamak için yalnızca yeniden yargılama sırasında tespit edilen usulsüzlüğü gidermekle yükümlüdür.

Bireysel başvuru dosyalarında, Anayasa Mahkemesi tarafından verilen ihlal kararının gerekçesinin alt derece mahkemeleri için bağlayıcı olup olmadığı tartışmalıdır. Bazı yazarlar, kararın sadece ana kısmının, yani kararın kendisinin bağlayıcı olduğunu, gerekçenin ise kararın anlaşılması ve uygulanması için bir araç olarak görüldüğünü, ancak alt mahkemeler için bağlayıcı olmadığını savunmaktadır. Onlara göre gerekçe, kararın doğru bir şekilde anlaşılmasını ve doğru bir şekilde uygulanmasını sağlamak için önemlidir. Öte yandan diğerleri, münferit davalarda anayasal kararın gerekçelerinin kararın ayrılmaz bir parçasını oluşturduğunu ve alt mahkemeler için bağlayıcı olması gerektiğini savunmaktadır. Bu görüşe göre, gerekçeler mahkemenin kararının temelini oluşturduğuna kavuşturulmasına

katkıda bulunur ve kararın gelecekte doğru ve adil bir şekilde uygulanmasını sağlamaya yardımcı olur. Üçüncü bir bakış açısı ise Anayasa Mahkemesi kararlarının bireysel başvurularla sınırlı olduğunu ve alt mahkemelerin, bireysel başvuru kararlarının gerekçelerini kendi kararlarına doğrudan yansıtmak zorunda olmadığını belirtmektedir. Ancak, alt mahkemeler Anayasa Mahkemesi kararlarını dikkate alarak, temel hak ve özgürlükleri koruma yükümlülüğü altındadır.

Genel olarak, Anayasa Mahkemesi kararlarının gerekçelerinin bağlayıcı olup olmadığı konusundaki tartışmalar, hukukun üstünlüğü ve temel hakların korunması açısından önemli sonuçlar doğurabilir. Bu bağlamda, iç hukuk sistemlerinde Anayasa Mahkemesi kararlarının gerekçelerinin dikkate alınması, yargının etkinliğini ve adil yargılanma hakkını güçlendirecektir.

Kaynaklar

Akçıl, Yılmaz, *"Bireysel Başvuru Kararlarının Subjektif Ve Objektif Etkisinin İdari Yargı Yönden İncelenmesi", Anayasa Yargısı, Cilt: 39, Sayı: 1, 2022.*

Alpaslan, Mehmet Emin, *Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Ve Kararların Medenî Usûl Hukukuna Etkileri, Galatasaray Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Özel Hukuk Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi 2022.*

Anayasa Mahkemesi Kararları, Gürkan Kaçar ve diğerleri, B. No: 2014/11855, 13/9/2017, §§ 76-77., t.y.

Anayurt, Ömer, *Anayasa Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2020.*

———, *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2018.*

Arslan, Ramazan, *Süha Tanriver, Yargı Örgütü Hukuku Ders Kitabı, Yetkin Yayınları, Ankara 2001.*

Atalar, Özlem Öztürk, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Olağan Kanun Yollarının Tüketilmiş Olması Şartı, Hacettepe Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi 2022.*

Atalı, Murat, İbrahim Ermenek, *Medenî Usûl Hukuku, 5. Baskı., Seçkin Yayıncılık, Ankara 2023.*

Atasoy, Hakan, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Koşulları, Adalet Yayınevi, Türkiye 2015.*

———, "Türk hukukunda bireysel başvuru yolu", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, C. 0, S. 9 (2012), s. 71-98.*

Atay Coşkun, Ayşegül, "İstinaf Yargılaması", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi, C. 2018, S. 135 (2018), s. 261-308.*

Aydin, Ali Rıza, Şahnaz Gerek, *Anayasa Yargısı Ve Vergi Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara 2010.

Aydin, Serap, “Türk Hukuk Sisteminde Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru”, *Terazi Hukuk Dergisi*, 2013.

Bekir Özçelik, “*Bireysel Başvuru Yolunun İdari Yargı Kararları Bakımından Değerlendirilmesi*”, Editör: S. Yokuş, *Türkiye’de Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru içinde*, Seçkin Yayınları, Ankara 2014.

“Bireysel Başvurunun 10. Yılı | Anayasa Mahkemesi”, (28.05.2024), <https://www.anayasa.gov.tr/tr/haberler/faaliyetler/bireysel-basvurunun-10-yili/>.

Burç Volkan Zor, Yüksel Metin, “Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Yargısal Denetimi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, (29.10.2023).

Bülent Tanör, Necmi Yüzbaşıoğlu, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, Beta Yayınları, İstanbul 2019.

Cemaloğlu, Berna, *Bireysel başvuruda kişiye ilişkin kabul edilebilirlik şartları*, Çankaya Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi 2019.

Cinmen, Ergin, Ahmet Dindar, *Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararları*, Legal Yayınları, İstanbul 2015.

Çelebi, Ece Göztepe, “Bireysel Başvuru Kararlarının İcrası: Anayasa Mahkemesi’nin Doğrudan Ve Dolaylı ‘Çağrı Kararları’ Üzerine Bir İnceleme”, *Anayasa Yargısı*, C. 38, S. 1 (2021), s. 43-83.

Çelikyay, Hakan Sabri, ““Anayasa Mahkemesi’nin Bireysel Başvuru Kararlarının “Başvuru Yollarının Tüketilmesi” Ölçütü Açısından Değerlendirilmesi””, *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 2016, 21-61.

Çınar, Sinan, “Bireysel Başvuru Bulunma Usulü.”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 2016, 97-137.

Döner, Ayhan, *Anayasa Hukuku Genel Esaslar*, Yetkin Yayınları, Ankara 2023.

———, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara 2023.

Durkal, Müzeyyen Eroğlu, “Kanun-Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi İkileminde İdari İşlemlerin Yargısal Denetimi”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (17.07.2023).

Erhan, Tural, “Bireysel Başvurunun İşlev Ve Niteliği İle Başvuru Yollarının Tüketilmesi Zorunluluğu”, Haşim Kılıç’a Armağan”, *Anayasa Mahkemesi Yayınları*, C. II, 2015.

Ermenek, İbrahim, “Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Üzerine Verdiği Kararların Medenî Yargılama Hukukuna Yansımaları Ve Bu Alanda Ortaya Çıkan Bazı Özel Durumlar”, *Medenî Usûl Ve İcra - İflâs Hukuku Dergisi*, C. 9, S. 26 (2013), s. 3-55.

Ermenek, İbrahim, Murat Atalı, *Yargı Örgütü (THD)*, 6. Baskı., Seçkin Yayıncılık 2023.

Eryıldız, Hüsnü Sefa, *Hukukun Temel Kavramları*, Atatürk Üniversitesi, Erzurum 2018.

Fendoğlu, Hasan Tahsin, *Anayasa Yargısı*, Yetkin Yayınları, Ankara 2020.

Ferhat Uslu, *Bütün Konularıyla Anayasa Yargısı Dersleri*, Yetkin Yayınları, Ankara 2021.

Gören, Zafer, *Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara 2020.

———, *Bireysel Başvuru: Türk Anayasa Yargısında*, Yetkin Yayınları, Ankara 2013.

Hamdemir, Berkan, *Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru*, Seçkin Yayıncılık 2018.

İbrahim Ö. Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, Yetkin Yayınları, Ankara 2021.

Kanadoğlu, Korkut, *Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru*, On İki Levha Yayıncılık, Ankara 2015.

Kaya, Köroğlu, *Cezai Konularda Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru*, Seçkin Yayınları, Ankara 2014.

Kemal Gözler, *İdare Hukukuna Giriş*, Ekin Yayınları, Bursa 2012.

Korkmaz, Ramazan, “Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuruda Uyulması Gereken Süreler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 16 (2014), s. 1951-86.

Köküsarı, İsmail, “Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Yolunda İhlal Kararlarının Kesinliği, Bağlayıcılığı Ve Etkisi”, *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XXII (2018), s. 1-56.

Nal, Sabahattin, *Hukukun Temel Kavramları*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi. 2018.

———, *Hukukun Temel Kavramları*, İstanbul Üniversitesi Açık Ve Uzaktan Eğitim Fakültesi t.y.

Özbaykal, Nagihan Tandoğan, *Medeni Yargı İle İdari Yargı Arasındaki Yargı Yolu Ve Hüküm Uyuşmazlıkları*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019.

Özbudun, Ergun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Türkiye 2023.

Perdecioğlu, İsmail Emrah, *Anayasa Mahkemesi'nin Bireysel Başvuru Ve Norm Denetimi Kararlarının Uyumlaşma Sorunu: Mülkiyet Hakkı Örneği*, Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi 2018.

Ramazan Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku Açısından Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru*, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2017.

Seven, Mustafa, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvurunun Hukuki Sonuçları*, İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi 2022.

Sevinç, Ekin, “İdari Yargılama Hukukunda Kanun Yoluna Başvuru Hakkının Anayasal Güvenceye Sahip Olması Bakımından Ele Alınması”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 24, S. 3 (2020), s. 421-45.

“Siyasi Parti Kapatma Davaları | Anayasa Mahkemesi”, (29.11.2023), <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mahkeme/gorev-ve-yetkileri/siyasi-parti-kapatma-davalari/>.

“Siyasi Partilerin Mali Denetimi | Anayasa Mahkemesi”, (29.11.2023), <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mahkeme/gorev-ve-yetkileri/siyasi-partilerin-mali-denetimi/>.

Şahbaz, İbrahim, “Anayasa Mahkemesi Kararının Gerekçesinin Bağlayıcılığı Sorunu”, *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2021, 31-72.

Taşdöğen, Salih, “Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 65, S. 3 (2016), s. 937-66, doi:10.1501/Hukfak_0000001827.

Taylan Barın, *Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Hukuki Rejimi ve Anayasallık Denetimi*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2020.

Tunç, Hasan, *Karşılaştırmalı anayasa yargısı: denetim kapsamı ve organları*, Yetkin 1997.

Turan, Hüseyin, “Bireysel Başvuru Yolunun Tanımı, Amacı Ve Özellikleri”, *Anayasa Mahkemesi Yayınları*, 2015.

Turhan, Hikmet Berk, *Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuruda Kamu Tüzel Kişilerinin Başvuru Ehliyeti*, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi / Lisansüstü Eğitim Enstitüsü / Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı / Anayasa Hukuku, Yüksek Lisans Tezi 2021.

Uluşahin, Nur, *Anayasal Bir Tercih Olarak Başkanlık Sistemi*, Yetkin Yayınları, Ankara 1999.

Uslu, Ferhat, *Anayasa Yargısı*, Yetkin Yayınları, Ankara 2018.

“Uyuşmazlık Mahkemesi Başkanı Seçimi | Anayasa Mahkemesi”, (29.11.2023), <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mahkeme/gorev-ve-yetkileri/uyusmazlik-mahkemesi-baskani-secimi/>.

Yaldız, Çağlasın, “OLAĞANÜSTÜ HAL KANUN HÜKMÜNDE KARARNAMELERİ”, *Kesit Akademi Dergisi*, (20.09.2020).

“Yasama Dokunulmazlığı İşleri | Anayasa Mahkemesi”, (29.11.2023), <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mahkeme/gorev-ve-yetkileri/yasama-dokunulmazligi-isleri/>.

Yiğit, Uğur, İlhami Öztürk, *Yargı Örgütü*, Adalet Yayınevi, Türkiye 2023.

“Yüce Divan Yargılamaları | Anayasa Mahkemesi”, (26.11.2023), <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mahkeme/gorev-ve-yetkileri/yuce-divan-yargilamalari/>.